

ОБЩЕСТВЕНОТО МНЕНИЕ

2003

АЛФА РИСЪРЧ



СЪДЪРЖАНИЕ

I. 2003 – ГОДИНАТА НА ВОЙНАТА.....	4
II. БЪЛГАРИНЪТ ЗА ИНСТИТУЦИИТЕ.....	8
III. ОПТИМИЗЪМ И ПЕСИМИЗЪМ ПРЕЗ 2003.....	16
IV. ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ПАРТИИ – ОБЩЕСТВЕНО ДОВЕРИЕ И ЕЛЕКТОРАЛНА ПОДКРЕПА.....	22
V. МЕСТНА ВЛАСТ И МЕСТНИ ИЗБОРИ	28
VI. БИТКАТА С ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ–АХИЛЕСОВАТА ПЕТА НА УПРАВЛЕНИЕТО	35
VII. ОБЩЕСТВЕНОТО МНЕНИЕ ЗА ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО НА БЪЛГАРИЯ КЪМ ЕС.....	40
VIII. ВЪНШНАТА ПОЛИТИКА И КРИЗАТА В ИРАК	48
IX. БИЗНЕС СРЕДАТА СПОРЕД МНЕНИЕТО НА ТЕЗИ, КОИТО ВЗЕМАТ РЕШЕНИЯ	57
X. ТРУДОВА ЗАЕТОСТ И БЕЗРАБОТИЦА	66
XI. БЪЛГАРИНЪТ - ГРАЖДАНИН НА СВЕТА ИЛИ ЕМИГРАНТ?	82
XII. ИЗПОЛЗВАНЕ НА БАНКОВИ УСЛУГИ	88
XIII. ДАРИТЕЛСТВОТО В ЦЕННОСТИТЕ И ПРАКТИКАТА НА БЪЛГАРИТЕ.....	90
XIV. МЕДИЙНИ ПРЕДПОЧИТАНИЯ И МЕДИЕН ПАЗАР	99

ПРЕДГОВОР

За втора поредна година Социологическа агенция Алфа Рисърч има удоволствието да представи на вниманието на широката аудитория в страната своето издание "Общественото мнение". То прави преглед на основни тенденции в обществените нагласи през 2003г.

Изданието не претендира за изчерпателност нито на темите, нито на проблемите, обхванати от отделните изследвания. Неговата цел е да събере на едно място и така да подпомогне осмислянето на резултатите от проучвания, регистриращи обществените нагласи към значими събития и процеси, но проведени в различни моменти от годината.

Съпоставянето на данни, трендове, гледни точки и интерпретации може да хвърли допълнителна светлина върху текущото състояние на общественото мнение, но също така да спомогне за изучаването на страни от променящия се социален свят, които не са били непосредствен предмет на социологическите проучвания през годината. Алфа Рисърч споделя разбирането, че изследванията върху значими за обществото проблеми не трябва да остават затворени в тясна общност, а да придобиват максимална публичност. Поради това в края на 2003 година, както и на предишната, агенцията събра и публикува в този сборник основните резултати от реализираните през периода проучвания.

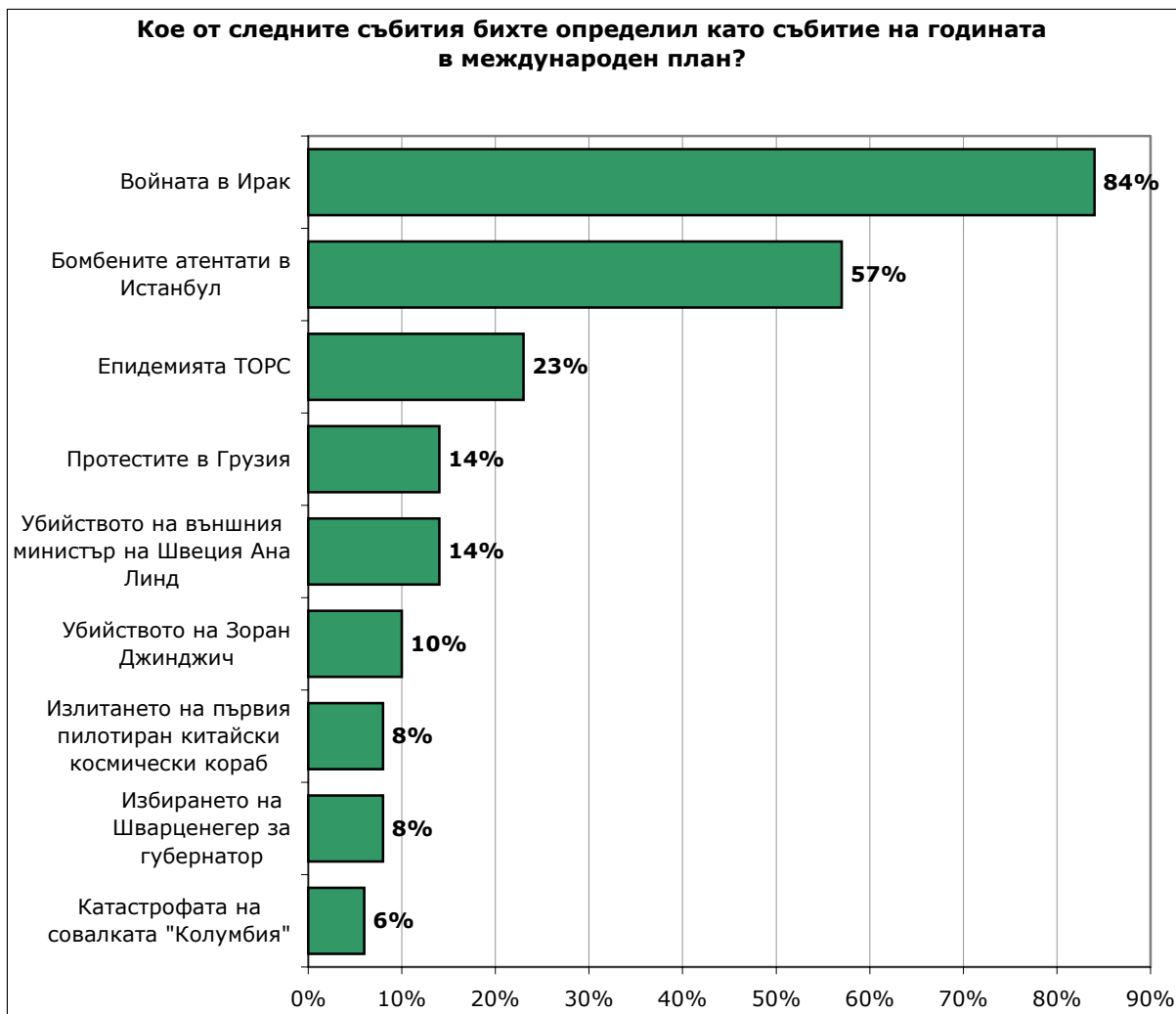
Голяма част от представените тук изследвания са проведени със съдействието на вестниците Капитал и Дневник. Проучванията върху общественото мнение и позицията на бизнеса към евроинтеграционните процеси са реализирани по проекта "Комуникационна стратегия за присъединяване на България към ЕС" на МВНР. В изданието са представени и част от публично оповестените резултати от социологически проучвания, извършени за МТСП и Агенцията по заетостта, както и за фондаците "Помощ за благотворителността в България", "Отворено общество" и "Български център за нестопанско право".

Желанието ни е настоящото издание да предостави обективна информация за социалните процеси на широка общност от изследователи, държавни и обществени институции, политически и неправителствени организации, медии, студенти. Текуща информация за провежданите изследвания и основните резултати от тях може да бъде намерена и на сайта на Алфа Рисърч – www.aresearch.org

I. 2003 – ГОДИНАТА НА ВОЙНАТА

Подредбата на българите за значимите събития от тази година, както в международен, така и във вътрешен план, дава основание тя да бъде определена като годината на войната. В международен план това е Ирак, но и войната с тероризма изобщо. Във вътрешен – войната по улиците на страната, водена между представителите на подземния свят, по-активна от която и да е предходна година.

Едва ли може да се намери по-знаково събитие за 2003 година от атаката срещу режима в Багдад. Настоящото проучване бе проведено преди залавянето на Саддам Хюсеин, така че то не отразява ефекта от това събитие. И въпреки това 84% от всички българи са поставили операцията на "международната антитерористична коалиция" на първо място, при това на значителна дистанция спрямо всички останали събития. Най-близо след него стоят атентатите в Истанбул – до голяма степен свързани с Иракската офанзива, което само подсилва значимостта на този външнополитически аспект.



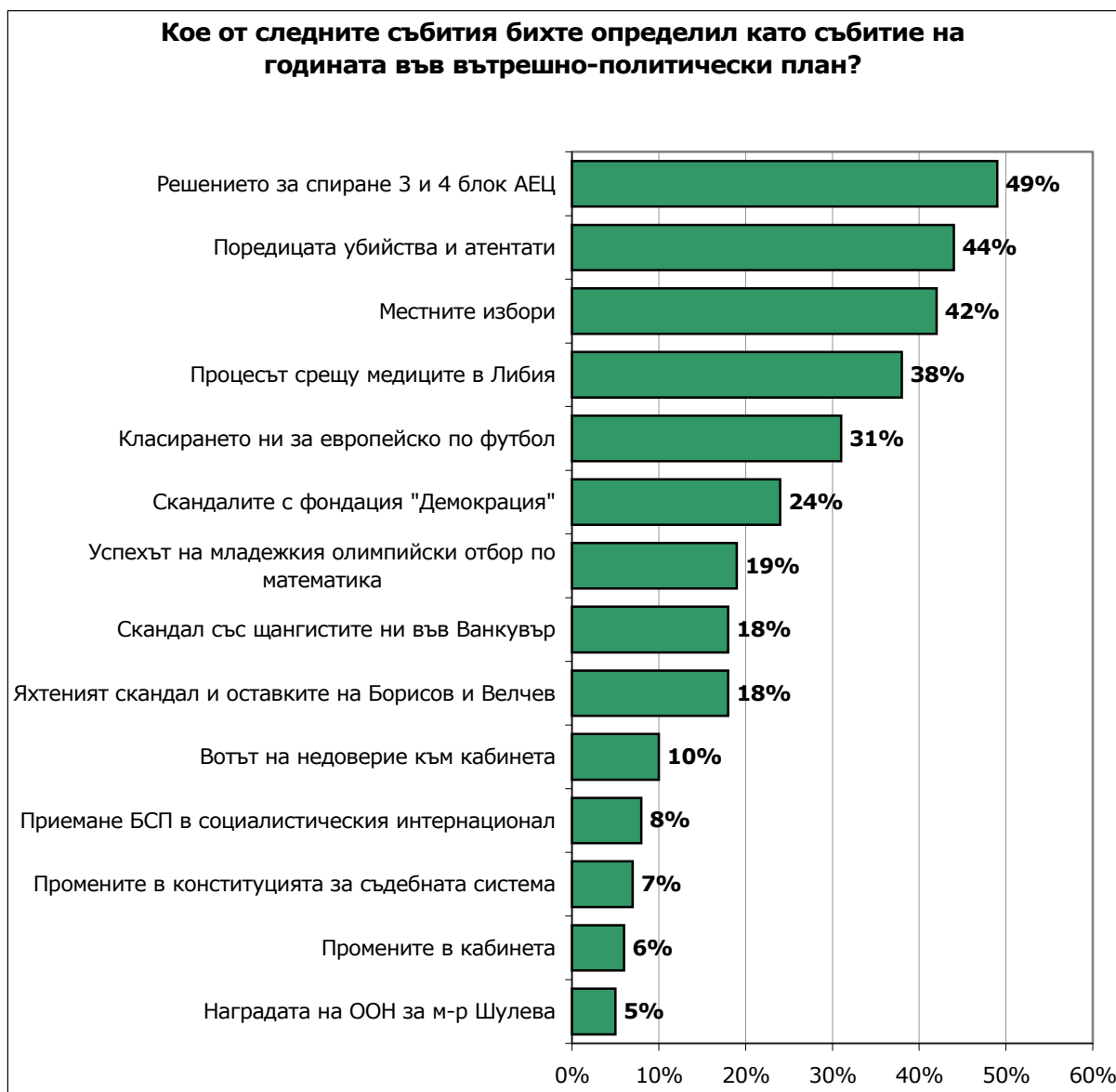
Графика 1.1

Войната в Ирак имаше значителен отзвук и във вътрешно-политически план. Правителството бе поставено в позиция близка до тази на кабинета на Иван Костов от времето на събитията в Косово и войната срещу Югославия. То трябваше да взема непопулярни решения, в разрез с доминиращата обществена нагласа. И сега, както тогава, почти две трети от пълнолетното население бе против участието на България в коалицията, въпреки че преобладаващата част приемаха режима на Хюсеин като опасен както за Ирак, така и в международен план.

Войната в Ирак произведе и един много любопитен куриоз – за първи път от появата на НДСВ позициите на неговите симпатизанти и позициите на симпатизантите на СДС съвпаднаха. Именно електоратите на двете политически сили оформиха крехкото малцинство от поддръжници за позицията на правителството (32% подкрепа на участието във военната коалиция). Най-вероятно обаче това ще си остане и единственият момент на близост в мисленето им.

Войната в Ирак и обществените нагласи в страната по това време дадоха и далеч по сериозни поводи за размисъл. Част от родните леви политически анализатори бяха склонни да припознаят в позицията на българина "антиамериканизъм" и "проевропеизъм". Това тълкуване се пропуква поне в два пункта. Първи пункт, "антиамерикански" настроеният българин беше против участие в коалицията водена от САЩ (или поне против ясно декларираното участие на България), но в същото време в преобладаващото си мнозинство виждаше интересите на страната ни именно в победата на въпросната коалиция.

Любителите на тезата за "проевропеизма"/"антиамериканизма" на българина пропускат и втори аспект – "проевропейски" настроеният българин слабо се интересува от мнението на европейските страни по поредица не дотам удобни за нас въпроси като АЕЦ Козлодуй, продажбата на земя на чужденци, участие във военни операции и др.под. Налице е всъщност не "проевропеизъм"/ "антиамериканизъм", а дълбок консерватизъм и локален начин на мислене. Нещо, което още веднъж ни се напомни в края на годината във връзка със съдбата на трети и четвърти реактор на АЕЦ Козлодуй. Както личи и от настоящото проучване, преобладаващата част от българите поставят именно решението за закриването им на първо място сред вътрешно-политическите събития на годината. Макар и с малък дял, то изпреварва поредицата убийства и атентати в страната, станали емблематични за настоящата година.



Графика 1.2

Почти половината българи са поставили на първо място във вътрешно-политически план именно решението за затваряне на двата блока на ядрената централа. Следващите три събития набират сходен дял. Освен убийствата на ключови фигури от сенчестия бизнес, сънародниците ни са запомнили годината също с местните избори и с продължаващия процес срещу българските медици в Либия.

Либийското дело претърпя поредица позитивни и не дотам позитивни обрати през изминалата година. И въпреки че заема все по-малко място в медиите, запазва място в съзнанието на българите.

Поставянето на местните избори на трета позиция за пореден път опровергава тезата за "апатията" и "аполитичността" на българина. Една голяма част от сънародниците ни намериха основания да подкрепят на тези избори алтернативни локални формации или

кметски кандидатури, стоящи в страни от централите на политическите партии. С други думи, откриха местна алтернатива не само за селището си, но и в полза на своето по-активно политическо участие.

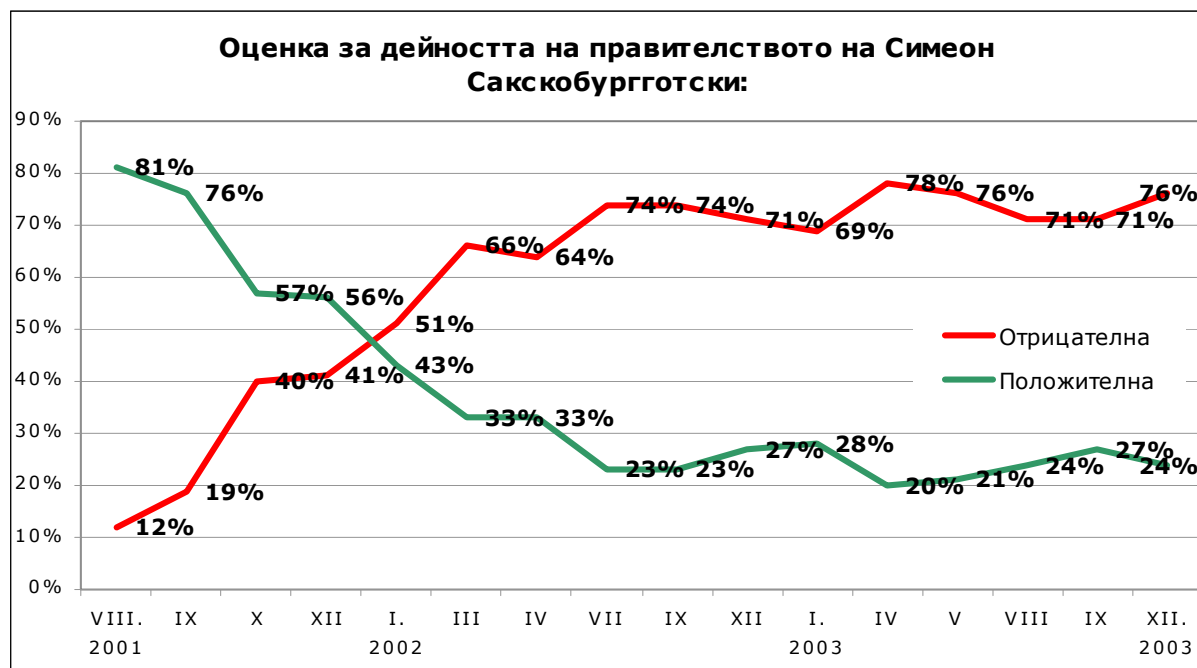
И ако вотът на местните избори не заличи управляващата формация от политическата карта на страната, експанзиращата гангстерска война е на път да заличи един от основните ѝ позитиви – общественото мнение за наличие на воля за справяне с проблемите на престъпността и корупцията. Развитието на събитията през годината доведе до спад в общественото доверие дори и към работата на една от най-рейтинговите институции на настоящото управление – полицията. Откриването на стратегия за справяне с проблема е ключов въпрос. В противен случай организираната престъпност ще се превърне в емблематичната слабост на настоящото управление. Подобно на корупцията при предходното, или на тоталната икономическа дестабилизация при правителството на Виденов.

II. БЪЛГАРИНЪТ ЗА ИНСТИТУЦИИТЕ

И през 2003г. се запази преобладаващо негативното отношение на българите към държавните институции, което с малки изключения се наблюдава през целия период на прехода. По-голямата част от придобилите широк обществен отзвук събития през последната година – скандали в управляващата коалиция, оставки и смени в правителството, показни публични разстрели и атентати, противоречия между институциите на съдебната власт и невъзможността им да се справят с организираната престъпност, доведе до задълбочаване на общественото убеждение за отслабване институциите на държавността.

1. Отношение към правителството

Настоящото правителство на Симеон Сакскобургготски стартира дейността си през юли 2001г. с изключително висок кредит на доверие (81%). В края на 2002г. обществената подкрепа за него спада до 27%, а до декември 2003 – с още три на сто.



Графика 2.1

В края на 2003г. отношението "одобрение - неодобрение" към правителството е 1:3, като позитивните оценки за неговата дейност, които варират в близки граници от средата на предишната година до сега, идват главно от по-младите и по-високодоходни групи, живущи в големите градски центрове, заети в държавната администрация или частния бизнес. Най-сериозните критики на седемдесетте и пет процента българи, недоволни от

дейността на правителството, са свързани с равнището на безработица и доходите в страната, корупцията, престъпността и състоянието на здравната система. Освен тези, невралгични за повечето граждани проблеми, "принос" за ниското доверие към кабинета имат противоречията вътре в НДСВ и тези между коалиционните партньори, създаващи усещане за несинхронизираност в действията и слабост в държавното управление.

През последните месеци на 2003г. спада с още няколко пункта и популярността на министър-председателя Симеон Сакскобургготски. В резултат прекъсва почти две годишната тенденция премиерът да запазва чувствително по-висок кредит на доверие от този на кабинета. През декември доверието към Симеон Сакскобургготски (29%) е едва пет пункта по-високо от това към ръководеното от него правителство.



Графика 2.2

Сред министрите с най-висока популярност се ползват Соломон Паси, Меглена Кунева, Милен Велчев и Лидия Шулева, а от неполитическите лица от висшия управленски ешелон – главния секретар на МВР Бойко Борисов.

2. Отношение към армията и полицията

Две структури – армията и полицията, традиционно успяват да се откъснат от негативния имидж на останалите държавни институции. Тази тенденция се запазва и през 2003-та.

Макар и да бележи лек спад в популярността си спрямо предишната година, армията запазва позитивен рейтинг (66%:28%), характерен за отношението към нея във всички социални групи.



Графика 2.3

Така регистрираните настроения не отчитат гражданските реакции и обществения дебат за състоянието на българската армия, разгорял се след атентата на 27 декември в Кербала и убийството на петима български рейнджъри там. От отговора на по-общите въпроси, които бяха повдигнати в него – за характера на българската войска, за осмислянето на понятието “професионална армия”, за отговорността на хората, които приемат тази професия и на техните командири, за ролята на България съобразно избраната от нея политическа ориентация – до голяма степен ще зависи обществената подкрепа за армията през следващите години.

За момента българското общество застава в много голяма степен зад тезата преминаването на армията на професионални начала:

Според Вас каква трябва да бъде българската армия?	
Професионална	44%
Комбинация от професионална и наборна	32%
Наборна	19%
Не е необходимо а се поддържа българска армия	2%
Без отговор	3%

Таблица 2.1

Същевременно обаче широката общественост е настроена твърде предпазливо и скептично към новите ангажменти и отговорности, които страната ни би трябвало да изпълнява във връзка с членството в НАТО.

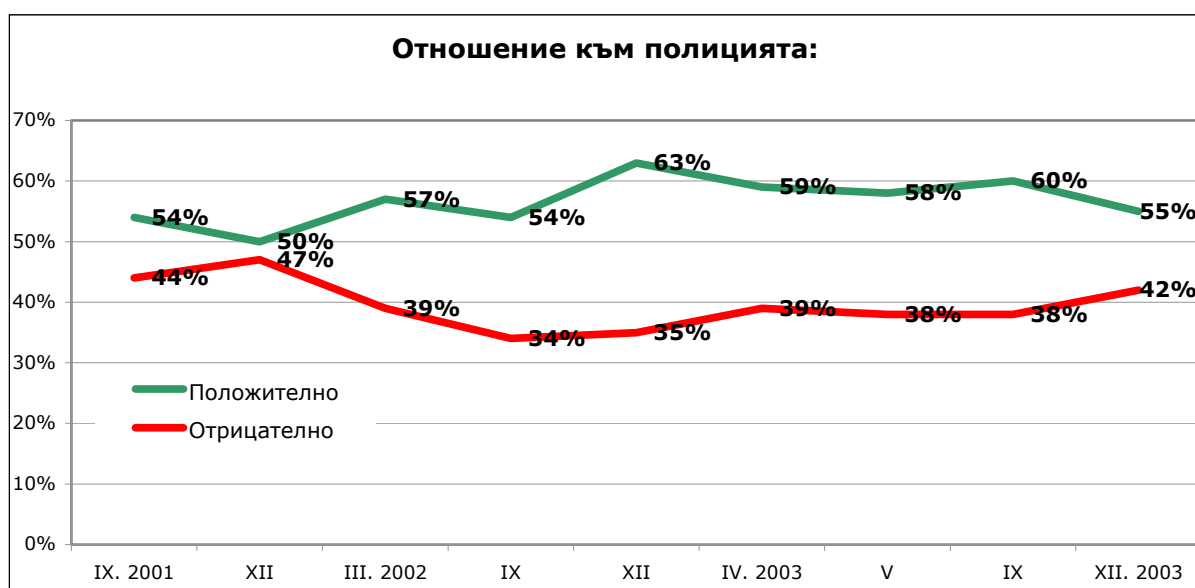
Според Вас изпълнението на кои ангажменти във връзка с членството на България в НАТО е допустимо и на кои – не?		
	Допустимо	Недопустимо
Участие на България при потушаване на конфликти зад граница само чрез военни специалисти и техника	76%	23%
Участие на български войски в мироопазващи мисии	63%	36%
Предоставяне на българското пространство за преминаване на войски на НАТО	55%	43%
Увеличаване разходите за отбрана, така че да се покрият изискванията на НАТО за модерна и боеспособна армия	45%	51%
Разполагане на военни бази на НАТО на българска територия	42%	55%
Пряко участие на български войски в конфликти зад граница	28%	70%
Достъп на НАТО до българска секретна военна информация	25%	73%

Отговорът до сто е сметка на неутговорилите

Таблица 2.2

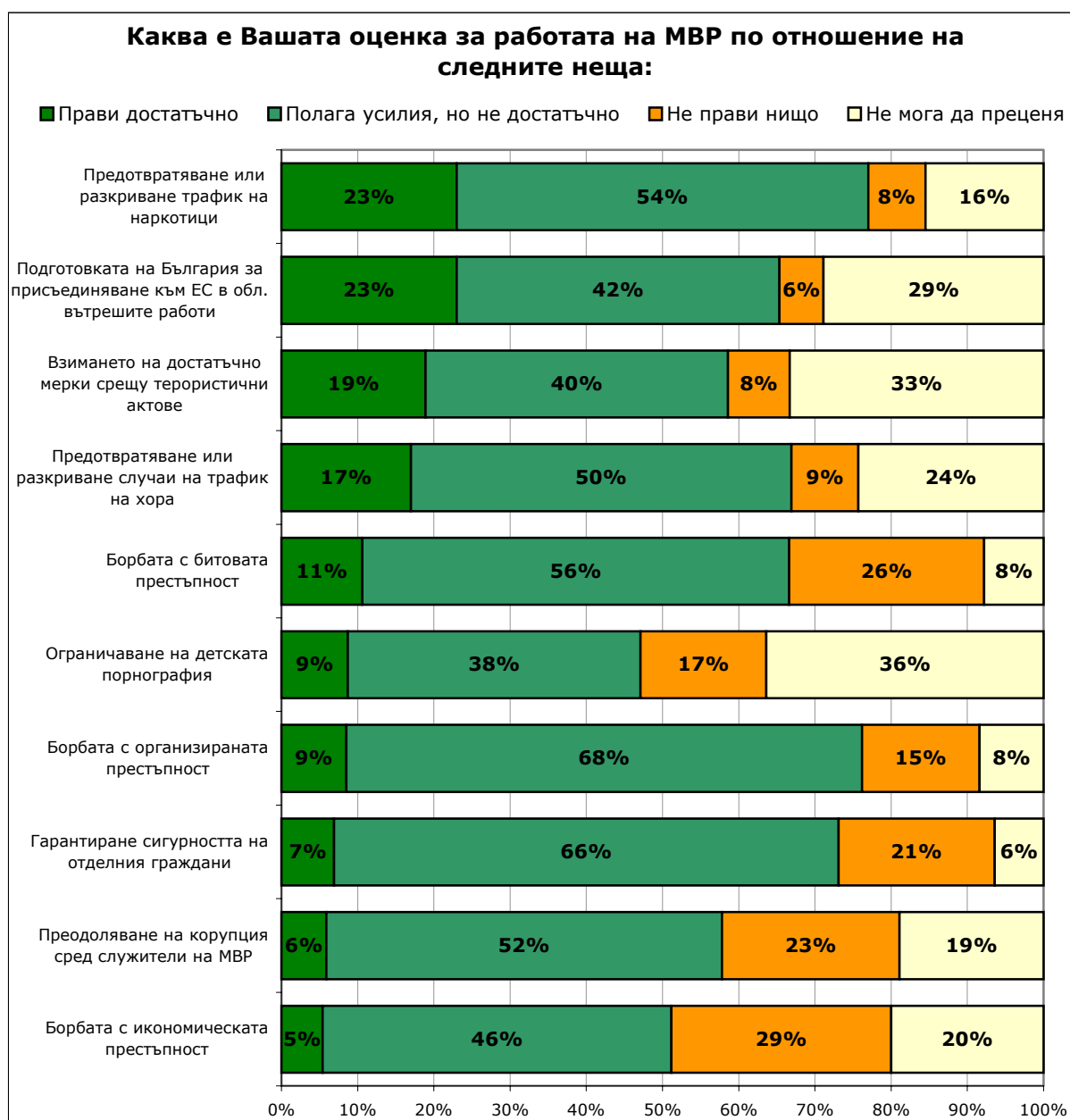
Именно скептицизмът в обществените нагласи относно наличието на равнопоставеност във взаимоотношенията между българската страна и чуждите партньори в процеса на евроатлантическата интеграция, създават и отбелязания по-горе парадокс – одобрение за армията по принцип, но не и за отговорностите, които тя би следвало да осъществява съгласно статута си в новите условия.

Другата институция с позитивен рейтинг, полицията, също бележи спад в общественото доверие през 2003г.



Графика 2.4

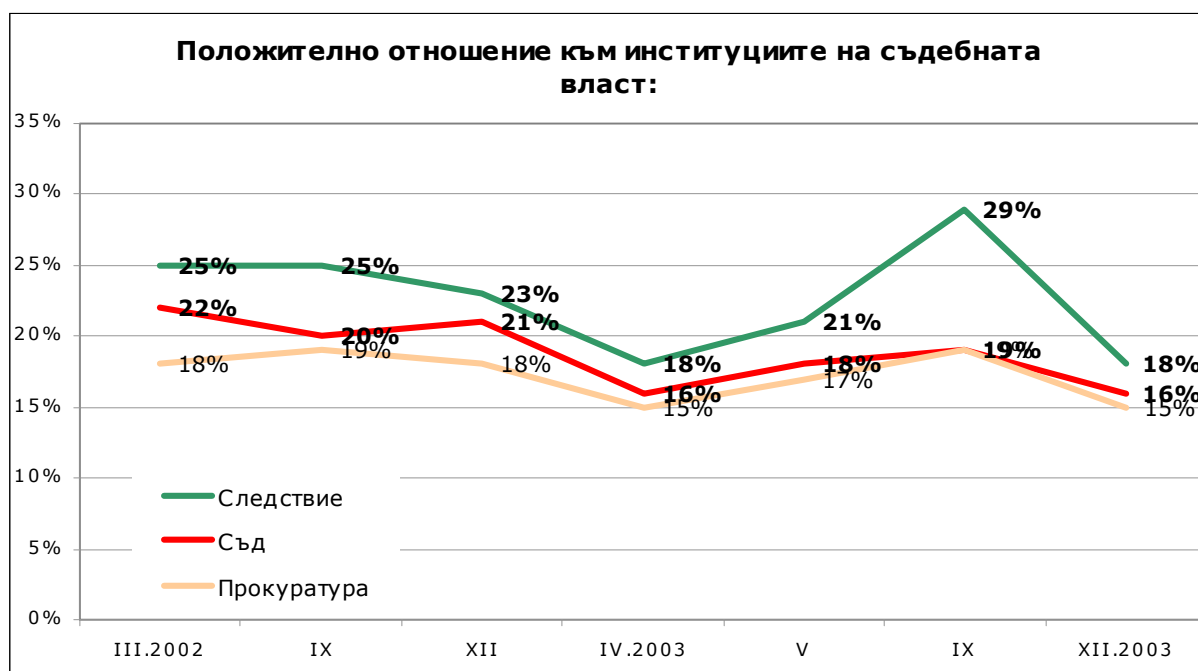
Характерното за нея през тази година е поляризацията в оценките на гражданите. От съотношение 63%:35% през декември 2002г. мненията "положително – отрицателно" се променят на 55%:42% в края на 2003. Основен фактор за спада в подкрепата са извършените и неразкрити голям брой показни престъпления през годината, съмненията за връзки между полицаи и престъпни групировки, продължаващата несигурност в ежедневието на българина. Едва 10% от сънародниците ни твърдят, че се чувстват напълно сигурни за живота си, 50% - "в известна степен", а всеки четвърти споделя, че "изобщо не се чувства сигурен". Анализът на данните за отношението на общественото мнение към полицията ясно показва, че в него съществуват два ясно обособени пласта – "одобрение" по принцип за тази институция, основаващо се на необходимостта ѝ за опазване на обществената сигурност, но същевременно и "висока критичност" към начина, по който тя се справя със сегашните си задължения.



Графика 2.5

3. Отношение към съд, следствие и прокуратура

И през 2003г общественото мнение за съда, следствието и прокуратурата остава изключително отрицателно:



Графика 2.6

Противоречията между институциите в борбата срещу престъпността, многократното публично оповестяване на обстоятелството, че се пускат на свобода хора с поредица висящи дела, критиките към съда и прокуратурата от страна на авторитетни представители на външни институции, подозренията за корупция и за връзки между магистрати и представители на престъпния свят пораждат силно недоверие към отделните части на съдебната система и силно ерозират обществения ѝ имидж.

Съгласни ли сте или не със следните твърдения?			
	Съгласен	Несъгласен	Без мнение
Съществуват връзки между представители на висшата нива на съдебната система и престъпния свят	83%	3%	14%
Съдебната система е политически независима	18%	57%	25%
Висши магистрати използват позициите си в съдебната система за осъществяване на собствени интереси	76%	4%	20%

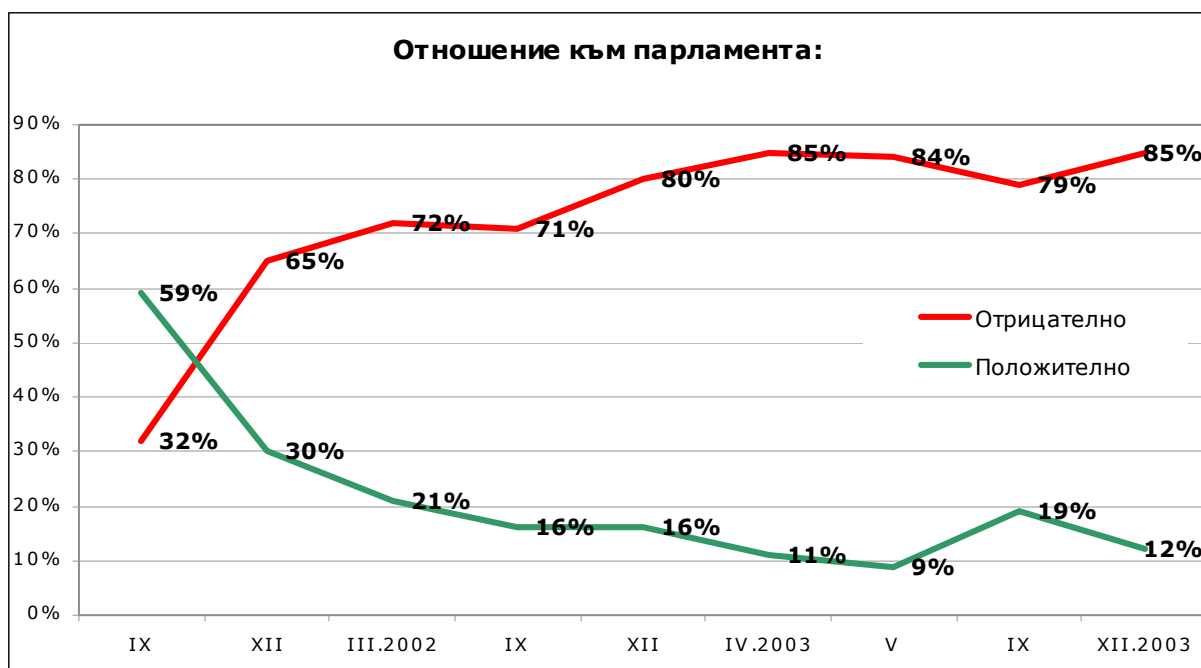
Таблица 2.3

Най-сериозните обвинения към съдебната система и респективно – най-проблематичните ѝ страни в общественото съзнание са относно: връзки с престъпния свят, заинтересованост в разглеждането на делата и липса на политическа независимост. Недоверието към

правораздавателните органи в тяхната цялост е един от най-сериозните фактори, влияещи върху общественото убеждение за слабост на държавността.

4. Отношение към Парламента

Отношението към Парламента отразява в синтетичен вид няколко от най-остро критичните мнения на българските граждани – за политическите партии, за политическия елит и за чувството за обществен дълг и отговорност на управляващите. То акумулира негативните реакции както на симпатизантите на отделните политически сили, които чрез ниската подкрепа за парламента дават израз на негативната си оценка за работата на онази част от народните представители, на които не симпатизират, така и на огромната маса разочаровани от политическия живот граждани.

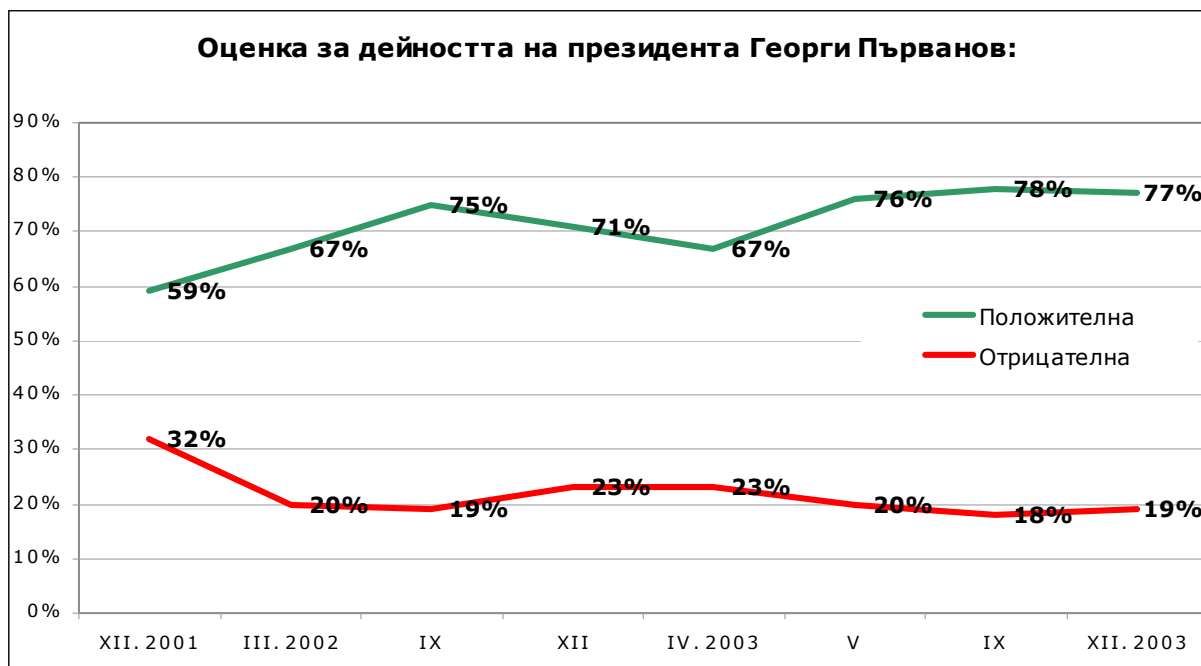


Графика 2.7

По-позитивно отношение към работата на Народното събрание имат единствено привържениците на НДСВ, но и при тях положителните към отрицателните мнения се разпределят в съотношение 28%:71%. Много малка част от българите познават своите народни представители, незначителен е и делът на онези, които са участвали в срещи с тях за поставяне на наболели обществени проблеми. Чувството на дистанция между депутати и граждани се запазва без промени през последните няколко години, за което допринася и анонимността на вота при съществуващата в момента пропорционална избирателна система. Евентуалното въвеждане на мажоритарен елемент в избирателния закон или на преференциална система за избор би създадо по-добри предпоставки за усилване на връзката между избиратели и избраници, както и на контрола на гражданите над техните депутати.

5. Отношение към Президента

Президентската институция и персонално президента на България се ползват с висок авторитет от самото начало на създаването на тази институция в най-новата история на България. С висока степен на одобрение се характеризира и отношението към сегашния български президент Георги Първанов.



Графика 2.8

Ограничените правомощия на държавния глава съгласно българската конституция, както и липсата на конкретни управленски ангажименти създават обаче реални трудности при адекватното измерване на обществената оценка за неговата дейност. Като цяло на българското общество импонира ролята на президента да стои над партийните противопоставяния и да изразява общите цели на нацията. В случаите, в които тази функция е нарушена, или изразената позиция е двусмислена или противоречива, президентът търпи обществена санкция. Именно обаче поради чувствително по-голямата откъснатост на президента от конкретните текущи управленски отговорности в сравнение с правителството и парламента, отношението към него може да търпи и по-резки промени, основаващи се на партийна идентификация, политическа ориентация на избирателите, или дори на резки промени в политическата ситуация. Ето защо, макар и изследванията на общественото мнение да регистрират висок кредитът на доверие към президента, няма твърди гаранции какъв самостоятелен ресурс на подкрепа може да мобилизира той при реална изборна ситуация.

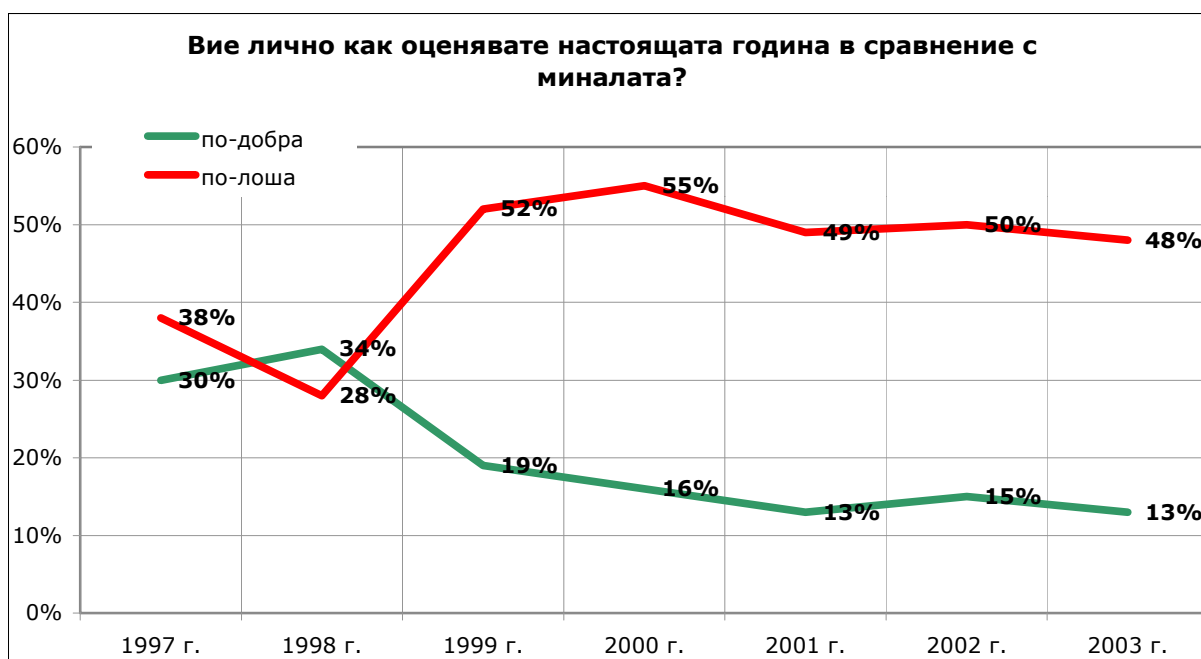
III. ОПТИМИЗЪМ И ПЕСИМИЗЪМ ПРЕЗ 2003

1. Оценки за изминалата година и очаквания за следващата

През 2003 година в публичното пространство у нас съжителстваха сякаш две паралелни реалности. От една страна, поредица преизбрани кметове на местните избори, които всяка една партия традиционно обяснява с приноса си за подобряване живота на избирателите. От друга страна, спад на доверието към управляващите и политическите партии, придружен от значителна доза негативни икономически оценки. Причините за това разминаване могат да бъдат търсени в различни посоки, които хвърлят светлина върху твърде противоречивите взаимоотношения между стопански показатели, политическа стабилност и лично самочувствие.

В субективен план българите за пети пореден път оценяват отминаващата година като по-лоша от предходната. Според 48% от сънародниците ни 2003 е по-неблагоприятна от 2002 година, 39% не отчитат съществена промяна, а едва 13% я определят като по-добра. Най-удовлетворени са висшистите (26%), част от жителите на София (20%) и домакинствата с по-високи доходи. От етническите групи най-позитивни са хората, които се самоопределят като турци (17%).

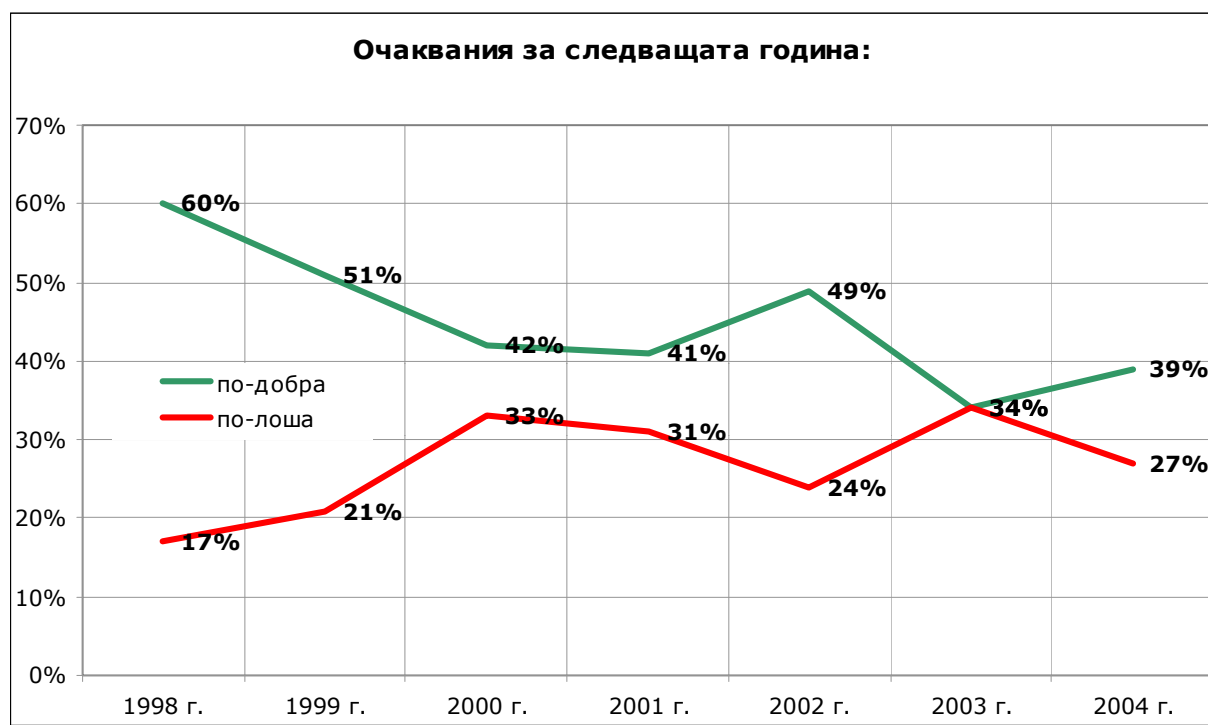
По-негативни, отколкото в навечерието на миналата Коледа, са мненията на възрастните хора (49% от респондентите на възраст над 61 години), жителите на села (56%), хората с ниско образование (58%), безработните (62%) и лицата с най-ниски доходи.



Графика 3.1

Подобно на предишни периоди в навечерието на Нова година, неудовлетвореността от постигнатото през отминаващата година не влияе на положителните очаквания за бъдещата. Различното в края на 2003 обаче е, че делът на оптимистите се е увеличил с 5%, а делът на песимистите е намалял спрямо 2002г. със 7%. Така, докато в навечерието на 2003 делът на песимисти и оптимисти бе почти изравнен, преди началото на 2004 промяната е в положителна посока.

Като вечни оптимисти се открояват учащите се, достигайки вече 63%. Най-силни опасения за 2004г. изразяват онези социални групи, за които настоящата година е била по-лоша от предходната – жителите на селата (33%), пенсионерите (34%) и безработните (35%). Чувството за пропадане трайно е завладяло тези хора и единствено в миналото те откриват основания за успех или гордост. Проблемът не е нов, но упоритото му възпроизвеждане поставя сериозни въпроси.



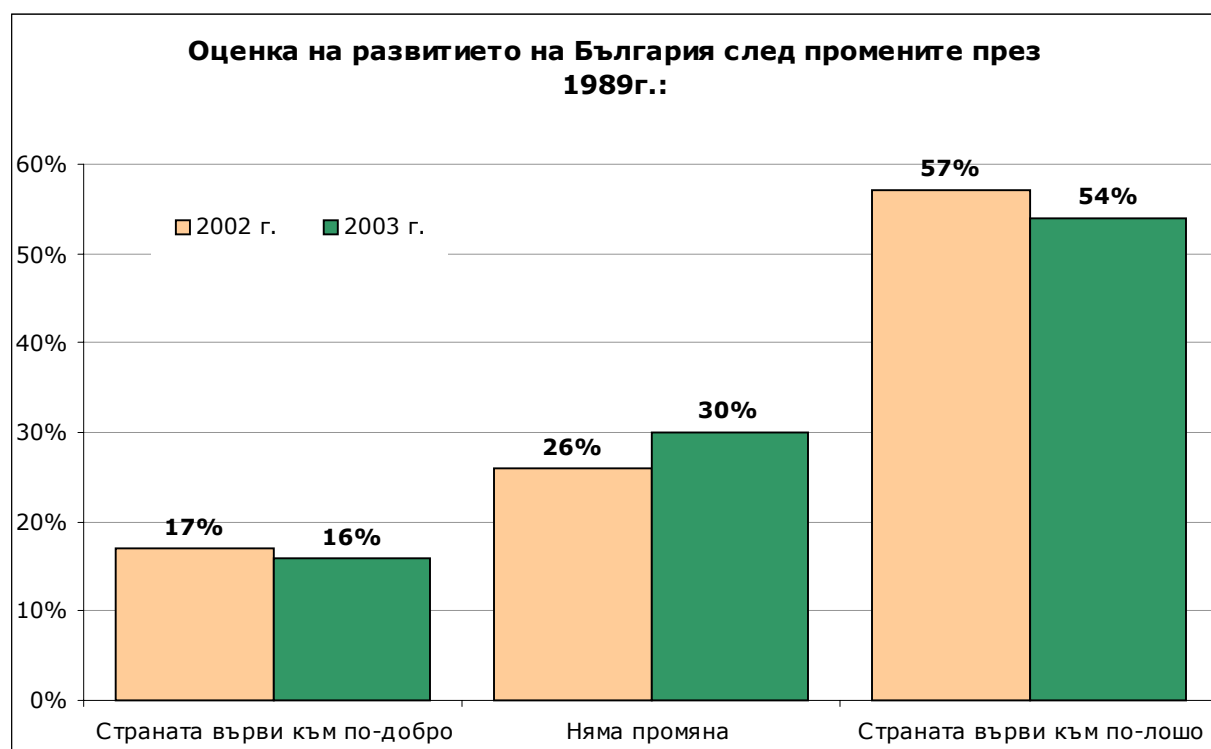
Графика 3.2

Регистрираната неудовлетвореност на българина от настоящето и оптимистичните очаквания за бъдещето са явление, което може да доведе до по-сериозни промени и в политическото пространство. Така например, недоволството от заобикалящата реалност и усещането за загуба на социален статус, прибавени към нетърпението за бързо постигане на по-високо качество на живот, доведоха през 2001г. до появата на нов политически субект, който спечели парламентарните избори. Дали днешният оптимизъм на българина ще отвори път за поява на нова политическа сила, прокламираща "светло бъдеще", или за партия, събуждаща спомена за "светлото минало", бъдещите избори ще покажат. Не бива

обаче да се забравя, че оптимизмът на българите все по-рядко се свързва с политиката, а пробива пътя си бавно и въпреки нея.

2. Оценки за промените на живота в България

Общата оценка за 2003 година спрямо предходната и очакванията за 2004 ни отвежда към цяла група въпроси, свързани с качеството на живота в България. Общото състояние на страната става по-лошо според 54% от българите, а едва 16 на сто са на противоположното мнение. Т.е., независимо от икономическото оживление, което се наблюдава както в ръста на БВП, така и в увеличаването на кредитите и потреблението, индивидуалните преценки остават на границата между предпазливостта и скептицизма.



Графика 3.3

Основният фактор, определящ тези нагласи, е самооценката за личното финансово състояние и перспективи, както и цялостното усещане за посоката на промени в индивидуалния хоризонт на българина. Неизменно констатираната през последните години критичност в това отношение се запазва и в края на 2003г. В състояние почти 5:1 анкетираните граждани смятат, че финансовото им състояние се влошава. 40 на сто, или същият дял както в края на 2002г., са на мнение, че то се запазва без промени.

Сравнението с предишни години ясно показва, че в личен план както материалните, така и нематериалните измерители на успеха не са получили забележим тласък през последните 12 месеца. Именно това до голяма степен определя доминиращото чувство на неудовлетвореност на българите от постигнатото до момента.

Кои от следните неща ви се случиха през изминалата година?		
	2002 г.	2003 г.
Ходихте на почивка на място, където много искахте да отидете	11%	13%
Направихте по-голяма покупка (жилище, автомобил, по-голяма вещ)	7%	7%
В семейството ви имаше сватба	3%	3%
В семейството ви се роди дете	5%	6%
Получих професионално/обществено признание	4%	4%
Постигнахте нещо, което си бяхте поставили за цел през годината	13%	12%
Случи ви се друго важно нещо	8%	9%
Нито едно	65%	58%

Таблица 3.1

Положителен обаче е фактът, че за първи път от 1999г. се наблюдава скромнен, но все пак ръст на оценките за това доколко в България може да се успява и печели по почтен начин (от 22 на 26 на сто). Редом с тези крехки признаци на промяна, за които не може твърдо да се каже, дали ще се запазят и през следващата година, е налице и една вече утвърждаваща се положителна тенденция. От три години устойчиво намалява делът на хората, които биха посъветвали децата си да заминат в чужбина, вместо да останат в България. Преди дванадесет месеца привърженици и противници на тази идея са изравнени (48%:48%), докато днес оптимистите леко доминират (49%:47%).

Добрата новина от така регистрираните промени в обществените нагласи е, че са налице първите, макар и леко загатнати, но различни симптоми за икономическа стабилизация и самочувствие за планиране на живота в личен план. Онова, което българинът все още не смее да изрази като оценка за сегашното си положение, се прокрадва като очакване и нагласа за по-благоприятни възможности в непосредствено бъдеще. В тази област по принцип трудно могат да се очакват резки движения, защото единствено продължителният и осезаем икономически ръст е в състояние да предизвиква по-сериозни изменения в обществените оценки. Възходящата крива в очакванията за позитивни промени е винаги по-плавна, отколкото низходящата в очакванията за негативни такива. Ако обаче сегашната тенденция бъде затвърдена, може да се предполага, че самата тя ще започне да генерира и по-смела икономическа активност.

Лошата новина от анализа на общественото мнение в края на 2003г. е, че разширените лични възможности не се свързват с активността на управлението. Едва 13 на сто смятат, че България се управлява по честен и демократичен начин. Доколкото ги има, тук

промените са по-скоро в негативна посока. Редът, законът и политиката слизат все по-надолу в ценностната йерархия на българина, който продължава да търси опора само в личния си свят, затварящ се между семейството и работата.

От гледна точка на обществените нагласи, краят на 2003г. се очертава като тънка червена линия. Има сериозни основания да се смята, че реализираните позитивни натрупвания на макро равнище, могат да дадат тласък на по-активни лични стратегии в икономически и професионален план. Обществените очаквания са в тази посока. Съществува обаче и рискът при нестабилности в политическото управление да се прекъсне тази все още твърде тънка "червена нишка".

3. Най-популярен български политик и правителство

За голямата част от сънародниците ни няма български политик, с който да свързват личните си надеждите за по-добър живот. С 6 пункта спрямо 2002 година е нараснал дялът на онези, които не посочват такъв, и вече достига до 77%. Единствено президентът Георги Първанов събира по-значим дял от надеждите на българите за по-добър живот, но и при него тази цифра не надхвърля 9 на сто.

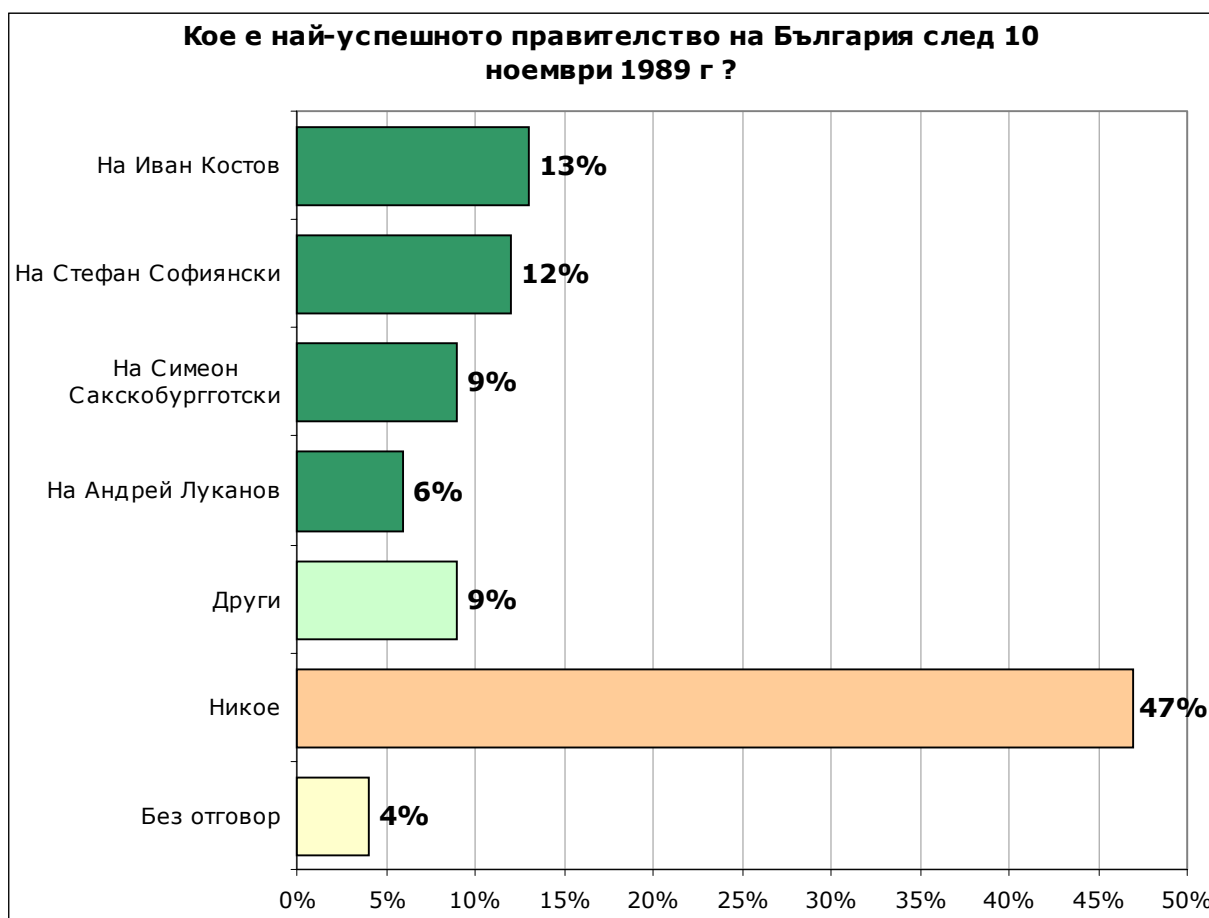
Политик, с когото българите свързват личната си надежда за по-добър живот					
	1999 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.
Георги Първанов	1%	2%	16%	9%	9%
Симеон Сакскобургготски	-	3%	13%	8%	3%
Иван Костов	10%	6%	1%	1%	2%
Надежда Михайлова		1%	1%	1%	2%
Стефан Софиянски	1%	2%	3%	2%	2%
Петър Стоянов	11%	7%	3%	-	1%
Сергей Станишев	-	-	-	-	1%
Ахмед Доган	-	-	-	1%	1%
Бойко Борисов	-	-	1%	3%	1%
Друг	4%	2%	1%	4%	2%
Няма такъв	73%	76%	60%	71%	77%

Таблица 3.2

Очакванията към българските политици кореспондират с оценката за дейността им в миналото. На въпроса за най-успешното българско правителство след 10 ноември 1989 година, почти половината от респондентите посочват, че такова трудно може да се посочи.

Най-висок е дялът на почитателите на правителството на Иван Костов - 13%. С един пункт по-малко са привържениците на правителството на Стефан Софиянски. И двамата обаче са по-популярни като лидери на близкото минало, отколкото като персонифицирани надежди за бъдещето. Настоящото правителство на Симеон Сакскобургготски е най-доброто според 9%. От левите правителства най-висока оценка получава това на Андрей Луканов (6%).

Важно е да се отбележи, че по-голяма част от респондентите са били по-благосклонни в оценките си за правителствата от миналото и настоящето, отколкото в очакванията си за бъдещо положително влияние на българските политици върху личните им житейски перспективи.



Графика 3.4

Като цяло, ниският дял на надеждите, свързвани с политически имена, контрастира с повишените очаквания към 2004 година. Това още веднъж потвърждава тезата, че доколкото съществува, днешният оптимизъм на българина не само не произтича от политическата конюнктура, но дори се утвърждава въпреки нея.

IV. ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ПАРТИИ – ОБЩЕСТВЕНО ДОВЕРИЕ И ЕЛЕКТОРАЛНА ПОДКРЕПА

1. Доверие в политическите партии

Независимо, че 2003-та бе година на избори, или тъкмо поради това, и през нея продължи да се развива и задълбочава тенденцията към спад на доверието в политическите партии. В резултат, проблемът за характера на политическите симпатии и антипатии на избирателите се оформя като един от ключовите в политическото поле през изминалата година. В обобщения си вид той е съсредоточен в търсене отговор на въпроса, дали избирателите се обръщат срещу партиите въобще или недоволството им е насочено само срещу традиционните от тях?

Ерозията на обществената подкрепа проличава най-силно в оценката за парламентарно представените партии. През цялата 2003 година недоверието към СДС, БСП и ДПС доминира силно над доверието, но балансът на отношението към тях се запазва в приблизително едни и същи граници. За същия период доверието в управляващата НДСВ бележи траен спад. В края на годината в относително най-добри позиции се намира БСП (35% доверие), следвана от СДС и НДСВ (съответно 20% и 19%). С най-ниска степен на цялостна обществена подкрепа е втората управляваща партия - ДПС (14% доверие).

НДСВ започва 2003г. със съотношение 1:2 положителни срещу отрицателни оценки, но в края достига критичните 1:4. За 12-те месеца на 2003-та, доверието се стопява от 31% на 19%.

Отношение към НДСВ	II.2003	V.2003	IX.2003	XII.2003
Положително	31%	24%	27%	19%
Отрицателно	59%	64%	68%	75%
Без мнение	10%	12%	5%	6%

Таблица 4.1

НДСВ се отличава и като единствената сред значимите в политическия живот партии, доверието, към която е по-силно от доверието към официалните й партийни лидери. Пламен Панайотов, а след това и Станимир Илчев, се ползват с много ниска обществена подкрепа. В същата посока се движи и одобрението за премиера Симеон Сакскобургготски.

Пламен Панайотов	II.2003	V.2003
Положително	22%	18%
Отрицателно	59%	62%
Без мнение	19%	19%

Таблица 4.2

Станимир Илчев	VII.2003
Положително	13%
Отрицателно	52%
Без мнение	35%

Таблица 4.3

Тази тенденция до голяма степен се дължи на неспособността за налагане авторитета на официалните ръководни партийни фигури и на доминиращото сред обществото възприемане на премиера Симеон Сакскобургготски като действителния лидер на партията.

През 2003г. другата управляваща партия – **ДПС**, както и лидерът ѝ, също запазват ниска обществена популярност.

Отношение към ДПС	II.2003	V.2003	IX.2003	XII.2003
Положително	16%	12%	14%	14%
Отрицателно	72%	75%	78%	79%
Без мнение	12%	13%	8%	7%

Таблица 4.4

Отношение към Ахмед Доган	II.2003	V.2003	VII.2003	XII.2003
Положително	20%	15%	21%	18%
Отрицателно	67%	71%	67%	75%
Без мнение	13%	14%	12%	7%

Таблица 4.5

Макар че разшири присъствието си в местната власт, ДПС все още не може да бъде определено като експанзиращо на национално равнище. Партията запазва и донякъде разширява подкрепата си в турските региони, но не е позитивно приета в по-широки обществени слоеве. Основна причина за това отношение са не евентуални настроения срещу българските турци (изследванията показват висока степен на толерантност към тази етническа общност), а проявените прекомерно високи амбиции на Движението за влияние върху политическия и икономическия живот, несъответстващи на реалната му електорална тежест.

За **СДС** 2003-та премина под знака на непрекъснати вътрешно-партийни противоборства, които задълбочаваха все повече и повече кризата в него. В резултат, годината на избори, вместо да доведе до мобилизация на избиратели и възвръщане на загубените през 2001г. позиции, разклати сериозно както имиджа на партията, така и на нейните лидери.

Отношение към СДС	II.2003	V.2003	IX.2003	XII.2003
Положително	21%	18%	23%	20%
Отрицателно	69%	72%	71%	74%
Без мнение	10%	10%	6%	6%

Таблица 4.6

Отношение към Надежда Михайлова	II.2003	V.2003	VII.2003	XII.2003
Положително	33%	31%	33%	26%
Отрицателно	56%	59%	55%	68%
Без мнение	10%	10%	11%	6%

Таблица 4.7

На фона на обществената подкрепа за останалите парламентарно представени политически сили, **БСП** се очертава на национално равнище като партията с най-голямо обществено доверие, а Сергей Станишев - като един от лидерите с най-висока степен на одобрение.

Отношение към БСП	II.2003	V.2003	IX.2003	XII.2003
Положително	37%	38%	40%	35%
Отрицателно	53%	53%	54%	60%
Без мнение	10%	10%	6%	5%

Таблица 4.8

Отношение към Сергей Станишев	II.2003	V.2003	VII.2003	XII.2003
Положително	48%	40%	45%	40%
Отрицателно	37%	47%	40%	50%
Без мнение	15%	13%	15%	10%

Таблица 4.9

Относителното преимущество на БСП в сравнение с останалите основни партии не ѝ осигурява обаче достатъчно стабилни позиции и гаранции за силно представяне на едни редовни, или още повече – предсрочни парламентарни избори. Недоверието към лявата партия продължава да бъде доста високо (60% в края на годината). Изборите, от своя страна, първо, извадиха на показ противоречията между местни организации и централно ръководство в считани като ключови за БСП избирателни региони и второ, демонстрираха макар и все още слабата, но пробиваща си път тенденция за формиране на коалиции от десни партии, които намаляват тежестта на завоюваните от БСП позиции.

Разочарованието от парламентарно представените партии не води до значимо нарастване на доверието в извънпарламентарните формации. От една страна, подкрепата за формации като **Гергьовден, ВМРО, Народен съюз** бележи лек ръст, но все още е неустойчива. А от друга – паралелно с доверието расте и недоверието в тези партии.

Отношение към Гергьовден	V.2003	IX.2003
Положително	15%	21%
Отрицателно	61%	63%
Без мнение	24%	16%

Таблица 4.10

Отношение към ВМРО	V.2003	IX.2003
Положително	14%	19%
Отрицателно	62%	66%
Без мнение	25%	15%

Таблица 4.11

Този път, шанс да се превърне в изключение, има **ССД**. Позициите, които завоюва столичният кмет, неин лидер, отстранявайки за първи път от кметското място в столицата претендента на СДС, още повече – в лицето на неговия председател, Надежда Михайлова, както и доброто представяне на партията по места, дават основания на новата партия да заяви по-сериозни претенции в дясното пространство, без естествено да ѝ гарантират автоматично шансове за успех.

Отношение към ССД	II.2003	IX.2003	XII.2003
Положително	23%	18%	30%
Отрицателно	52%	66%	58%
Без мнение	26%	16%	12%

Таблица 4.12

Отношение към Стефан Софийански	II.2003	VII.2003	XII.2003
Положително	62%	62%	50%
Отрицателно	26%	27%	42%
Без мнение	12%	11%	8%

Таблица 4.13

Популярността на Стефан Софийански продължава да е доста по-висока от тази на партията, но последните месеци регистрират обратната, и на пръв поглед –противоречива, тенденция – нарастване доверието към партията и спад на това към лидера ѝ. Партията подобрява позициите си като резултат от реалното включване в местната власт, а имиджът на лидера ѝ понася негативите от скандалите, съпътствали предизборната кампания, атаките на СДС и дейността на столичния общински съвет в последствие.

2. Електорални нагласи

С най-висок електорален потенциал през 2003-та година се отличава БСП. Той се реализира в най-голям брой получени гласове на местните избори, а като изборни нагласи в национален мащаб достига таван от 20%-25% от всички гласоподаватели.

Подкрепата за СДС остава в рамките на 10%-13% от избирателите, а тази за НДСВ се стопява до 7%-8%.

ДПС запазва традиционните си 4%-6% в национален мащаб.

ССД регистрира сравнително устойчив ръст в електоралната подкрепа, която към декември 2003 година е 2%-3% от българските избиратели.

Намерение за гласуване на парламентарни избори	II.2003	III.2003	VIII.2003	XII.2003
НДСВ	14%	10%	8%	8%
СДС	12%	11%	10%	13%
БСП	25%	24%	26%	24%
ДПС	3%	3%	3%	5%
ССД	1%	2%	1%	3%
Гергьовден	1%	-	1%	1%
ВМРО	1%	-	1%	1%
Друга	4%	5%	2%	3%
Не бих гласувал/Без отговор	39%	45%	48%	42%

Таблица 4.14

Електоралната база на партиите се формира от социалните слоеве, традиционно изразяващи подкрепата си за тях. Сред симпатизантите на БСП се открояват българите над 51 годишна възраст, жители на малките градове, селата и хората с по-нисък социален и материален статус.

СДС, ССД и НДСВ се конкурират за подкрепата на по-високо статусните избиратели от столицата и големите градове.

През целия период на прехода централната изпълнителна власт, опираща се на пропорционално парламентарно представителство, не успя да създаде стабилни мнозинства на подкрепа, дори и когато отделни нейни представители се ползват с популярност. Анализът на социалните профили на избирателите показва, че в България всички досегашни управляващи мнозинства, са били избирани с гласовете на хората,

губещи социален и материален статус. Което обяснява силния протестен вот, популистките очаквания и последващото рязко разочарование, водещо до нов протестен вот.

Макар, че електоралната база на партиите през последните 13 години е съставена от представителите на едни и същи социални слоеве, на нея все още ѝ липсва устойчивост. Идеологическото разделение, което силно доминираше в началото на прехода, вече не е определящ симпатиите на избирателите фактор, а все още няма друг, който да формира стабилна мотивация за подкрепата на една или друга партия. В резултат на което сме свидетели на силни, дори крайни, промени в предпочитанията на избирателите и победа с големи разлики в парламентарни избори (БСП през 1994 г., СДС през 1997 г., НДСВ през 2001 г.).

V. МЕСТНА ВЛАСТ И МЕСТНИ ИЗБОРИ

Едно от най-важните вътрешно-политически събития на 2003-та – местните избори – преминаха под влиянието на няколко основни фактора:

- ✓ Нарастващо недоволство от сегашното управление на страната
- ✓ Общо разочарование от политическите партии
- ✓ Сравнително позитивен имидж на местните власти през последния им реализиран мандат (1999 – 2003 година)

1. Оценка за важността на местната власт и местните избори

Макар България тепърва да прави стъпки към реална децентрализация и респективно – към нарастване на силата и значимостта на местното самоуправление, в обществото вече е налице убеденост за възможностите на местните власти да влияят върху развитието на съответните населени места.

Оценка за ролята на кмета:	III.2003
Решаването на сериозните проблеми в нашето населено място не зависят от дейността на кмета и общинската управа	8%
Кметът и общинската управа биха могли до известна степен да спомогнат за решаване на сериозните проблеми, но много неща не зависят от тях	36%
Ако са достатъчно отговорни и неподкупни, кметът и общинската управа биха могли да повлияят в много голяма степен върху развитието на населеното място	54%

Таблица 5.1

Това разбиране повишава в очите на по-активните избиратели важността на местните избори и отговорността, която те приписват на общинската власт. Не случайно тъкмо на тези избори бяха сформирани множество местни коалиции, листи, партии и сдружения, основаващи се на икономически интерес от участие в местната власт. В едни случаи ставаше въпрос за изразяване на реални граждански интереси и позиции на легалния бизнес, в други – за позиции на сенчестия. Поради това тази тенденция не може еднозначно да бъде обозначена със знак плюс или минус. Това, което не буди съмнение обаче, е наличието на една нерегистрирана до този момент експанзия на местни формирования за участие в общинската власт, в противовес на основните политически сили.

Оценка за важността на местните избори	IX.2003
Местните избори са важни, определят състоянието на населеното място, в което живея	73%
Местни избори са маловажни, защото местната власт има малки възможности	26%

Таблица 5.2

В разпределението на отговорностите между кмет и общински съвет, по-голяма тежест се приписва на кметовете: 56% от пълнолетните жители на страната смятат, че изборът за кмет е по-важен от този за общински съветници, срещу 36%, поддържащи тезата за ключова роля на общинските съвети, които могат да блокират дейността на кмета.

Предпочитанията на обществото са на страната на т.нар. кмет-мениджър. Водещи в йерархията на качествата, които трябва да притежава добрия кмет, са честност, идентификация с местната общност, принципност, известност на хората. Т.е., избирателите в никакъв случай не са готови да правят компромис с почтеността на местните управници за сметка на тяхната компетентност.

Качества, които трябва да притежава добрият кмет	VI.2003
Честен	61%
Местен	49%
Принципен, да отстоява позицията си	44%
Известен на хората	35%
Да не е осъждан	29%
Добър мениджър	28%
Консенсусна фигура	28%
Партийно независим	26%
Изявен професионалист в дадена област	24%
Да умее да прави компромиси	20%
Да е подкрепен от сериозна политическа сила	12%

Таблица 5.3

Партийната принадлежност на кандидатите за местни управници вече не е фактор, носещ дивиденди. Дори е налице сравнително висока готовност за подкрепа на кандидат, издигнат от политическа сила, различна от партията, на която съответният гражданин симпатизира.

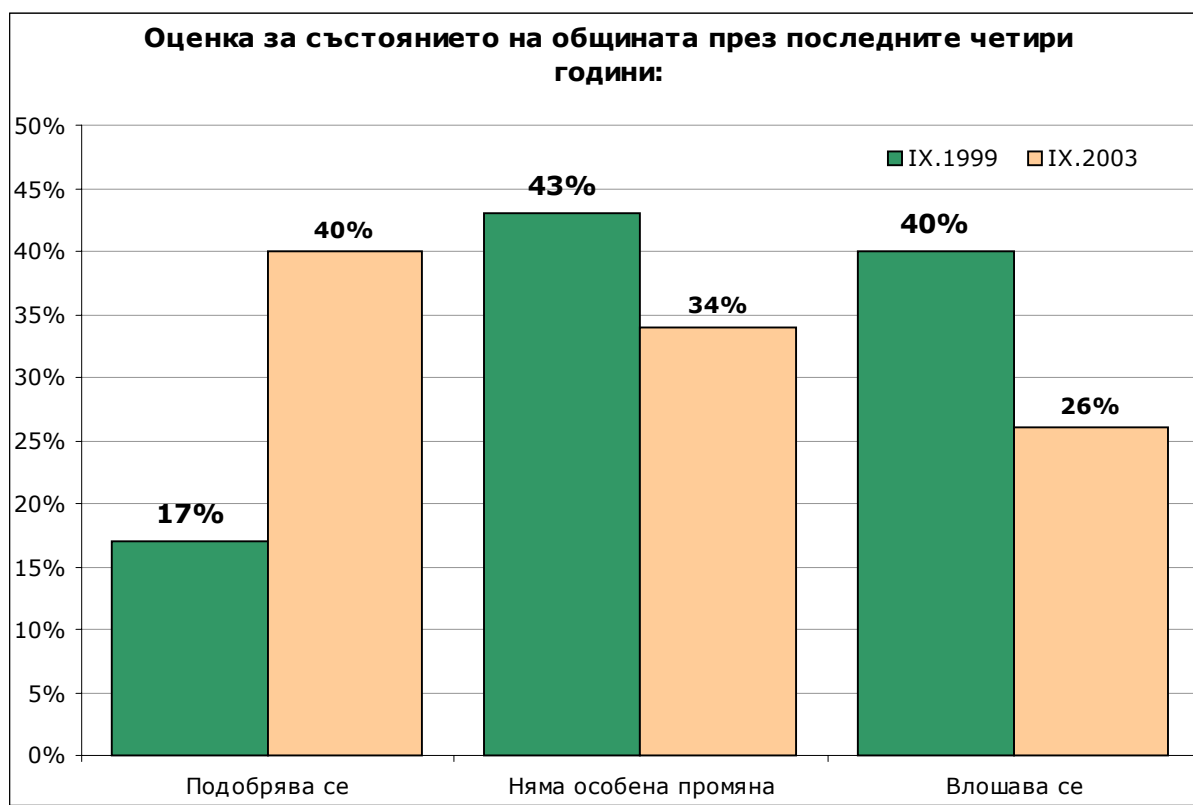
Намерение за подкрепа на кандидат, издигнат от партия, различна от тази, на която симпатизират	III.2003
Да	59%
Не	28%

Таблица 5.4

Тази декларирана в социологическите изследвания готовност за партийна мобилност беше на практика реализирана в подкрепата за алтернативни на официалните партийни кандидати (Йоан Костадинов в Бургас и Войслав Бубев във Враца), за популярни местни фигури (Йордан Лечков в Сливен, Фидел Беев във Велинград), във вота за "сини" кандидати в "червени" региони (Иван Ценов във Видин и Златко Живков в Монтана) и обратното (Кирил Йорданов във Варна).

2. Оценка за дейността на местната власт през последния мандат

Последният мандат на местните власти може да се определи като най-успешният от началото на прехода досега. Разбира се, ситуацията в отделните общини има своите характерни особености, но обобщеното мнение за дейността на общинската власт преди изборите изразява определено позитивни нагласи:



Графика 5.1

През тези четири години голяма част от общинските власти се включиха в реализацията на редица проекти и програми, което промени качествено облика и състоянието на общините. Сред тях се открояват най-вече общините-областни центрове и донякъде част от по-малките градове.

Оценка за дейността на кмета и общинските власти през последните 4 години	IX.2003
Намериха средства по проекти и постепенно променят облика на населеното място в положителна посока	29%
Успяха да променят в положителна посока състоянието на населеното място само със средствата, отпускани от държавния бюджет	15%
Разчитаха само на средствата от бюджета, не проявиха активност в търсенето на алтернативно финансиране и състоянието на града не се е променило особено	42%

Таблица 5.5

Разбира се, дефинирането на мандата като успешен, съвсем не означава, че няма останали нерешени проблеми. Както пряката оценка за състоянието на населеното място, така и мнението, дали старите кметове трябва да бъдат преизбрани, се поляризираха с приближаването на изборите.

Абстрахирайки се от особеностите на всяка отделна община, пред новите представители на местната власт стои една обща задача: насочване на внимание, усилия и ресурси към по-малките населени места, влизащи в рамките на общините.

3. Резултатите от местните избори

Резултатите от местните избори очертаха няколко важни тенденции:

✓ **Потвърдиха ерозията в имиджа на големите партии:**

- Всички парламентарно представени партии, с изключение на ДПС, загубиха позиции било спрямо последните парламентарни, било спрямо последните местни избори. Абсолютният брой и процентът гласове подадени за "други" партии е най-висок от всички проведени досега местни избори след 1989г. (41%). За първи път в толкова сериозни мащаби и ключови места партийните централи не можаха да се наложат над местните си организации и да се преборят с конкуренцията на политически или парapolитически организации по места.
- От парламентарно представените партии единствено **ДПС** регистрира леко увеличена електорална подкрепа (в абсолютен брой подадени гласове) в сравнение с предишните местни избори през 1999 година.

ДПС и коалиции	1999		2003	
	Брой	Процент	Брой	Процент
Кметове на общини	23	9%	29	11%
Мандати в общинските съвети	484	9%	695	13%

Таблица 5.6

- Този резултат утвърди ДПС като силен фактор на местно равнище, но не и като партия със значимо и хомогенно присъствие в национален мащаб. От парламентарно представените партии Движението, все още остава с представителство в най-малък брой общини. Гласовете и мандатите му отново идват от малки общини в регионите, където ДПС има традиционно силно присъствие (областите Кърджали, Разград, Добрич, Хасково и др.).

Брой общини, в които парламентарно представените партии нямат нито един мандат (от всички 263 общини)	2003
ДПС	108
НДСВ	82
СДС	43
БСП	10

Таблица 5.7

- **НДСВ** спечели изключително малко за една управляваща партия места в местната власт, от които само две кметски места в областни центрове. 7-те процента общински съветници са относително равномерно разпръснати в отделните региони, което гарантира едно макар и скромно присъствие в местната власт.

НДСВ и коалиции	Брой	Процент
Кметове на общини	13	5%
Мандати в общинските съвети	361	7%

Таблица 5.8

- **БСП**, въпреки че има най-голям брой гласове, мандати и кметове, на практика не отбеляза съществено подобрене на позициите си, а по-скоро възпроизведе резултата си от 1999 година. От друга страна, именно тя изпита най-силно негативния ефект от противопоставянето между местни организации и централно ръководство, което в непосредствен план доведе до изборна загуба в смятани за гарантирани нейни крепости, а в дългосрочен – охлади ентузиазма на по-радикалните искания за бързо провеждане на предсрочни избори. Предвид местните конфликти и разцеплението на гласовете, за БСП въпросът за

коалиционния съюзник в следващия парламент е не по-малко ключов от този за десните партии.

БСП и коалиции	1999		2003	
	Брой	Процент	Брой	Процент
Кметове на общини	86	33%	96	37%
Мандати в общинските съвети	1592	30%	1590	30%

Таблица 5.9

- **СДС** е партията, отбелязала най-силна ерозия в електоралната си подкрепа. В сравнение с 1999 година, почти двойно по-малък е делът на спечелените от "сините" кметски места и мандати в общинските съвети. Съюзът се представи сравнително добре в надпреварата за кметове на общините-областни центрове, където спечели 9 кметски места (от които 6 настоящи и 3 нови), срещу 10 за БСП.

СДС и коалиции	1999		2003	
	Брой	Процент	Брой	Процент
Кметове на общини	84	32%	47	18%
Мандати в общинските съвети	1595	30%	742	14%

Таблица 5.10

- ✓ **Изборите потвърдиха сравнително позитивния имидж на местната власт през последния мандат**, което намери израз в преизбирането на значителна част от кметовете: 203-ма от 263 кмета на общини се кандидатираха повторно. 109 от тях, или 41% от кметовете на общини бяха преизбрани. 16 от тях в областните градове, което означава че тук процентът на преизбиране достига 64 на сто.
- ✓ Изведоха на преден план **феномена "местни листи"**: сумарно те спечелиха около 40 на сто от гласовете на избирателите. Представителите в тези листи – местни, партийно необвързани (поне официално) авторитети, идващи от средите на бизнеса и местния обществен живот, се организираха, участваха и спечелиха мандатите си в противовес на големите партийни централи. С което дадоха сериозна заявка за присъствие и на национално равнище, при условие, че бъде приет на второ четене Избирателният кодекс, предвиждащ смесена избирателна система, в която 120 от народните представители ще бъдат избрани мажоритарно, в 120 едномандатни региона.
- ✓ В резултат от спада в електоралната подкрепа за основните политически сили и експанзията на местните листи се конституираха **фрагментирани общински съвети** (най-фрапиращият пример е общинският съвет в Струмяни, където 13

мандата се разпределят между 13 отделни листи). Тези съвети биха могли да работят ефективно само след сформирването на различни по характер коалиции, които могат да служат и като прототип на бъдещи парламентарни съюзи.

Големина на общините	Среден брой листи, които печелят мандати в Общинските съвети		Брой общини във всяка група
	1999	2003	
До 5000 жители	4.39	4.46	28
5000 - 10 000 жители	5.35	5.89	63
10 000 - 20 000 жители	6.04	7.04	76
20 000 - 30 000 жители	6.97	8.2	35
30 000 - 50 000 жители	7.11	9.14	28
50 000 - 75 000 жители	8.45	11	11
75 000 - 100 000 жители	8.38	10.63	8
100 000 - 160 000 жители	10	10.86	7
Над 160 000 жители	11.33	13.67	6
Столична община	7	5	1
Средно	6.34	7.39	263

Таблица 5.11

VI. БИТКАТА С ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ – АХИЛЕСОВАТА ПЕТА НА УПРАВЛЕНИЕТО

В класацията на най-сериозните проблеми за страната, престъпността по тъжна традиция има запазено водещо място. През последната година обаче поредицата поръчкови убийства и корупционни скандали напрегнаха до неузнаваемост обществото и намериха силен отзвук в медийното пространство.

Първото убийство на ключова фигура през 2003 г. бе това на Илия Павлов. То произведе и първият обществен шок за изминалата година, като за пореден път изведе начело темата за престъпността и сигурността на гражданите. Дълго след него дебатът течеше по множество различни линии, основните от които: ефективност на борбата с престъпността; способност на правителството да се справи с проблема; сигурност на гражданите; роля на институциите от съдебната система; необходимост от промени в конституцията и т.н. Масираното присъствие на темата в публичното пространство в крайна сметка доведе и до едно от малкото единодушно взети решения в Парламента – за промените в Конституцията, касаещи несменяемостта и имунитета на магистратите, както и въвеждането на мандатност за ръководните длъжности в съдебната система. За съжаление, позитивното настроение в резултат на това решение, бързо отстъпи на заден план в резултат на следващите убийства на ключови фигури в сенчестия бизнес, както и последвалите коментари за корупция, контрабандни канали, незаконно финансиране на партии и т.н.

В експресно проучване, проведено в столицата непосредствено след атентата срещу Павлов, всеки пети софиянец е заявил, че приема своята лична сигурност за застрашена над обичайното (19%), а една трета - в рамките на досегашните граници (33%). Далеч по-категорични обаче са отговорите, когато става въпрос не за собствена сигурност, а за тази на други социални групи в България.



Графика 6.1

Едва 21% в онзи момент са били на мнение, че в убийството на Павлов не може да се търси сигнал за растяща несигурност в страната. За 61% то е сигнал за заплахата, на първо място, към представителите на сенчестия бизнес, следвани от представителите на бизнеса изобщо. На трето място по степен на застрашеност интервюираните са посочили обикновените гражданите. Любопитно и показателно е, че на последно място е поставена под въпрос сигурността на политиците.

Събитието се отразява драстично и на мнението за дейността на кабинета. През март над половината столичани все още твърдят, че то полага усилия за борба с престъпността. Само 4% обаче приемат, че успява да се справи. За преобладаващата част усилията са безрезултатни.

До една трета от жителите на столицата приемат тезата, че кабинетът бездейства, а 10% подкрепят още по-категоричното твърдение "самото правителство създава предпоставки за ръст на престъпността". Дори сред симпатизантите на НДСВ в София 91% са на мнение, че управляващите губят битката с организираната престъпност.

Само два месеца по-късно проучванията регистрираха разпространението на подобно крайно мнение в рамките на цялата страна. Събитията от месец април – като се започне от взривения мерcedes на Иван Тодоров-Доктора, мине се през яхтения скандал и се стигне до подадената оставка на Бойко Борисов на заместник финансовия министър Гати Ал Джибури бяха тези, които катализираха наблюдаваната радикализация в обществените нагласи.

Става дума за **изключително силното фокусиране на общественото внимание върху проблема с организираната престъпност и политическото ѝ покровителство**. Само за една година, от август 2002 до май 2003, с 29 на сто спадна делът на хората, според които правителството постига успехи в борбата с престъпността (от 40% през 2002 на 11% през май 2003). Такъв срив в оценките не се наблюдава по отношение на нито едно друго направление. Второто място по темп на разочарование се заема от борбата с корупцията (спад от 6 на сто, което представлява петдесет процентов спад спрямо предходната година). За осем месеца борбата с престъпността, от аргумент за най-висока подкрепа към действията на кабинета, се бе превърнал в източник на най-силна ерозия.

През втората половина на 2003 тези обществени нагласи се засилиха. И въпреки, че преобладаващата част от интервюираните българи се чувстват заплашени основно от всекидневната битова престъпност, тяхното внимание остана концентрирано в организираната престъпност, а и препоръките към дейността на правителството бяха изцяло в тази посока.

Национално представително проучване от месец септември показва, че почти половината пълнолетни жители на страната не се чувстват сигурни за живота си, 39% са спокойни донякъде, а само 7% са уверените, че престъпността не би могла да ги засегне.

Две трети от хората се страхуват от посегателство върху имуществото си. Всеки втори смята, че е вероятно да бъде нападнат или обран. Обратно пропорционална на нарастващата несигурност е увереността на хората в залавянето на престъпниците. Едва 33% се надяват, че виновните могат да бъдат задържани. Над половината от българите смятат, че дори и да бъдат задържани, те няма да бъдат осъдени.

За разлика от ангажираните по един или друг начин в борбата с престъпността институции, които прехвърлят топката на вината помежду си, общественото мнение смята, че всички те са отговорни за ескалиращата несигурност. 75% са на мнение, че съдът немотивирано пуска задържаните на свобода, 66% - че поради корупция прокурорите не внасят обосновани обвинения в съда. Не са пощадени също полицията и следствието. Всеки втори българин смята, че те не събират правилно доказателства.

Нарастването на броя и честотата на зрелищните престъпления бе един от основните фактори за ръста на общата несигурност в обществото. Същевременно, колкото по-видима става "мутренската" престъпност, толкова повече се усилват подозренията на хората за покровителство над нейните представители. Към края на 2003 г. 83% от българите са убедени, че съществува връзка между представители на висшите етажи на съдебната власт и престъпния свят. С което омагьосаният кръг почти се затваря: престъпността ражда несигурност, безнаказаността – недоверие, недоверието – слаба власт, а слабата власт – силна престъпност.

Така, през 2003г. за кабинета "Саккобургготски" проблемът с организираната престъпност се превърна в онова, което за кабинета "Костов" стана приватизационната корупция. И тогава, както и сега, съществуваха и други болезнени теми за обществото – безработица, здравеопазване, образование, доходи, които в чисто личен план са много по-значими за мнозинството от българските граждани. Взривоопасното действие на проблемите "корупция" и "организирана престъпност" спрямо стабилността на правителствата, се дължат обаче на факта, че те действат едновременно в няколко посоки:

- ✓ Засягат интересите на мощни групировки, които, разчиствайки сметки помежду си, периодично покачват градус на общественото напрежение.
- ✓ Създават ненормален икономически и социален климат, действайки в ущърб на легалния и почтен бизнес, който не може да си позволи лукса на контакти и покровителство от най-високите етажи на властта;
- ✓ Девалвират стойността на институциите и политиците в очите на гражданите, като не просто неспособни да се справят с проблема, но и като явяващи се част от самия проблем.
- ✓ И не на последно място, затвърждават и бездруго широко разпространената в общественото мнение нагласа, че обедняването на българското население през годините е пряк резултат от незаконното обогатяване на малък мошенически елит.

Точно затова мнението за "политическо покровителство над организираната престъпност" е сегашният еквивалент на "синята корупция". Той поставя ахилесовият за всяко управление проблем за облагодетелстването от властта. Мнозинството от българите са убедени, че причината МВР да не се справя с организираната престъпност е покровителството над нея от страна на политиците (47%). Убедеността в наличието на нерегламентирани връзки между престъпен свят и представители на официалната власт обяснява защо негативи търпи не само МВР, но и политическите сили, съставляващи управляващото мнозинство като цяло. Въпросът е колко време още НДСВ ще може да си позволява лукса да оставя нерешен въпроса с организираната престъпност, позовавайки се на високите рейтинги или на "липсващи доказателства" за нерегламентирани контакти.

Какви са възможните следствия от рязкото нарастване значимостта на проблема "организирана престъпност" в общественото мнение?

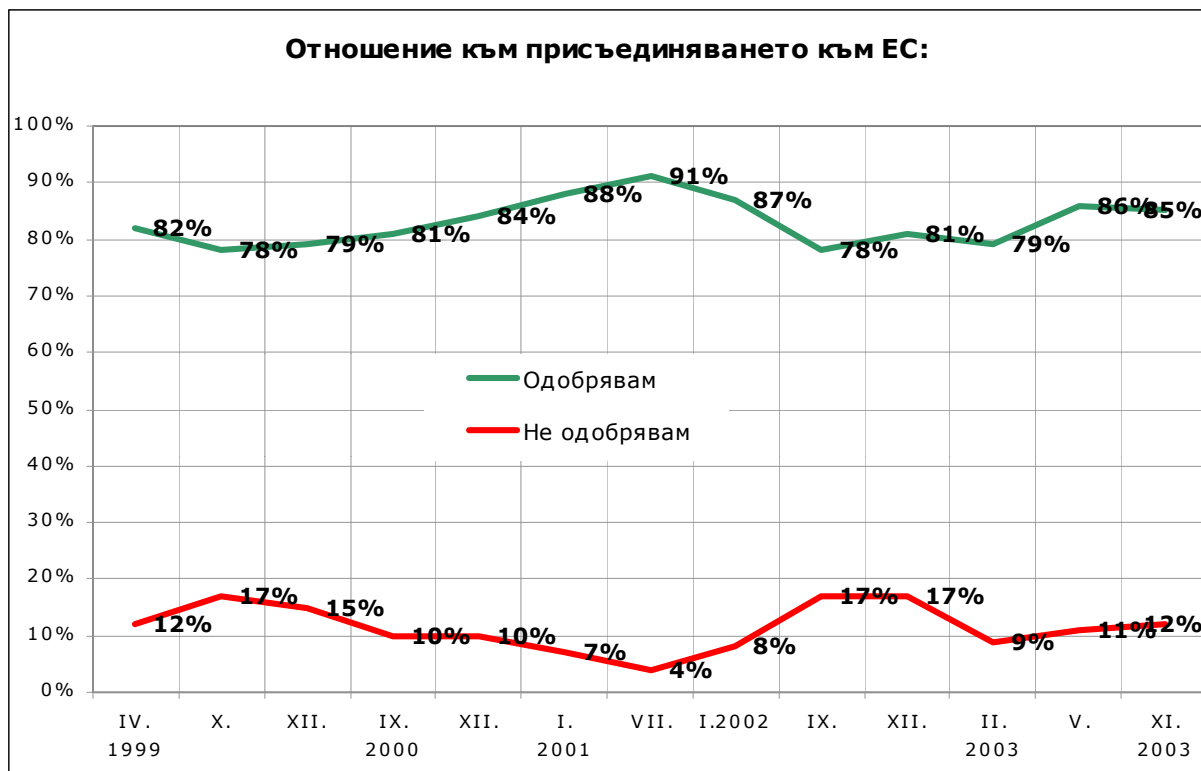
На първо място, по отношение на правителството. Факт е, че успехите му във външно-политическата област не остават незабелязани (нарастват позитивните оценки за присъединяването към НАТО и ЕС). Макар и по-слабо, но движение в посока "нагоре" се регистрира и в борбата с безработицата и социалната област.

Всички тези действия се обезценяват обаче на фона на мощното негативно въздействие от неуспеха в борбата с организираната престъпност. Каквито и стъпки да предприема кабинетът, ако те не засегнат механизмите на възпроизводство на организираната престъпност и корупцията, ефектът ще бъде близък до нулата. Защото тези проблеми касаят не просто няколко лица по върховете, а стигат по веригата до най-ниските равнища на администрацията, полицията, районните съдилища и прокуратури, до местните "мафиоти". И чрез напреженията, които създават по места, чрез правилата на играта, които диктуват, влияят пряко на общественото мнение.

Не бива да се пренебрегва и обстоятелството, че макар и в по-малка степен, опозиционните партии също не са пощадени от негативните следствия, които се пораждат от обществената убеденост в политическото покровителство над престъпността. Факти и слухове за ролята на контрабандните канали във финансирането на политическите партии от години циркулират в обществото. Поради това сегашното политическото говорене, непридружено от алтернативи за действие, не е в състояние нито да промени съществено тяхната електорална подкрепа, нито да създаде ясни представи у избирателите какъв нов управленски подход ще бъде приложен след евентуални избори.

VII. ОБЩЕСТВЕННОТО МНЕНИЕ ЗА ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО НА БЪЛГАРИЯ КЪМ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Общественото мнение в България, независимо от моментните си колебания и ситуативни промени, продължава и през 2003г. във висока степен да подкрепя присъединяването на България към Европейския съюз. През последните четири години одобрението към този процес се движи в рамките на 78-85%.



Графика 7.1

Групите, които се отличават с по-негативни нагласи относно присъединяването на страната към ЕС, са тези с ниски доходи и част от симпатизантите на БСП. По-висока е подкрепата сред по-добре информираните и високо образовани групи.

Подкрепата за присъединяването в значителна степен се дължи на положителния образ на Европейския съюз в българското общество. Съюзът се свързва с по-добро бъдеще за младежта, по-малко безработица, свобода на пътуването, сигурност, просперитет, защита.

Какво лично за Вас означава ЕС?	
По-добро бъдеще за младежта	59.6%
По-малко безработица	51.9%
Свобода да пътувам, работя и уча навсякъде в ЕС	43.8%
Сигурност	43.0%
Обща европейска валута	38.9%
Икономически просперитет	38.8%
Социална защита	29.7%
Силна позиция в международното развитие	17.7%
Културно разнообразие	13.8%

Таблица 7.1

Анкетираните са категорични, че в сравнение с България, Европа осигурява по-голяма защита и по-добри условия за живот на гражданите си. Така например, почти единодушно е мнението, че защитата на потребителите в Европейския съюз е по-добра от тази, която осигуряват българските закони и институции.

Едва 3.5% са хората, които виждат в Съюза единствено отрицателни черти. А общо 18% са българите, посочили която и да било от възможните отрицателни страни на Европейския съюз.

Какво лично за Вас означава ЕС?	
Повече бюрокрация	8.2%
Загуба на културна идентичност	7.2%
Недостатъчно контрол на външните граници	4.2%
Повече престъпления	3.3%
Неефективно изразходване на бюджетни средства	2.2%

Таблица 7.2

Важно е да се отбележи, че тук по-висока критичност проявяват хората, които се чувстват по-добре информирани по въпросите, свързани с Европейския съюз. Така възниква една своеобразна поляризация в отношението към Европа. От една страна, подкрепата за присъединяването към ЕС е по-ниска сред хората с по-нисък социален и образователен статус, а от друга - по-критични към практиката и начина на функциониране на ЕС са част от по-активните групи от населението – високо образованите, хората с добре платена работа, жителите на столицата и областните градове. Тяхната информирана критичност не намалява обаче подкрепата им за присъединяването. Именно тези групи са най-горещите привърженици на българското членство в Евросъюза. Което ясно показва, че само информираното обществено мнение може да проявява последователна подкрепа за процеса на присъединяване. Тази подкрепа обаче не означава безкритично одобрение за

всяко едно действие на българското правителство или Еврокомисията, а напротив – внимателна и оценъчна ангажираност.

Освен позитивният имидж на Европейския съюз, другият съществен фактор, определящ високата подкрепа за присъединяването, е доминиращото в обществото мнение (66%), че присъединяването носи повече ползи за България, отколкото ограничения.

Въпреки всички тези позитивни оценки, членството на България в Европейския съюз не се поставя сред най-важните приоритети на обществото. Изследванията през последните три години показват, че важноста, която българите придават на процеса, е в умерени граници.

Доколко важно е за вас присъединяването към ЕС?	X.2000	IX. 2002	V. 2003	XI. 2003
Изключително важно	32%	25%	32%	27%
В известна степен	45%	48%	42%	50%
Не е важно	23%	23%	23%	21%

Таблица 7.3

Една от причините за по-умерения евроентузиазъм, когато въпросът се постави в конкретен план, е и обстоятелството, че в общественото мнение доминира тезата, че България все още не е готова за членство в ЕС. 36% от българите смятат, че до 2007 година, когато се очаква фактически страната ни да стане пълноправна членка, тя ще успее да се подготви. Най-голям обаче е делът на хората, които виждат България готова за членство в по-далечна перспектива – към 2010 година и след това (43%).

Аналогична е и оценката за темповете, с които се водят преговорите. Общото мнение е, че те са умерени. Зад тезата, че са прекалено бавни застават отново очерталите се като песимисти по отношение на членството групи, а зад тази, че са максимално бързи – оформилите се като оптимисти за европейското бъдеще на страната българи. Оценката на българските граждани е, че политиките ни правят необходимото България да стане член на Европейския съюз (50%), но преговорите не се водят напълно равностойно, а Съюзът се опитва да налага неприемливи изисквания пред страната ни.

Най-големите **позитиви** от членството на България в ЕС се виждат в следните направления:

- ✓ повишаване на качеството на живот 65%
- ✓ достъп на наши фирми до европейски пазари 58%
- ✓ достъп до европейски фондове 54%
- ✓ по-добрата защита на потребителите 53%

- ✓ по-бързо преодоляване на организираната престъпност и разпространение на наркотици 50%
- ✓ привличане на западноевропейски инвестиции 38%
- ✓ ускорено икономическо развитие 37%
- ✓ по-добра защита на човешките права 35%

Негативите от бъдещето членство са концентрирани в няколко основни групи:

- ✓ Високата цена на присъединяването 58%.
- ✓ Нарастването на конкуренцията от страна на вносните стоки 57%
- ✓ Затварянето на блокове на АЕЦ "Козлодуй" 47%
- ✓ Налагане пред страната на изисквания, които българските фирми няма да могат да покрият и това ще влоши положението на хората 36%
- ✓ Разширяването на ЕС като понижаване на конкурентоспособността и поради това като фактор, който ще доведе до увеличаване на безработицата 30%

Ако се изчисли общо делът на хората, които споделят поне един от тези страхове, става ясно, че той обхваща около 83% от българското население. Независимо, че опасения от различен характер се прокрадват сред толкова голяма част от българите, положителните нагласи към присъединяването продължават да бъдат твърде силни и преобладават във всички слоеве на обществото. В този смисъл сега регистрираните опасения могат да останат латентни. Възможно е обаче те и да бъдат активизирани, когато България на практика започне да изпълнява ангажиментите, които е поела в преговорния процес.

Така например, дори и към момента българите проявяват висока степен на съпротива срещу възприемането у нас на онези политики на ЕС, които имат приоритет над националните законодателства и които в една или друга степен стесняват границите на националния суверенитет. Малък дял от хората са склонни да подкрепят:

- ✓ Право на граждани на ЕС да купуват земя 16%
- ✓ В България да се заселват граждани на други държави 9%
- ✓ Да се предоставя убежище на хора от страни извън ЕС 6%
- ✓ Да се даде право на чужденци от страни извън ЕС да купуват земя 5%
- ✓ Решенията на европейските институции да са водещи тези на българските 3%

Обратното, повече или по-малко позитивно е отношението на българските граждани към следните политики:

- | | |
|---|-----|
| ✓ Отпадането на митата за стоки на ЕС и отваряне на пазарите | 54% |
| ✓ Еврото като обща парична единица за ЕС | 46% |
| ✓ Общата отбранителна политика и политиката по сигурността на страните членки на ЕС | 44% |
| ✓ Обща външна политика на страните членки на ЕС спрямо други страни | 31% |

Тази подкрепа е по-висока сред младите и високообразовани българи и по-слаба сред ниско образованите и слабо информирани граждани.

Един от най-важните въпроси в тази връзка е доколко приемливо за българското общество е част от важните за страната решения да се вземат съвместно с европейските институции. Готовността за подобни действия у българите като бъдещи членове на съюза, ще определя до голяма степен отношението им към процеса на присъединяване и ролята на управляващите в него.

Повече или по-малко категорични противници на преотстъпването на суверенитет са 23 на сто от пълнолетните жители на страната. Сред най-силните им изразители са хората с по-ниско социално и материално положение: жители на малките населени места, най-възрастните, ниско образованите, пенсионерите, хората с най-ниски доходи, както и симпатизантите на БСП и ВМРО.

Изследванията през 2003г. открояват на преден план няколко основни тенденции:

- ✓ Зад двете крайни позиции с много голяма категоричност стоят чисто политически аргументи. Доста по-силни са те обаче при про-европейската, отколкото при националистично-изолационистката теза. Към политическите аргументи в подкрепа на втората ориентация се прибавя и недоволството от тежкото икономическо положение. Мнозинството от споделящите тази позиция са представители на най-силно потърпевшите от прехода и до голяма степен маргинализирани социални групи.
- ✓ Умерено позитивна нагласа е налице сред българите, които имат чувството за постигнат просперитет, както в личен, така и в обществен план, през годините на прехода, успели са да се възползват от шансовете на новия политически ред и не на последно място – откриват такива за себе си и в общото европейско пространство.

В по-разгърнат вид тези тенденции се отразяват и във вижданията на българите за това кой би следвало да взема решенията в отделните области на политическия, икономическия и социалния живот на страната:

Как трябва да се вземат решенията в следните области:	Само от българското правителство	Съвместно с останалите членки	Само от ЕС
Борба срещу международния тероризъм	8%	77%	7%
Борба с престъпността	24%	66%	4%
Подкрепа за бедни региони	24%	61%	7%
Валутна политика	26%	57%	7%
Защита на околната среда	37%	56%	2%
Научни изследвания и развитие	32%	54%	3%
Борба с бедността	38%	52%	3%
Икономически въпроси	39%	50%	3%
Политика в областта на селското стопанство	43%	48%	2%
Борба с безработицата	42%	48%	4%
Външна политика	40%	48%	4%
Отбрана	46%	46%	2%
Здравеопазване и социална политика	54%	37%	2%
Енергийна политика	53%	35%	2%
Образование	57%	31%	2%
Култура	64%	24%	2%

Таблица 7.4

Направеното от анкетираните ранжиране оформя три основни групи:

- ✓ Области, в които е налице висока степен на готовност за споделяне правомощията за вземане на решения с другите държави - това са предимно проблеми с международен характер, за решаването на които до голяма степен се разчита на помощ от международните институции, като борба с международния тероризъм, престъпност, подкрепа за бедни региони, валутна политика, защита на околната среда, научни изследвания, борба с бедността, икономически въпроси.
- ✓ Области, за които българското общество е поляризирано в мнението си кой да взема решения - селско стопанство, безработица, външна политика, отбрана. Поляризацията идва от циркулиращите в общественото пространство послания за евентуална бъдеща, най-вече икономическа, зависимост от ЕС, която би отредила на България неравностойно място в Евросъюза.
- ✓ Области, в които решенията трябва да се вземат само от българското правителство: здравеопазване, социална политика, енергетика, образование, култура. Тук се намесват няколко вида аргументи:
 - **Политически** - за противоречие с националните интереси на България (енергийна политика).
 - **Социални** - страх от намаляване социалната роля на държавата (здравеопазване и социална политика).

- **Етно-културни** – страх от загуба на национална идентичност (образование и култура).

Мненията и оценките на българското общество както собствено за ЕС, така и за следваната от него политика и съответно - за позицията на българската страна, се основават на твърде малко информация. Основната част от сведенията, с които хората разполагат, идват от **телевизията**. Останалите медии значително по-рядко са посочвани като източник на подобна информация. Минимален е делът на хората, които се информират от български или европейски институции или имат лични впечатления от посещения в държави от ЕС.

Откъде най-често получавате информация за ЕС?	
Национални телевизионни канали	82.8%
Български вестници/списания	42.0%
Национални радиостанции	30.2%
От мои близки, приятели	15.9%
От Интернет	9.8%
От мястото, където работя/уча	4.6%
Мои лични посещения и контакти с хора от Европейския съюз	3.2%
Чужди медии	2.0%
Интересувам се, но не намирам информация	1.0%
От държавни/правителствени институции	0.8%
Евро-инфо центрoвете	0.4%
Информационен център към Делегацията на Европейската комисия	0.3%
НПО	0.1%

Таблица 7.5

Най-слабо запознати гражданите се чувстват по въпросите, пряко свързани с кандидатурата на България за членство.

	Запознат съм много добре	В известна степен	Не съм запознат
Как ще се отрази членството в ЕС лично на Вас	9.4%	35.3%	50.1%
Какви ще са ангажиментите на България след присъединяването	5.6%	38.8%	50.3%
Как членството в ЕС се е отразило на страни сходни с нашата	6.7%	35.5%	51.3%
Какво означава отварянето и затварянето на определени глави от преговорите	6.9%	34.4%	54.4%

Таблица 7.6

Като цяло 2003г. прибавя твърде малко нови моменти в цялостните нагласи на българското общество към процеса на присъединяване:

- ✓ Запазва се високото равнище на подкрепа за членство в ЕС.
- ✓ Европа продължава да бъде привлекателна и значима за българите цел.
- ✓ Все още обаче твърде неясни остават както конкретните ползи за българите от процеса на присъединяване, така и политиките, с които страната ни ще трябва да се съобразява, когато стане член на ЕС.
- ✓ Най-последователна подкрепа за присъединяването на България към ЕС имат най-информираните граждани, които едновременно с това са и най-аналитични и критични към отделните действия на правителството и институциите на ЕС. Което ясно показва, че одобрението за присъединяването не е равнозначно на безкритично приемане на всяка управленска стъпка, а ще бъде подложено на граждански контрол именно от страна на най-активните и ангажирани с проевропейската ориентация хора.

VIII. ВЪНШНАТА ПОЛИТИКА И КРИЗАТА В ИРАК

Наред с традиционната през последните години външнополитическа тема за присъединяването на България към Европейския съюз, през изминалата 2003 г. в центъра на общественото внимание беше кризата в Ирак.

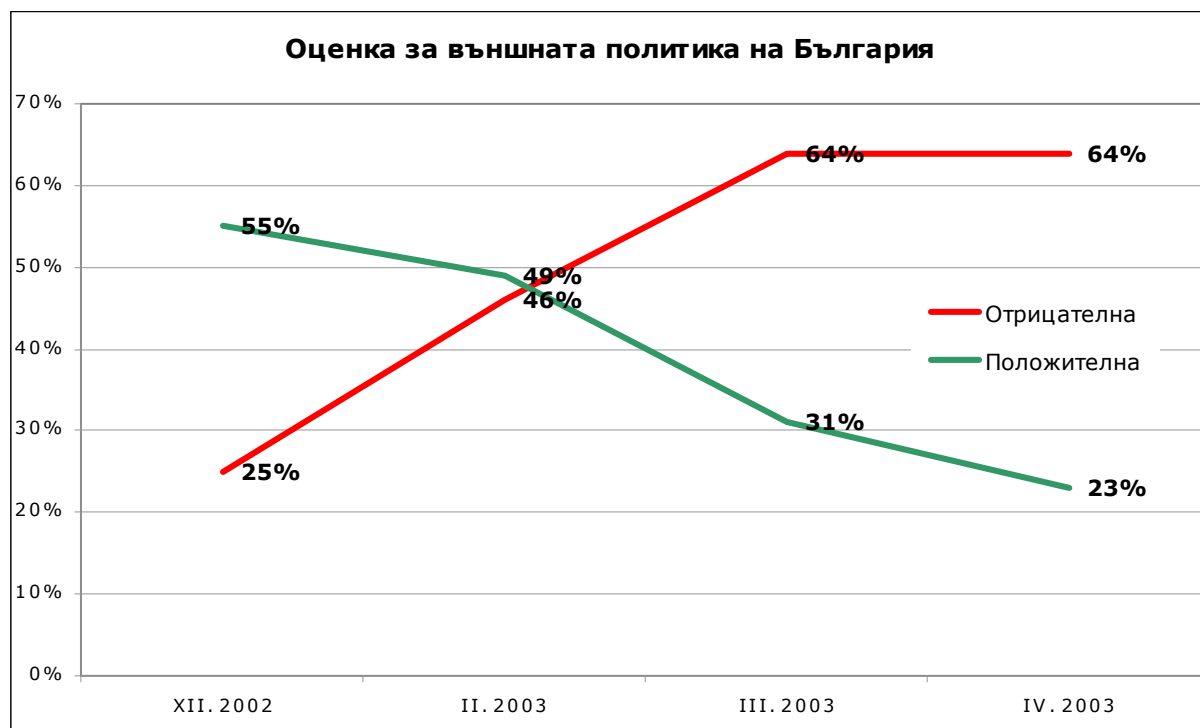
В края на същата 2003 г. 84% от българите са определили войната в Ирак като събитие на годината - дял по-голям от общия процент на всички останали външнополитически събития, ако изключим атентатите в Истанбул (събитие, което на практика също остава в кръга на темата за войната с тероризма). Високият интерес на българското обществено мнение към войната се доказва и от факта, че към края на военните действия през последните дни на април, едва 12% от пълнолетните българи са заявили, че не се интересуват от ставащото в Ирак.

1. Обществени нагласи и оценки по време на конфликта в Ирак

Още в първия ден на войната в Ирак, експресно проучване на Алфа Рисърч от 20 март 2003 г. констатира няколко недвусмислени тенденции:

- ✓ девет от всеки десет българи са били на мнение, че разоръжаването на режима в Багдад не търпи отлагане;
- ✓ 57% обаче са смятали, че разоръжаването е възможно по мирен път;
- ✓ до две трети са имали опасения, че:
 - стартиралата война ще вземе много жертви 71%
 - ще продължи дълго 64%
 - Саддам ще използва оръжие за масово поразяване 64%
 - конфликтът ще излезе извън границите на Ирак 53%
 - ще породи и директни заплахи за България 31%
- ✓ в резултат, 67% бяха против участието на България в антииракската коалиция; 16% - за, но при условие, че България не заяви открито участието си; и едва 16% - за ясно заявено участие;
- ✓ 66% са настоявали страната ни да преразгледа първоначалната си позиция за подкрепа на антитерористичната коалиция и да се присъедини към държавите, стоящи зад Германия и Франция. И едва 28% бяха за отстояване на избраната предварително позиция.

Тези негативни нагласи към войната и участието на България в нея, още от първите дни на конфликта допринасят както за нарастване на негативното отношение към кабинета, така и за спад в одобрението конкретно за външната политика на страната



Графика 8.1

2. Войната в Ирак в контекста на българските обществено-политически отношения

В дебатите около войната намериха място различни гледни точки и бяха отстоявани строго определени и ясно разграничени позиции от страна на политическите партии и на официалните институции. В същото време, описаните по-горе обществени нагласи от този период на конфликта поставиха на изпитание първоначалните реакции на политическата класа и на управляващия елит в България.

Въпреки че според най-голяма част от пълнолетните жители на страната по време на конфликта не е имало институция (48%) или политическа партия (37%), които са се опитали да извлекат дивиденди от него, налице е и значителен дял респонденти, които са на обратното мнение.

Преди всичко политиката на партиите по конфликта в по-голяма степен от тази на институциите се оценява като стремяща се към извличане на определени ползи. Това се дължи и на обстоятелството, че за отделните партии с различните им изходни позиции, е

много по-трудно да формират обща консолидирана позиция, за разлика от държавните институции. Но на първо място, защото позицията на официалните институции противоречеше на доминиращите обществени нагласи, а и не бяха положени сериозни усилия тя да бъде разяснена.

Що се отнася до партиите налице е логичен феномен – десният електорат е склонен да обвини в търсене на дивиденди БСП, докато симпатизантите на социалистическата партия винят десните формации. Спонтанните отговори на интервюираните (без да са им предлагани имена на политически формации, от които да избират) позиционират на първо място сред опитващите се да извлекат дивиденди партии БСП (25%).

Подобни амбиции 13% от избирателите приписват на НДСВ, на СДС – 6% и на ДПС – 1%, като тези мнения идват в най-голяма степен от поддръжниците на социалистическата партия.

Има ли българска партия, която се опитва да трупва политически дивиденди от войната с Ирак? (06 април 2003 г.) (Свободен въпрос, анкетираните сами са посочвали отговорите)	
Нито една	37%
БСП	25%
НДСВ	13%
СДС	6%
ДПС	1%
Гергьовден	0,1%
ВМРО	0,1%
ССД	0,1%
Евролевица	0,1%

Таблица 8.1

По аналогичен начин се формира и мнението за институциите. На първо място по стремеж за извличане на дивиденди е поставено правителството (13%), следвано от президентството (3%) и парламента (2%).

Сред приписващите подобни амбиции на правителството в най-голяма степен се открояват симпатизантите на БСП, а на президентството – електората на десните политически формации. Обвиненията към институциите са чувствително по-слаби, отколкото тези към партиите.

Има ли българска институция, която се опитва да трупа политически дивиденди от войната с Ирак? (20 април 2003 г.)

(Свободен въпрос, анкетираните сами са посочвали институции)

Нито една	48%
Правителство	13%
Президентство	3%
Парламент	2%
Армия	1%
Съдебна система	0,2%
Атлантически клуб	0,1%

Таблица 8.2

3. Общественото мнение за войната в Ирак след нейния край

Конфликтът в Ирак приключи при непроменено обществено мнение в България. През цялото време две трети от сънародниците ни бяха категорично против участието на България във военната коалиция, а около 57% поддържаха мнението, че проблемите в Ирак могат да се решат по мирен път.

Електоратите на трите основни партии останаха ясно разделени по въпроса за участието на България в коалицията. Най-категорични противници бяха симпатизантите на БСП (87%), а най-голяма подкрепа заявиха симпатизантите на СДС (65%), следвани от НДСВ (53%). Въпреки това, основната позиция в общественото мнение се формираше в най-голяма степен от хората без определени електорални симпатии. В мнозинството си българите останаха против участието на страната във войната.

Подкрепяте ли участието на страната ни в коалицията за разоръжаване на Ирак, предвождана от САЩ?

	20.03.2003	06.04.2003
Да и мисля, че България трябва открито да заяви участието си в коалицията	16%	14%
Да, но мисля, че страната не трябва открито да заявява участието си	16%	16%
Против участието ни в коалицията съм	67%	66%
Без отговор	1%	4%

Таблица 8.3

За влияние на политическите симпатии би могло да се говори и когато става дума за оценка на заетата по време на конфликта позиция от страна на България. При избирателите на БСП отчетливо доминира неодобрението (59%). Симпатизантите на големите десни партии споделят преобладаващо обратното мнение.

		Оценка на позицията на България в Иракския конфликт	
		България постъпи правилно като подкрепи международната коалиция	България постъпи неправилно като подкрепи коалицията
Намерения за гласуване на парламентарни и избори	НДСВ	78,6%	15,7%
	ОДС	74,4%	22,2%
	БСП	32,1%	59,4%
	ДПС	62,5%	18,8%
	Гергьовден	41,2%	58,8%
	ВМРО	33,3%	33,3%
	ССД	61,5%	38,5%
	Друга	47,6%	52,4%
	Няма да гласувам	50,1%	39,1%
Общо	50,4%	40,8%	

Разликата до сто процента е за сметка на неотговорилите

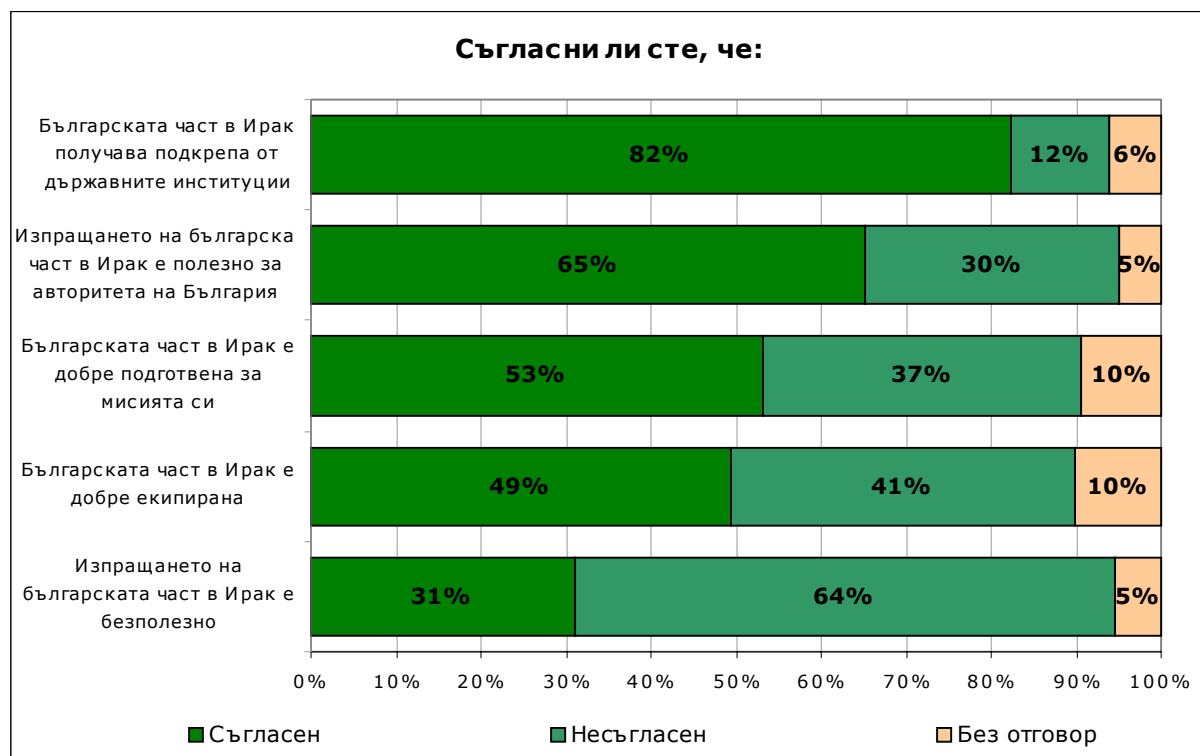
Таблица 8.4

4. Общественото мнение за участието на България в операцията по следвоенното възстановяване на Ирак

В месеците непосредствено около военните действия, участието на България беше само в полето на политиката. След взетото в края на май решение от Парламента на България участието на страната ни в този конфликт придоби и по-реални очертания.

Въпреки негативното отношение към военната кампания (периода февруари-май), преобладаващата част от анкетираните в национално представително изследване на Алфа Рискъч от месец септември изразяват положителна оценка за една по-активна външна политика на България при възстановяването на Ирак.

Така например, две трети от анкетираните са съгласни с твърдението, че "изпращането на батальон в Ирак е полезно за повишаване на международния авторитет на България". Нито една социално-демографска група не демонстрира открояващо се съмнение в положителните следствия от участието на страната ни. Едва 31% смятат, че изпращането на българския батальон е безполезно и няма нужда страната ни да участва в подобни мисии, докато 64% не подкрепят подобна негативна позиция.



Графика 8.2

От гледна точка на политическите ориентации на респондентите, най-често позитивен ефект прогнозираят симпатизантите на ОДС – 83% от тях, и на НДСВ – 64%. Най-резервирани са привържениците на БСП – 37%.

Висока оценка дават анкетираните и за подкрепата, която държавните институции оказват на българската военна част. Само един от всеки десет анкетирани смята, че военнослужещите от батальона биха могли да бъдат подкрепени в още по-голяма степен, докато 82% от анкетираните са доволни от активността на институциите. Над две трети са и анкетираните, които заявяват положително отношение към армията – институцията, пряко отговорна за изпълнението на мисията.

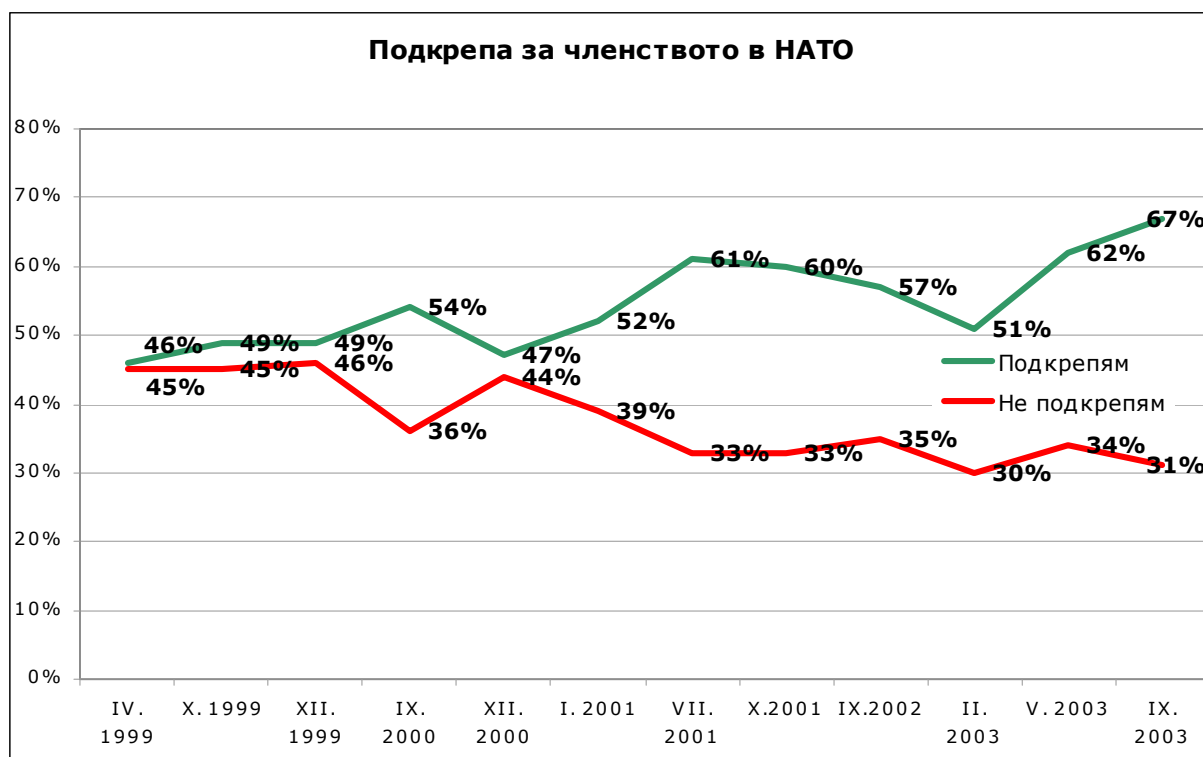
По отношение на конкретните параметри по осигуряването на българския батальон – подготовка и екипировка на военнослужещите – положителните оценки са по-сдържани. Относно военната подготовка, 54% от анкетираните са на мнение, че българската част е добре подготвена, над една трета обаче се съмняват в това. Още по-ясно видимо

раздвоение в оценките се наблюдава при оценката за екипировката. Половината от анкетираните са били склонни да се съгласят, че екипировката на доброволците в Ирак е на нужното ниво, но 41% са били на противоположното мнение.

5. Общественото мнение за присъединяването на България към НАТО

За 84% от пълнолетните българи, изминалата 2003 г. е преминала под знака на войната в Ирак. Това до голяма степен обуславя повишения интерес към националната сигурност на страната и към онази част от външната политика, която има много непосредствено отношение към нея – а именно, предстоящото през 2004г. присъединяване на България към НАТО.

Подкрепата за присъединяването на България към евроатлантическите структури запазва стабилни нива от близо две трети одобрение. На практика и в двата момента, в които проблемите на армията и евроинтеграцията са били поставяни най-остро на дневен ред – при присъединяването на България към антитерористичната коалиция и при изпращането на българския батальон в Ирак, подкрепата за влизането на страната ни в северно-атлантическия пакт не е била поставяна под съмнение.



Графика 8.3

В същото време, когато става въпрос за конкретни параметри, засягащи членството на България в НАТО, се забелязва много по-голям негативизъм. Дори в месеца, през който

членството в НАТО се характеризира с най-висока подкрепа (септември 2003 - 67% от българите са "за" членството), се наблюдават преобладаващо негативни настроения срещу конкретни задължения, които България ще трябва да изпълнява:

- ✓ 51% смятат, че е недопустимо увеличаването на разходите за отбрана
- ✓ 55% са против разполагането на военни бази на НАТО на българска територия
- ✓ 73% са против достъпа на НАТО до българска секретна военна информация

Единствено предоставянето на българско пространство за преминаване на войски на НАТО събира повече отговори "допустимо", отколкото "недопустимо" – 55% срещу 43%.

Особено ясно видима е тази тенденция, когато става дума конкретно за разполагането на бази на НАТО на българска територия.

- ✓ 52% са съгласни, че бази на НАТО в България ще повишат сигурността на страната;
- ✓ 58% са съгласни с твърдението, че базите ще доведат до икономическо оживление и привличане на инвестиции;
- ✓ 63% са съгласни, че конкретните региони, в които са разположени базите ще имат икономическа изгода от тях.

В същото време:

- ✓ 58% смятат, че базите ще повишат риска от терористични нападения срещу България;
- ✓ 60% смятат за вероятно военните бази на НАТО да имат вредно влияние върху околната среда в регионите, в които ще бъдат разположени.

Регистрираните реакции на общественото мнение са симптоматични за липсата на ясно оформена позиция и за слабото равнище на информираност. Почти всяко едно възможно следствие от разполагането на военните бази изглежда твърде вероятно на мнозинството от анкетираните. Едновременно с това, поемането на по-твърди ангажменти от страна на България също се посреща резервирано, доколкото то би означавало участие в едни или други военни конфликти, които в последните години не са рядкост.

Тази устойчива резервираност на общественото мнение се възпроизвежда и когато пряко става въпрос за участие на България във военни конфликти. Преди заемането на ясна позиция от българска страна по кризата в Ирак през пролетта на 2003 г., две трети от българите се изказват категорично против вземането на страна в конфликта. Въпреки това, след края на военните действия преобладаваща част от респондентите вече са на мнение, че участието в конфликта на страната на международната коалиция ще има позитивен ефект за страната в дългосрочен план. Такава е оценката и за ефекта от участието на България във възстановяването на Ирак след военните действия. Крайният извод, който се налага е, че общественото мнение по тези въпроси е много лабилно и силно се влияе от

конкретната ситуация. Това допълнително повишава необходимостта от точна, бърза и ясна информация по всеки аспект от този изключително невралгичен тематичен кръг.

IX. БИЗНЕС СРЕДАТА

СПОРЕД МНЕНИЕТО НА ТЕЗИ, КОИТО ВЗЕМАТ РЕШЕНИЯ

1. Оптимистични очаквания за развитието на бизнеса през 2004 година

Анализът на текущите макроикономически показатели очертава положителни тенденции в икономическото развитие на страната като цяло - икономически растеж от 4%, нарастване на преките чуждестранни инвестиции, ръст на потреблението. В същото време, в края на годината станаха известни и някои неблагоприятни промени, като лекото покачване на инфлацията и безработицата, отрицателното търговско салдо и др.

Макроикономическите показатели дадоха основание на Европейската комисия да потвърди в годишния си доклад оценката за България като функционираща пазарна икономика и да насърчи правителството в намерението му за продължаване и завършване на реформите. Положителните оценки на международните институции несъмнено носят политически дивиденди за управляващите. Не по-маловажен фактор обаче за равнището на доверие и за стопанското развитие, са оценките на бизнеса за икономическия климат в страната.

Мненията на българските предприемачи за икономическата ситуация се характеризират, от една страна, с критичност спрямо настоящото състояние, а от друга - с оптимистични очаквания за бъдещето развитие.

С кое от следните твърдения сте съгласни?	
Има стабилност на макроикономическо равнище и в близко бъдеще ще се усети и от хората в ежедневието им	6%
Има стабилност на макроикономическо равнище, но няма ръст и затова едва ли скоро ще има положителен ефект за хората в тяхното ежедневие	35%
Няма стабилност на икономиката	57%

Таблица 9.1

Според мениджърите пътят за подобряване на икономическата ситуация минава приоритетно през действията за подобряване на бизнес средата, а не толкова през социалните ангажименти на икономиката. По мнението на бизнеса основните усилия на правителството би следвало да се съсредоточени в привличане на инвестиции (56%), намиране на пазари за българските стоки и услуги (49%), намаляване на данъците за фирмите (47%), повишаване доходите на населението (45%).

Въпреки критичността в оценката за настоящата икономическа ситуация, очакванията за бъдещото развитие са силно оптимистични. При това, наблюдаваният оптимизъм се очертава като устойчива и нарастваща във времето тенденция. За една година делът на предприемачите, споделящи подобни очаквания, нараства от 60% на 86%.

Особено важно е да се отбележи, че този ръст се гради върху мнението за настъпила реална позитивна промяна през последната година. Огромното мнозинство от фирмите (80%) твърдят, че бизнесът им се развива добре и се разширява. За същия период от дванадесет месеца нараства делът на мениджърите, отчитащи увеличение както в броя на продажбите, така и на клиентите си.

Регистрираната тенденция се дължи в по-голяма степен на оживление сред едрия бизнес от модерните индустриални и технологични браншове – телекомуникации, информационни технологии, строителство. Проявата ѝ в областта на услугите, производството и търговията на дребно с бързо оборотни стоки засега е по-слаба.

Като се има предвид обаче, че в българската икономика преобладават именно по-малките фирми, работещи в сферата на търговията и услугите, при които все още не се наблюдава значимо икономическо раздвижване, става ясно защо в цялостните оценки за настоящия бизнес климат доминират по-критичните оценки. Тепърва предстои по-голямата част от стопанските субекти да усетят позитивите на подобрената макроикономическа ситуация, каквато тенденция вече е налице при по-големите фирми. Ако икономиката успее да запази темповете на промяната и тяхното равнище, това вероятно ще се случи.

2. Оценка за задължителната регистрация на договорите и минималните осигурителни прагове

Въвеждането на задължителна регистрация на трудовите договори и минимални осигурителни прагове през 2003г. имаше за цел да изведе на светло част от сивата икономика и черния трудов пазар.

В провежданите през годината бизнес проучвания положителни оценки за тази мярка дадоха повече от две трети от фирмите (68%). Въпреки преобладаващо позитивните оценки, управителите на фирми отбелязваха и някои негативни ефекти, съпътстващи този процес – увеличаване на разходите за осигуровки, лоша организация на регистрацията на договорите и пр.

Какви бяха според Вас евентуалните ефекти от въвеждането на задължителна регистрация на трудовите договори и минимални осигурителни прагове?	
Изведе част от работещите на черно от сивата икономика	54%
Увеличи разходите за осигуровки	33%
Доведе до съкращаване на работни места	19%
Работата на бизнеса беше затруднена, защото регистрацията на договорите не беше добре организирана	18%
Част от работодателите съкратиха работното време по договор, за да намалят осигуровките	15%

Таблица 9.2

Въпреки цялостното одобрение за предприетите мерки, мнението на българските предприемачи се поляризира, когато става въпрос за въздействието на правителствената политика директно върху резултатите на собствените им фирми.

Как повлия въвеждането на минимални осигурителни прагове върху икономическите резултати на Вашата компания?	
Положително	39%
Отрицателно	37%
Без мнение	24%

Таблица 9.3

Тази резервираност се дължи най-вече на високите нормативни разходи за осигуровки. Българският бизнес подкрепя извеждането на светло на сенчестата икономика посредством тази мярка, но само, ако тя е последвана от намаляването на осигурителната тежест. В по-голяма степен негативно засегнати от промяната в трудовото законодателство са малките фирми, както и онези, които са регистрирали спад в икономическите си показатели през последната година, докато по-големите и икономически укрепнали фирми дават предимно положителни оценки.

3. Отношение към промените в закона за приватизация

В началото на месец април 2003 г. бяха обнародвани в Държавен вестник промените в Закона за приватизацията, които отмениха съдебния контрол за 15 сделки, с аргумент "значението им за националната сигурност". Две седмици по-късно Конституционният съд обяви промените за противоконституционни и възстанови съдебния административен контрол върху решенията на Агенцията за приватизация и правителството по приватизацията на 15 предприятия, свързани с националната сигурност. Промените и последващата им отмяна бяха съпътствани с шумно публично обсъждане.

Бизнесът прояви доста висок интерес към промените в Закона за приватизация. Около 70% от мениджърите на фирми декларираха, че са запознати с гласуваните промени. Информираността обаче не доведе до позитивното им възприемане.

Оценка на промените в закона за приватизация	
Положителна	15%
Отрицателна	55%
Не съм запознат	30%

Таблица 9.4

Българският бизнес смяташе, че промените в закона ще се отразят негативно както на процеса на приватизация, така и на бизнес климата в страната.

Според Вас как ще се отразят промените в закона за приватизация върху:	Положително	Отрицателно
Прозрачността на приватизацията	20%	55%
Бизнес климата в страната	21%	55%
Ускоряване на приватизацията	24%	48%
Привличане на чужди инвеститори	26%	48%

Разликата до сто е за сметка на неотговорилите.

Таблица 9.5

Фирмите с по-голям оборот изразяваха по-категорична позиция, че ефекта от промените ще е негативен за привличане на чужди инвестиции, но едновременно с това бяха почти поравно разделени относно въздействието на мерките върху ускоряване на приватизацията (позитивно 39%:негативно 44%).

Ниското одобрение за промените се дължеше, освен на конкретното им съдържание, така и на свързването им със сделката "Булгартабак". Предприемането на законови изменения не с оглед регулиране на обществени отношения, а предвид конюнктурни обстоятелства и действия се е отразявало винаги негативно на доверието към водената политика в дадена област. Доказателство за което е и фактът, че приватизацията на "Булгартабак" все още предстои.

4. Бизнесът и войната в Ирак

Освен включване на български войски в състава на коалиционните сили, във възстановяването на следвоенен Ирак се очакваше да участва и българският бизнес.

Само за два месеца, от началото на войната до края на месец май, мнението на бизнеса относно последствията от конфликта върху икономиката на страната претърпя съществен обрат. Докато в началото на военните действия мениджърите на фирми смятаха, че конфликтът ще има отрицателен ефект върху българската икономика, два месеца по-късно мненията се смекчиха, като започна да доминира становището, че родните фирми ще излязат незасегнати от войната

Според вас, какви ще са последствията за икономиката на страната от военния конфликт в Ирак?		
	Март 2003	Май 2003
Ще има положителен ефект	14%	15%
Няма да има последствия	10%	51%
Ще има отрицателен ефект	74%	29%

Таблица 9.6

Оценките на ръководителите на фирми относно шансовете на българския бизнес да участва в следвоенното възстановяване на Ирак показваха лек превес на оптимистичните нагласи над песимистичните.

Какви са шансовете според Вас на български фирми да участват в следвоенното възстановяване на Ирак?	
Само фирмите от определени браншове имат шанс	45%
Фирми от различни браншове имат шанс	11%
Като цяло българските фирми нямат шанс	43%

Таблица 9.7

Основните мотиви за песимистичните оценки се дължат на мненията, че достъпът ще бъде ограничен и български фирми няма да бъдат допускани за участие (30%) и че институциите ни са твърде пасивни (29%). В много по-малка степен мениджърите бяха склонни да търсят причината в недостатъчната активност на самите фирми (10%).

Сред компаниите, даващи оптимистични оценки, преобладава мнението, че само специфични браншове ще имат възможност да работят в следвоенен Ирак. Едва 10% от фирмите очакваха лично техният бизнес да се възползва чрез реализация на продукция или услуги от България (7%) или участие в проекти на място (3%).

Това са предимно фирми с основен предмет на дейност в областта на промишлеността, работещи за износ и реализиращи годишен оборот над 5 млн.лв.

5. Членството на България в ЕС и българският бизнес

Колкото повече България се приближава към края на преговорите за членство в ЕС, толкова повече ангажиментите, които страната трябва да поеме, се превръщат в реалност. Особено в сферата на бизнеса.

През 2003 година много браншови организации изразяваха опасенията на фирмите, работещи в различни области - хранително-вкусова промишленост, пчеларство, химия, транспорт и т.н., свързани с покриването на европейските стандарти. В този смисъл, особена актуалност придобива въпросът дали българският бизнес ще се справи с покриването на стандартите и как може да бъде подпомогнат в това си усилие.



Графика 9.1

В мнението на родните мениджъри одобрението за присъединяването на България към Съюза и въвеждането на европейските стандарти в производството, търговията и услугите доминира категорично над неодобрението. Над 90 на сто от интервюираните подкрепят

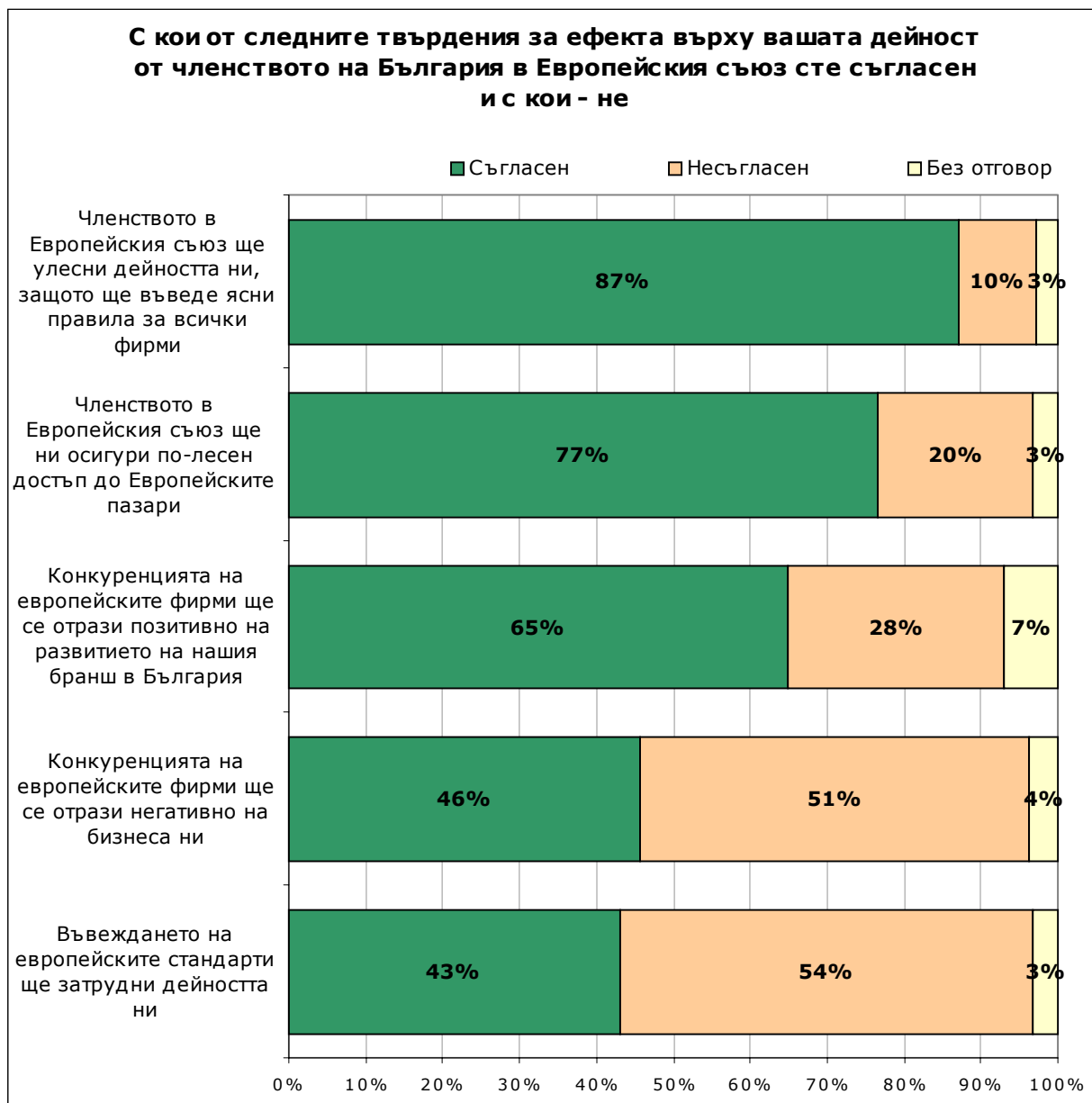
членството в ЕС. Значителен е и дялът на тези, които смятат, че макар и високи, евростандартите са необходими (73%).



Графика 9.2

Нещо повече, въпреки известни опасения, мнозинството от представителите на бизнеса смятат, че лесно или трудно ще успеят да покрият свързаните с дейността им критерии. 40% от анкетираните посочват, че те нямат сериозни проблеми, или дори вече е направено необходимото, за да се отговори на изискванията за безопасни и здравословни условия на труд и качество на продукцията. Понастоящем, най-сериозен проблем пред фирмите представлява покриването на екологичните стандарти.

В основата на опасенията на предприемачите за това как ще бъдат покрити европейските изисквания стоят две основни причини – необходимостта да се направят високи за българските условия инвестиции и притесненията за сроковете, в които те ще трябва да се реализират.



Графика 9.3

Налице е съществена разлика в мнението на фирмите в зависимост от размера им. Дребният и среден бизнес много повече се притеснява от финансовите разходи, докато при едрия на преден план излизат опасенията от сроковете.

Проблемът със средствата обаче придобива по-голяма тежест, като се има предвид, че делът на малките и средни фирми в икономиката на страната е над 90 на сто. Той стои с приблизително еднаква острота пред представителите на всички браншове, но сред тях се открояват най-вече работещите в областта на земеделието и животновъдството.

В търсене на решение на този проблем фирмите разчитат най-вече на средства от предприсъединителните фондове (60%) и на държавна подкрепа под формата на данъчни облекчения за инвестициите (88%).

По-назад обаче в краткосрочните фирмени планове остава засега един друг възможен начин за успешно вписване в европейския пазар: развитие на програми за реструктуриране на предприятията и консолидиране с други партньори. Към подобна стратегия са се ориентирали едва около 15 на сто от българските фирми. А тя определено би улеснила покриването на стандартите и би спомогнала както за по-ефективното усвояване на средствата от предприсъединителните фондове, така и за повишаване на тяхната конкурентно способност.

* * *

През 2003 г. възникнаха нови моменти в регулацията на бизнес средата у нас, свързани както с хармонизиране на българското законодателство с европейското, така и с мерки, съпровождащи различните политики на българското правителство. Като цяло, бизнесът е зареден с позитивни очаквания за икономическо развитие през следващата година, но едновременно с това и със съзнание за необходимостта и тежестта от привеждане на дейността си в съответствие с европейските стандарти. Предизвикателството на 2004г. пред българското икономическо развитие, ще бъде реалната хармонизация и реструктурирането на редица браншове и фирми с оглед действието им в условията на свободния европейски пазар.

Х. ТРУДОВА ЗАЕТОСТ И БЕЗРАБОТИЦА

Остротата на проблема "безработица" в България определя изключителната обществена чувствителност към него. Националните представителни проучвания сочат, че **над три четвърти от българите поставят безработицата като един от най-сериозните проблеми в момента.**

В края на 2003 година безработицата възлиза на 18% от пълнолетното население на страната – една трета от българите в трудоспособна възраст.

За разлика от периода 1997-1999г., когато рязкото нарастване на безработицата беше свързано основно с големите структурни промени в икономиката – ликвидиране, закриване, реструктуриране на цели предприятия и отрасли, сега се наблюдават някои съществени промени, влияещи на структурата на безработните:

- ✓ **Увеличава се делът на хората, останали без работа, вследствие на индивидуални съкращения** (51%), напуснали доброволно (10%), или след изтичане на срочен трудов договор (11%). Рязко е спаднал делът на съкратените поради закриване на предприятието (7%).
- ✓ Практически се **изравнява делът на хората, чиято последна месторабота е била държавна и частна фирма** (по около 40 на сто), като при най-младите, делът на работилите в частни фирми в съотношение 3:1 преобладава над напусналите държавно предприятие.
- ✓ При хората **до 40г. започва да се появява тенденцията за редуване на периоди на заетост с периоди на безработица**. При тях безработицата обикновено е по-кратка, но затова те по-често остават за известно време без работа. За по-възрастните безработни (основно над 50г.), това е първото събитие от този род през живота им. Те се адаптират много по-трудно, за тях е характерна и по-продължителна безработица.

Всички тези процеси ще обуславят в близко бъдеще много по-висока **мобилност на трудовия пазар**, който ще се развива, усложнява и диференцира с много по-високи темпове. Промяната на работното място, индивидуалната трудова мобилност няма да бъде изключение, а правило.

1. Профил на безработните, регистрирани в Бюрата по труда

1.1 Образование

Образователната структура на регистрираните в Бюрата по труда приблизително съвпада с образователната структура на населението в страната.

Образование	
Висше	11%
Полувисше	5%
Средно	52%
Основно и по-ниско	32%

Таблица 10.1

Много важен момент, който трябва да се има предвид е фактът, че **делът на хората с основно образование сред различните възрастови групи регистрирани безработни е практически един и същ (около 32-37%)**. Ниското образование определя и ниския квалификационен статус – и сред младите хора делът на неквалифицираните работници остава висок – около 30% (при 32% за хората над 50г.). Това показва, че **при характерната за момента тенденция частният сектор да наема главно по-квалифицирана работна сила, извън пазара на труда ще останат не малка част от сега навлизащите в активна трудова възраст младежи. Което изисква повишено внимание към тези рискови групи.**

1.2. Възраст

Съществени различия в характеристиките на безработните се наблюдават в отделните възрастови групи:

- ✓ Младите безработни ясно се обособяват на две под-групи:
 - млади хора с ниско или липсващо образование (мнозинството от ромски произход), които не могат да намерят каквато и да било работа
 - млади хора със средно или по-високо образование, които не могат да намерят подходяща работа за своята реализация

- ✓ Безработните в предпензионна възраст (над 50 г.) са доста трудно адаптируеми. Като правило не желаят включването в курсове за преквалификация, имат по-високи изисквания към заеманата работа. Основните им очаквания са за включване в държавните програми за заетост от типа на "помощ за пенсиониране".

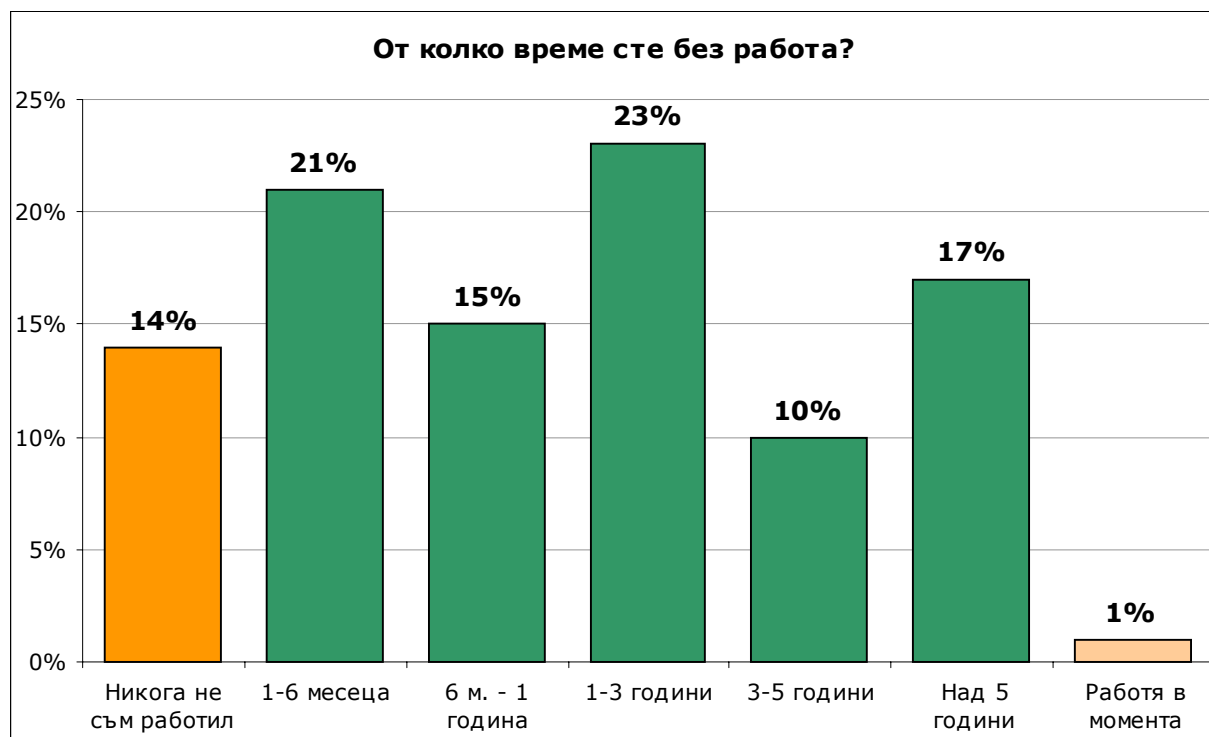
- ✓ Поради наблюдаваната тенденция на пазара на труда да се наемат все по-млади хора, дори и 40 годишните твърдят, че работодателите "търсят по-млади". В средните възрастови групи (35 до 45-50г) влизат хора, които имат малки или

израстващи деца, много често в домакинството има още един безработен. Условно те могат да бъдат разделени на три под-групи:

- Безработни с ниска или липсваща квалификация
- Безработни с някаква форма на квалификация, често не отговаряща на съвременните изисквания на пазара на труда; тези хора са склонни на преквалификация, но при наличието на ясна перспектива къде биха могли да започнат работа, след като я придобият
- Безработни с полувисше или висше образование, които не могат да намерят подходяща работа.

1.3. Продължителност на безработица

Най-голяма част от регистрираните са с продължителност на безработицата до 1 година (21% - до шест месеца и от шест месеца до година - 15%).



Графика 10.1

Групата, която никога не е работила обхваща около 14%, предимно млади хора (до 25 г.).

С най-висока продължителност на безработицата се характеризират по-възрастните безработни.

Продължителната безработица засяга жените в по-голяма степен от мъжете.

Продължителност на безработицата	1-6 месеца	1-3 години	Над 3 години
Мъже	46%	36%	37%
Жени	54%	64%	63%

Таблица 10.2

Продължителната безработица засяга много по-силно хората с основно образование

Продължителност на безработицата	1-6 месеца	1-3 години	Над 3 години
Висше	17%	9%	5%
Основно	18%	31%	44%

Таблица 10.3

Хората, които за пръв път са останали без работа, леко преобладават над останалите (51%). Но **въпреки, че остават за първи път без работа, те се характеризират с най-висока продължителност на безработица (над три години)**. Друг неблагоприятен за тази група фактор е, че **преобладаващата част от тях са по-възрастни безработни**. Загубването на работа на по-късна възраст създава високо равнище на напрежение и стрес, а навиците, формирани през годините осигурена държавна работа (60% от тях идват от държавния сектор, докато за останалите без работа през последните шест месеца, този дял е двойно по-нисък) усложнява адаптацията им към новите условия. Същевременно, характерното за момента търсене на предимно по-млади хора на пазара на труда, прави твърде проблематично излизането на тази група от статуса на безработни.

Половината от останалите отскоро без работа вече са били безработни за един или друг период от време. **В тази група попадат предимно млади хора, които са принудени често да сменят различни работни места и редуват периоди на заетост с периоди на безработица.**

1.4.Професионален статус на безработните

Общо 71% от регистрираните в момента безработни са били работници, 44% - квалифицирани, 27% - неквалифицирани. Служащи с висше или по-ниско образование са били съответно 9% и 7%. Анализът на данните за професионалната структура показва, че най-масово освобождаваните от пазара на труда професии са – шлосери, монтьори, общи работници и др.. Тази професионално-квалификационна структура на преобладаващата част от безработните създава неблагоприятни изходни предпоставки за осигуряването на заетост в условията на преструктурираща се икономика, намаляване на екстензивно

развиващите се производства и увеличаване дела на услугите. В голяма част от случаите намирането на работа ще изисква преквалификация, или повишаване на квалификацията.

2. Характеристики на фирмите в районите с висока безработица

Проведеното през януари 2003г. социологическо проучване сред фирми, упражняващи дейността си в райони с висока безработица, показва няколко важни аспекта на пазара на труда.

Основната част от предприятията в тези райони са **частни**. Държавните и общинските фирми са малко, и макар и някои да попадат в групата на големите предприятия, те не успяват да осигурят работа за голяма част от населението.

Частна фирма	Държавна фирма	Общинска фирма
88%	8%	4%

Таблица 10.4

Микропредприятията (с наети до 10 души) преобладават, което е типично и за цялата страна.

През последните години най-голямо развитие отбелязват **промишлените** предприятия. Ръководителите на фирми от тази сфера са единствените, които декларират по-сериозно разрастване на собствения си бизнес и виждат потенциал за самостоятелно развитие на общината и ограничаване на безработицата.

	Какво бихте казали за развитието на вашия бизнес през последните няколко години?		
	Бизнесът ни се развива добре, разширява се	Няма особен напредък, стоим на едно и също равнище	Бизнесът ни се влоши
Промишлени предприятия	26.9%	46.2%	26.9%
Други	16.4%	43.9%	39.7%
Общо	18.5%	44.4%	37.1%

Таблица 10.5

Промишлените предприятия са и едни от най-големите работодатели в районите с висока безработица. Голяма част от тях осигуряват работа на повече от 50 служители.

Регистрираната оценка за ръст в промишлеността, в сравнение с останалите отрасли в общините с висока безработица, се отразява и на участието на фирмите от тази сфера на пазара на труда. Промислените предприятия са единствените, при които е налице нарастване броя и заплащането на персонала през последната година. Мениджърите декларират, че повечето служители са наети на постоянен трудов договор, повече от половината са на по-висока от минималната работна заплата.

	Последните направени промени във връзка с броя на персонала		
	Увеличаване броя на персонала	Намаляване броя на персонала	Без промени
Промислени предприятия	33.3%	33.3%	33.3%
Други	18.0%	34.4%	47.5%
Общо	21.1%	34.2%	44.6%

Таблица 10.6

	Последните направени промени във връзка със заплащането на персонала		
	Увеличаване на заплащането	Намаляване на заплащането	Без промени
Промислени предприятия	26.9%	6.4%	66.7%
Други	14.4%	12.4%	73.2%
Общо	16.9%	11.2%	71.9%

Таблица 10.7

Останалите сфери на дейност в общините с висока безработица като цяло са в застой.

Фирмите, занимаващи се с **търговия и услуги**, декларират липса на съществени промени през последните години. Основната част от тях са микропредприятия с персонал до 10 души и въпреки това често им се налага допълнително да свиват броя и заплащането на работещите. Мнозинството от фирмите сключват със служителите си трудов договор за минимална работна заплата. В сферата на услугите и търговията персоналетът се състои преобладаващо от жени.

Най-сериозни проблеми срещат предприятията, занимаващи се с **земеделие и животновъдство**. Мнозинството ръководители на фирми от тази сфера посочват, че в последно време бизнеса им се свива. На почти всички им се е наложило да правят съкращения на персонала.

3.Трудности при намиране на работа

Основните трудности при търсене на работа, които безработни изтъкват, са свързани с:

Голяма конкуренция за едно работно място	49%
Работодателите търсят по-млади хора	39%
Няма подходяща работа за моята професия	26%
Не владее чужд език	25%
Не ползвам компютър	23%
Образованието ми е много ниско	22%

Таблица 10.8

Въпреки ниското като цяло образователно и квалификационно равнище на голяма част от безработните, те са склонни в много по-голяма степен да търсят причините на макро равнище, отколкото в себе си. От тук и очакванията за промяна на тяхното положение са свързани с държавната политика в областта на заетостта. Въпреки тази обща тенденция, отделните групи посочват и специфични причини, свързани с квалификацията и образованието им.

1/ Първата причина, посочена от най-висок дял от регистрираните безработни, е свързана с голямата конкуренция за едно работно място (недостатъчния брой работни места).

2/ Следващата по тежест причина **е изискването на работодателите да наемат по-млади хора.** Тя се посочва в по-голяма степен от по-възрастните безработни (над 41г.). Интересното е, че **този отговор се среща и сред една трета от безработните на възраст 31-40 г.**, което показва, че наемането на нови работници и служители вече е съсредоточено в много голяма степен в най-ниските възрастови категории.

3/ Липсата на опит и стаж се посочва от по-младите безработни (до 30 г.).

4/ Висшистите най-често се оплакват от разминаване на търсенето в пазара на труда и тяхната професия.

5/Хората с основно образование осъзнават, че това ги прави не-конкурентноспособни на пазара на труда и посочват ниското образование като причина да не могат да си намерят работа. В тези групи липсата на компютърни умения и чужд език е също сред често посочваните причини.

Ако погледнем само отговорите, касаещи изискванията за възраст, можем да видим, че в условно благоприятната ситуация на пазара на труда са само хората между 25 и 35 г.¹ Ако са в по-долна граница те попадат в категорията "нямам опит", а ако минат по-горе, те попадат в категорията "търсят се по-млади хора". Тези "императиви" на пазара на труда поставят в особено затруднена ситуация както много младите безработни, които до този момент не са работили, така и възрастните, на които им предстои да се пенсионират.

4. Начини за търсене на работа

Отделните групи безработни използват различни канали за търсене на работа:

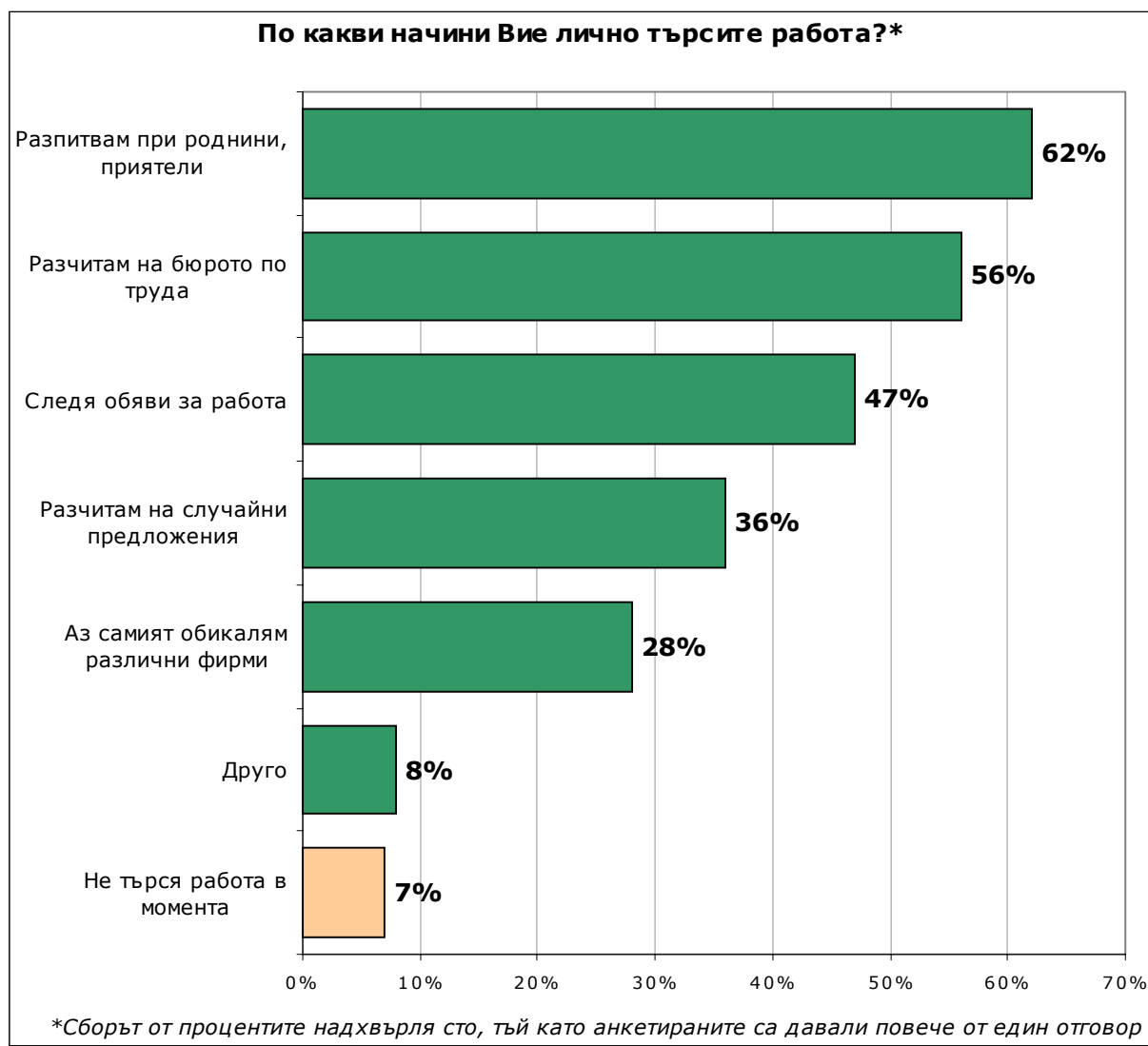
1/ като цяло висшистите са най-активни в търсенето на работа, а най-пасивни – хората с основно образование.

2/ към бюрата по труда се насочват предимно безработните, които са останали без работа през последната една година. Това се дължи донякъде и на факта, че тази група по-често от останалите е регистрирана в Бюрото по труда

3/ хората с по-високо образование също използват по-често от останалите бюрата по труда, но едновременно с това разчитат на обявите за работа и на роднини и приятели

4/ ниско образованите, представителите на ромския етнос разчитат по-често от средното на случайни предложения.

¹ Трябва да се има предвид, че това са оценки на интервюираните безработни, а не реално регистрирани изисквания на работодателите. Въпреки това, макар и с различна степен на изкривяване, те отразяват, от една страна, най-често поставяните условия, а от друга - субективното усещане за шансовете и пречките, пред които безработните са изправени.



Графика 10.2

Интернет все още остава средство за една малка част от безработните, предимно с висше образование.

Въпреки че интервюираните посочват Бюрата по труда сред водещите източници на информация за работни места, тази институция се възприема по-скоро като посредник, който може да помогне на безработните да си намерят **каквато и да е работа, но не и като място, за намиране на добра работа.**

Съотношението между регистрираните и нерегистрираните в бюрата по труда безработни е 57%:43%. Освен, че нерегистрираните безработни нямат шанс да участват в различните държавни програми (а една значителна част от тях и не желаят), те очевидно и не разчитат на това посредничество за намиране на работа. Въпреки декларираният основен мотив за регистрация (търсенето на работа – 37%), фактът, че най-висок е делът на регистрираните в бюрата по труда сред останалите без работа през последната една година, показва, че получаването на социални помощи продължава да бъде водещ мотив.

Самите бюра не се възприемат като особено надеждни посредници в намирането на работа, особено от хората с по-ниско образование, които като правило са доста по-пасивни и продължават да разчитат основно на държавата. **Само 20% от регистрираните безработни са получавали предложение за работа, а са приемали едва 7%.** За останалите условията са били неизгодни.

Намирането на работа, според регистрираните безработни, не зависи просто от предприемането на някакви последователни индивидуални действия, а е резултат до голяма степен на "шанс", на "късмет". Това обуславя и относително слабия интерес към допълнителното образование и квалификация. Доколкото проблемът безработица се възприема като "липса на работни места", а не толкова като индивидуална непригодност към пазара на труда, голяма част от безработните не виждат пряка връзка между индивидуалните си действия за преквалификация и "шансовете за намиране на работа".

Затова и регистрираните безработните не ползват активно услугите на Бюрата по труда. Обхванатите в различни дейности (квалификационни курсове, програми, професионално ориентиране и пр.) на бюрата са приблизително около 30%.

Подпомагане за започване на самостоятелен бизнес не е сред най-желаните форми на подкрепа (само 10% от безработните посочват, че биха искали да се включат в такава програма). Още по-нисък е дялът на желаещите да се захванат със селско стопанство (5%). Това се дължи до голяма степен на факта, че чисто психологически безработните не се чувстват уверени да започнат самостоятелна стопанска инициатива. Ниското образование, липсата на опит, високата възраст, са също фактори, които в една или друга степен възпрепятстват инициативността на безработните.

5. Младите хора и пазара на труда

Както отбелязахме по-горе хората, които не са започвали работа до момента на пръв поглед не са голям дял (14%). Тревожното в случая е, че това са млади хора, които са в процес на изграждане на трудовите си навици и в момент, в който трябва да започнат професионалното си развитие. Продължителното оставането без работа на младежи, току що навлезли в работоспособна възраст, би могло да се отрази негативно и на последващото им професионално развитие.

Проведеното специализирано проучване на пазара на труда на младите хора показва няколко основни аспекта на този проблем:

- ✓ Всеки пети младеж с висше и всеки трети със средно образование са без работа. При хората с основно образование без работа са двама от всеки трима.
- ✓ Към момента пазарът на труда е слабо професионализиран, в следствие на което наемането на работници и служители се регулира от друг тип механизми – лични познанства, изискване за образователна степен, но не и за специалност или квалификация. Характерът на преобладаващата част от производството в България не предполага предварително високо технологично обучение. За работодателите все още е по-изгодно да наемат по-неспециализирана, но по-евтина работна ръка, отколкото да заплащат високи суми за вече изградени специалисти.
- ✓ Като следствие от липсата на професионализация на пазара на труда, е налице висока степен на несъответствие между придобитата специалност и реалната сфера на заетост. Несъответствието е особено силно при младежите със средно образование.

Необходимо е в България да се създадат по-разнообразни възможности за непрекъснато образование. Не само, защото в момента у младите хора е налице нагласа към допълнително образование. Това е особено важно при евентуално динамизиране на икономическото развитие, когато изискванията на пазара на труда ще се променят с бързи темпове и образованието ще трябва да посреща тези изисквания.

Удовлетвореността от работата и оценката на перспективите за реализация на младите хора у нас е относително ниска. Двата основни фактора, допринасящи за тази оценка са безработицата и ниското заплащане. Към тях следва да се добави и нереалистичната оценка на голяма част от неработилите младежи за съответствието на тяхната специалност, умения и заплащане на изискванията на пазара на труда.

Към момента образованието в България продължава инерцията си на обвързаност с предишни производствени практики и не съответства на потребностите на променящата се икономическа структура. Необходими са целенасочени усилия на държавно и регионално равнище за преодоляване на това несъответствие и като резултат – оптимизиране на трудовата реализация на младите хора.

Необходимо е приоритетно да се развиват различни форми на непрекъснато образование - да се създават възможности за допълнителна квалификация и преквалификация на хора с оглед бързото и гъвкаво реагиране на промените в изискванията и структурата на пазара на труда. Необходимо е също така да се разширява взаимната обвързаност между висшите училища и потребителите на кадри – да се създават стимули както за повишаване на конкурентноспособността на университетите (чрез изграждане на рейтинг-класация на

база реализацията на техните възпитаници, договори и съвместни програми с производствени и други предприятия и пр.) и същевременно – стимули за работодателите да заявяват потребностите си и да сътрудничат с образователните институции.

6. Наемане на служители

Районите с висока безработица се характеризират с наличие на **значително количество свободна работна ръка**. Затова и повечето работодатели не изпитват притеснения за намиране на достатъчно квалифицирани работници.

По-сериозни проблеми предвиждат онези предприятия, които наскоро са увеличили персонала си. От една страна това се дължи на по-реален поглед върху пазара на труда в резултат на собствен опит, а от друга – на изчерпване на квалифицираните за конкретната длъжност работници.

Най-често ползваните източници на нови служители в българските фирми са Бюрата по труда.

Кои начини за набиране на служители са най-ефективни?	
Чрез бюрото по труда	63.0%
Търсене сред познати	50.5%
Обяви в медиите	38.9%
Каним добри кадри от конкурентна фирма	21.2%
Обяви на публични места	13.5%
Обяви на обектите, където има нужда от нови работници	12.5%
Чрез агенции по подбор на персонала	7.7%
Друго	4.8%

Таблица 10.9

По-активни взаимоотношения с Бюрата по труда имат фирмите, локализирани в малките градове и тези с над 10 души персонал, докато частните микропредприятия от областните центрове значително по-рядко търсят услугите им.

	Обръщали ли сте се към Бюрото по труда?	
Фирми от:	Да	Не
Областен град	67.4%	31.8%
Малък град	87.3%	12.7%
Фирми с:		
До 10 души персонал	48.7%	51.3%
11 - 50 души персонал	78.4%	21.6%
51 - 100 души персонал	81.8%	18.2%
Над 100 души персонал	88.9%	8.9%

Таблица 10.10

Същевременно някои от фирмите отбелязват, че дейността им не позволява набирането на служители чрез държавната институция. Обикновено това се дължи на вече установена друга практика за наемане на персонал, която задоволява работодателите, или на спецификата на работата, за която Бюрата не предлагат квалифицирани кадри.

Като допълнителен аргумент за пренебрегване услугите на подразделенията на Агенцията по заетостта, както и на която и да било друга външна организация, се изтъква фирмената тайна. Част от работодателите отбелязват, че не биха допуснали случаен човек в предприятието, тъй като не биха били сигурни в неговата лоялност.

Затова и едно от най-предпочитаните средства за подбор на персонала в българските фирми се явява директното търсене сред познати. В повечето случаи това е във възможностите само на малки фирми, с до 10 наети лица. По-големите предприятия набират служители чрез обяви в медиите, на публични места или на обектите, които се нуждаят от нови работници, както и чрез привличане на кадри от конкурентни фирми.

Трябва да се има предвид обаче, че основната част от работодателите в страната попадат именно в категорията "микропредприятие" (до 10 души персонал).

Съответно, в районите с висока безработица фирмите също твърде рядко се обръщат към Агенцията по заетостта при набиране на служители. Причината е най-вече в липсата на икономически ръст в тези общини. Работници се наемат рядко и в ограничен брой, което позволява необходимостта от работна ръка да бъде задоволявана предимно по неформални пътища.

Според работодателите основната слабост на подразделенията на Агенцията по заетостта е прекалената бюрокрация. Този проблем се отчита като най-сериозен от една трета от

анкетираниите. Част от работодателите дори признават, че не биха имали нищо против да назначат работник, препоръчан им от Бюрото по труда, стига да не им се налага да имат юридически взаимоотношения със самото Бюро.

17% от респондентите като цяло не са удовлетворени от подбора на работниците, като това нерядко са фирми, които имат собствен опит в отношенията си с Бюрото по труда. Затова и не винаги работодателите се съгласяват да наемат насочени от Бюрото служители, без да са получили препоръки и от други източници за качествата на кандидата.

Бихте ли наели човек, предложен ви от Бюрото по труда	
Да	46.2%
Да, но ще търся и други източници, да потвърдят	37.5%
Да, ако не подписвам договор с БТ, а само със служителя	11.1%
Не	4.8%

Таблица 10.11

Въпреки че проявяват значителен интерес към мерките на държавата за насърчване на заетостта, ръководителите на предприятия показват слаба запознатост по този въпрос.

Интересът на първо място се насочва към преките финансови ползи и облекчаване на възможностите за бизнес и оставя на заден план инициативите, които биха довели до подобряване на икономическата среда в по-дългосрочна перспектива.

Особено нисък е интересът към повишаване квалификацията на работниците. **При наличието в момента на значителен брой евтина работна ръка, интензивното формиране и използване на работната сила не представлява интерес за работодателите.** Предпочитанията им са квалификацията на работниците да се извършва от бюрата по труда, а при тях да постъпват директно по-образовани и квалифицирани работници (дори и за по-непрестижни дейности), което в условията на висока безработица не е особено трудно.

Кое от следните твърдения за пазара на труда важи за вашата фирма?	
Лесно ще намерим достатъчно квалифицирана работна ръка	44.2%
Трудно ще намерим достатъчно квалифицирана работна ръка	42.8%
Не мога да преценя	11.1%

Таблица 10.12

Най-свободни в това отношение се чувстват фирмите от сферата на търговията, докато в останалите браншове по-често се срещат проблеми при намирането на достатъчно квалифицирани работници и съответно, интересът към възможностите за държавно спонсориране на обучението е сравнително по-голям.

В повечето случаи, обаче, интересът отново е насочен изцяло към подготовката на нови работници, а не толкова към цялостна политика за развитие на човешките ресурси. Минимален е делът на управителите, които не са удовлетворени от способностите и уменията на служителите си и съответно биха предприели действия за повишаване на квалификацията им.

Причината за значително по-слабата заинтересованост към повишаване на квалификацията на работниците и преодоляване на безработицата може да се търси и във влошеното икономическо състояние на страната и особено на районите с висока безработица.

От една страна, положителните резултати от обучението, предоставянето на възможност за работа и съответно - по-високия жизнен стандарт и покупателна способност на населението без съмнение ще доведат до подобряване на икономическите възможности на всички предприятия, работещи за вътрешния пазар. Същевременно, подобна дългосрочна програма не би могла да бъде стимул за фирми със сериозни финансови затруднения към настоящия момент.

От друга страна, в ситуация на свит пазар и ограничени възможности за развитие, работодателите не се чувстват заинтересовани от повишената квалификация на служителите си, тъй като тя би могла да доведе до ръст в производствените възможности на фирмата, но не и до разкриване на нови пазари.

Инвестиции в по-високото качество и ефективност на работата биха могли да създадат допълнителни възможности за свиване на броя и съответно, на разходите по персонала, чрез замяна на много неквалифицирани работници с по-малко, но по-ефективни квалифицирани служители. Подобно интензивно развитие в използването на работната сила, обаче, също не би могло да представлява интерес за работодателите при наличието на значителен брой свободна и евтина работна ръка.

В това се коренят основните причини огромното мнозинство от мениджърите на предприятия да застават зад тезата за общо облекчаване и опростяване на условията за бизнес, вместо за разработването на програми, целящи преодоляване на безработицата сред определени социални групи.

По-добре е да се разработват специални програми, насочени към отделни социални групи и/или отрасли	11%
По-добре е общо да се облекчат и опростят условията за бизнес, а не да има преференциални програми	78%
Не мога да преценя	11%

Таблица 10.13

Същевременно, слабата информираност и бюрократичните трудности пред работодателите при ползване на преференциите, предоставяни от държавата за стимулиране на заетостта, не дават възможност да се види реалния резултат от настоящата политика на правителството в това отношение. Конкретният ефект от преференциите при наемане на рискови групи, който трябва да се очаква при пълноценното функциониране на системата за насърчаване на заетостта, може да се оцени от следната таблица:

	Възможност за работа	Резултат от преференциите	
		при осигурени осигуровки	при осигурена МРЗ
До 29 годишна възраст	74.5%	+ 4.8%	+ 4.3%
Самотен родител	64.9%	+ 4.3%	+ 7.2%
Продължително безработен	59.6%	+ 4.8%	+ 7.7%
Младеж, израснал в социално заведение	54.8%	+ 6.7%	+ 9.1%
Майка с дете до 3-годишна възраст	46.2%	+ 6.2%	+ 9.6%
Над 50 годишна възраст	43.8%	+ 4.8%	+ 7.6%
С намалена работоспособност	29.3%	+ 7.7%	+ 13.0%
Излежал присъда в затвора	14.9%	+ 1.9%	+ 4.3%

Таблица 10.14

Резултатите показват, че в момента работодателите предоставят най-големи шансове на младежите до 29 годишна възраст. Ето защо ефектът от отпускане на субсидии за тази група безработни би бил сравнително малък – с едва 4-5% ще се увеличи делът на работодателите, които са склонни да назначат млад човек, ако му бъдат предоставени средства за осигуровки или минимална работна заплата. Слабият ефект вероятно се дължи на спецификата на работата в онези предприятия, които отказват да наемат младежи – напр., невъзможност за човек с твърде кратък трудов стаж и опит да заеме определено работно място.

Най-значим би бил ефектът от стимулите при наемане на хора с намалена работоспособност. Докато едва 29% от фирмите са склонни да наемат лице от тази група при наличие на достатъчно други кандидати, то при получаване на субсидия много от работодателите изразяват съгласие да рискуват и да проверят възможностите на служител с по-слаба работоспособност.

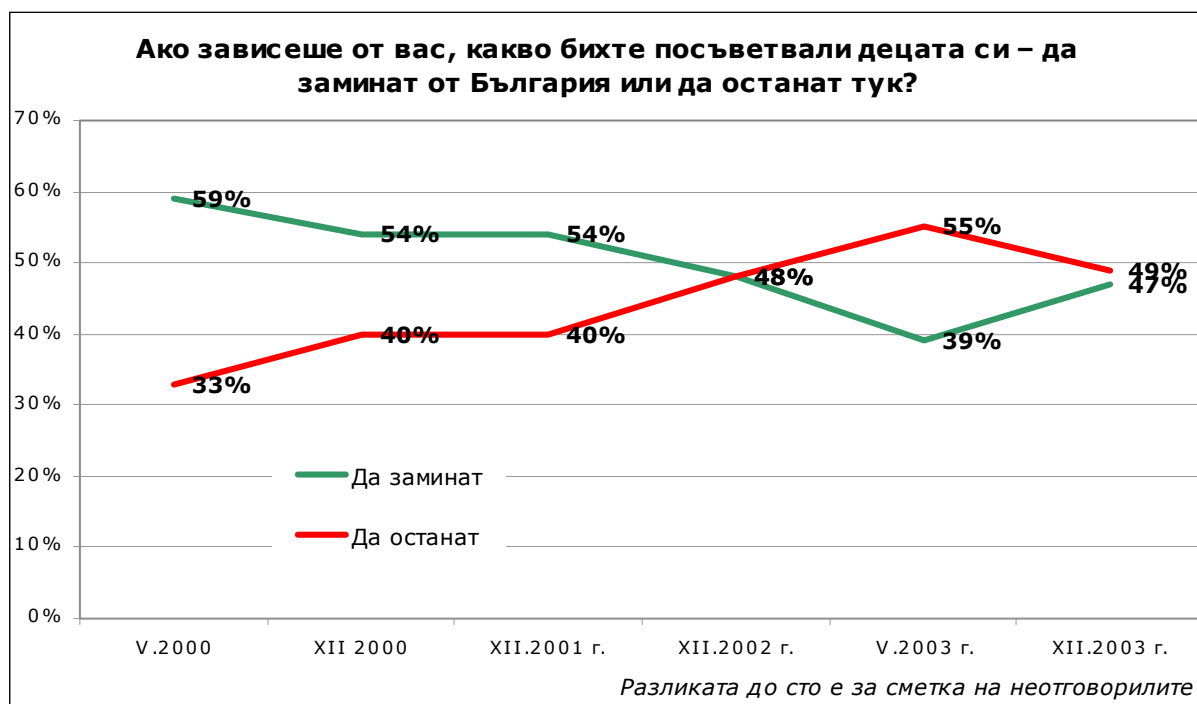
XI. БЪЛГАРИНЪТ - ГРАЖДАНИН НА СВЕТА ИЛИ ЕМИГРАНТ?

И през 2003г. негативните оценки на българите за развитието на страната и възможностите за просперитет у нас преобладават значително над позитивните. В този смисъл страната продължава да бъде потенциален източник на икономическа миграция. Защото през целия период на прехода именно икономическите трудности и липсата на личностни перспективи бяха основните фактори, определящи равнището на външната и вътрешна мобилност. За първи път обаче в края на 2003г. индикаторът, определящ емиграцията като по-добрия изход пред следващите поколения, бележи спад.



Графика 11.1

Тази тенденция може да се дължи на различни причини – от достигане на определен таван на работещите или учещи навън по-млади хора, отвъд който в момента няма нови ресурси за мобилизиране, през разочарование от митологизираните в началото на 90-те шансове за бързо забогатяване навън, до кълнове на известна икономическа стабилизация в страната. Промяната в нагласите не е равнозначна на промяна на реалното емиграционно поведение, още повече че според 42% от българите реализацията навън продължава да бъде по-добрият шанс.



Графика 11.2

За България обаче е важно в какъв емиграционен модел ще се впишат напускащите страната българи от по-младото и средното поколение – на сезонната миграция и работа навън, за да подпомагат семействата си в страната и да натрупат някакъв капитал за собствен бизнес, или на трайното установяване извън пределите на България.

1. Външна мобилност

Изследване на мобилността показва, че към момента в почти всяко пето домакинство (18%) има човек, който пребивава за по-продължително време в чужбина. Това прави приблизително около 525 000 души извън пределите на страната, което не означава, че всички те са емигранти. Може да се предполага, че приблизителният брой на напусналите завинаги страната е около 150 000-170 000 души.

Във вашето семейство има ли човек, който:	
Работи сезонно в чужбина	7%
Работи за постоянно в чужбина	5%
Работи в чужбина за период от няколко години	5%
Учи в чужбина	1%
Няма такъв	82%

Таблица 11.1

Основните измерения на тази мобилност са предимно икономически - краткосрочна или продължителна заетост извън пределите на страната ни. Все още слаба се оказва "образователната" мобилност - едва в 1% от домакинствата има член, който се обучава извън България.

Приобщаването на българите към света има своето по-скоро икономическо измерение и много по-слабо професионално-образователно. Това до голяма степен е така поради лесното намиране на работа и по-трудният достъп до университети в чужбина.

2. Нагласи към външна миграция

В момента около 18% от българите смятат, че е вероятно да отидат в чужбина (много вероятно 9% и донякъде вероятно 9%). Това все пак са само регистрирани нагласи и съвсем не означава, че те ще се реализират напълно.

Сред мотивите за напускане на страната многократно преобладават икономическите над професионално-образователните.

Мотиви за напускане на страната	
За решаването на мои (и на семейството) материални проблеми	54,5%
Да живея и работя в условията на по-висок жизнен стандарт	52,5%
Да придобия опит, да "видя света"	15,3%
Да се реализирам професионално	14,4%
Да получа желаното за мен (за децата ми) образование	13,9%
Не желая да живея повече в България	11,4%
Екскурзия, туризъм, на гости при близки	6,9%
Да живея при роднини, приятели	4,5%
Да сключя брак	4,0%
Друго	0,5%

Разпределението е сред хората, които посочват, че е вероятно да напуснат страната.

Таблица 11.2

Чисто икономическите мотиви за напускане се споделят от хората с по-ниски доходи, живеещи в малките населени места, където трудностите за намиране на работа и икономическото развитие на региона са причина хората там в най-голяма степен да са

разочаровани от българската действителност и да се ориентират към търсене на изход от положението в чужбина.

Средните и по-високо доходни групи, хората с по-високо образование в по-голяма степен търсят професионална реализация, опит и образование извън страната ни.

Все още преобладават нагласите за временно установяване в чужбина и в по-малка степен за постоянно преселване в друга страна. Тази тенденция е оптимистична, но до голяма степен първоначалните нагласи биха могли да се променят след определен престой извън страната ни.

3. Социално-демографски профил на хората, мигриращи навън

Анкетираните, които смятат, че е вероятно през следващата година да напуснат страната, са предимно млади хора (76% са под 40 г.: 50% до 30 г и 26% между 31-40 г.). Също така, малко по-високи от средното за страната са нагласите сред хората със средно и по-високо образование.

По-склонни да търсят своята реализация в чужбина са все още несемейните млади хора. Те са в по-малка степен са обвързани с деца, семейство и дом, които от своя страна се явяват чисто психологически пречки пред решението за напускане на страната.

4. Вътрешна мобилност

Другото измерение на мобилността е смяната на местоживеенето в рамките на страната. 55% от българите живеят в населеното място, в което са в момента, от раждането си, а 45% са сменяли своето местоживеене.

За периода 1993-2001 г. 8% от българите са сменили населеното място, в което живеят.

Към момента основният миграционен поток е към населените места от градски тип. Към градовете са насочени почти две трети от преместванията. Малко над една четвърт са преместванията от град в село.

Направление на миграцията	Период 1993-2001 г.	
	НСИ	Алфа Рисърч
Град-град	46%	43%
Град-село	28%	30%
Село-град	16%	14%
Село-село	10%	12%

Таблица 11.3

% от всички премествания	Изходна точка				Общо премествания
	В София	В областен град	В малък град	Село	
Посока на миграция					
София	0,0%	9,6%	4,5%	1,9%	17%
Областен град	3,8%	5,1%	8,9%	8,3%	26%
Малък град	0,0%	5,7%	5,7%	3,8%	16%
Село	3,2%	22,9%	3,2%	12,1%	41%

Таблица 11.4

5. Социално-демографски профил на преместващите се в рамките на страната

Към София се преместват предимно младите, високообразовани хора. Към областните центрове се насочват преобладаващо хора със средно и по-високо образование. Премествания към малките градове и селата се осъществяват от представители на малцинствените етнически групи и хората с по-ниско образование.

6. Причини за вътрешна миграция

Основните причини за вътрешна миграция са предимно семейни, свързани със сключване на брак. Други причини, със значителна тежест в обществените нагласи са икономическите-намиране на работа, по-добри условия на живот и доходи. В най-малка степен повлияват на преместването образователните причини, доколкото засяган най-малка част от населението.

Причини за смяна на местоживеенето	
Семейни причини	
Сключване на брак	30%
Осигуряване на по-добро бъдеще за децата	15%
Придружаване на родител, деца	13%
Икономически причини	
Намиране на работа	24%
По-добри условия на живот	22%
Осигуряване на по-високи доходи	8%
Професионално-образователни	
Получаване на желаното образование	14%
Намиране на работа, която съответства на квалификацията ми	13%

Данни НСИ

Таблица 11.5

И докато икономическата и образователната мобилност е насочена предимно към градовете, където са съсредоточени повечето възможности за намиране на работа и обучение, преместването по семейни причини е разпределено по-равномерно и към градовете, и към селата.

XII. ИЗПОЛЗВАНЕ НА БАНКОВИ УСЛУГИ

Анализите, направени от финансовите институции в страната, отбелязват ръст в потреблението на банкови услуги през последната година. Най-общо той се изразява във:

- ✓ Нарастване на кредитирането
- ✓ Нарастване на депозитната база
- ✓ Развитие на картовите плащания – както като брой транзакции, така и като обем на сумите
- ✓ Нарастване популярността на електронното банкиране и предоставяне на банкови услуги през Интернет и мобилни телефони

Най-използваните от пълнолетните българи финансови продукти са дебитната карта и банковите депозити.

Използвани банкови услуги	Използвам в момента	Не използвам, но възнамерявам да използвам	Не и не възнамерявам да ползвам
Банков депозит	10%	8%	81%
Дебитна карта	15%	11%	74%
Разплащателна сметка	7%	9%	83%
Банков кредит	7%	11%	81%
Кредитна карта за България	1%	8%	90%
Международна банкова карта	0.3%	7%	91%

Таблица 12.1

Намеренията на потребителите дават индикации за предстоящ ръст в интереса към различни видове кредитни продукти.

Като цяло, налице е все още ниска степен на използване на различните банкови услуги. Най-активни в потреблението им са по-високо статусните групи: високообразовани, на възраст до 50 години, жители на областните центрове, служещи, представители на свободни професии, частни собственици и най-вече хората със средни до високи доходи. Именно тези социални слоеве са нишата за най-бързо навлизане на банковите услуги в страната.

Развитието им е свързано с два основни процеса:

- ✓ Постепенно разширяване на базата от потребители към по-ниско статусни групи като най-младите, учащи, работници.

- ✓ *Диверсифициране на използваните от населението банкови услуги:* така например, потенциалът на новите за българския пазар кредитни продукти (като кредитна карта или международните банкови карти) е предимно в по-младите и икономически активни потребители, докато хората на средна възраст в по-голяма степен се ориентират към спестовните продукти.

ХІІІ. ДАРИТЕЛСТВОТО В ЦЕННОСТИТЕ И ПРАКТИКАТА НА БЪЛГАРИТЕ

В края на всяка година се засилва обявяваната чрез медиите благотворителна активност. Макар и широко популяризирана, тя не е най-типичната за цялостната дейност на българина в тази област. В проведено през октомври от Алфа Рисърч национално представително изследване бяха регистрирани реакциите и поведението на хората към дарителството през последната една година.

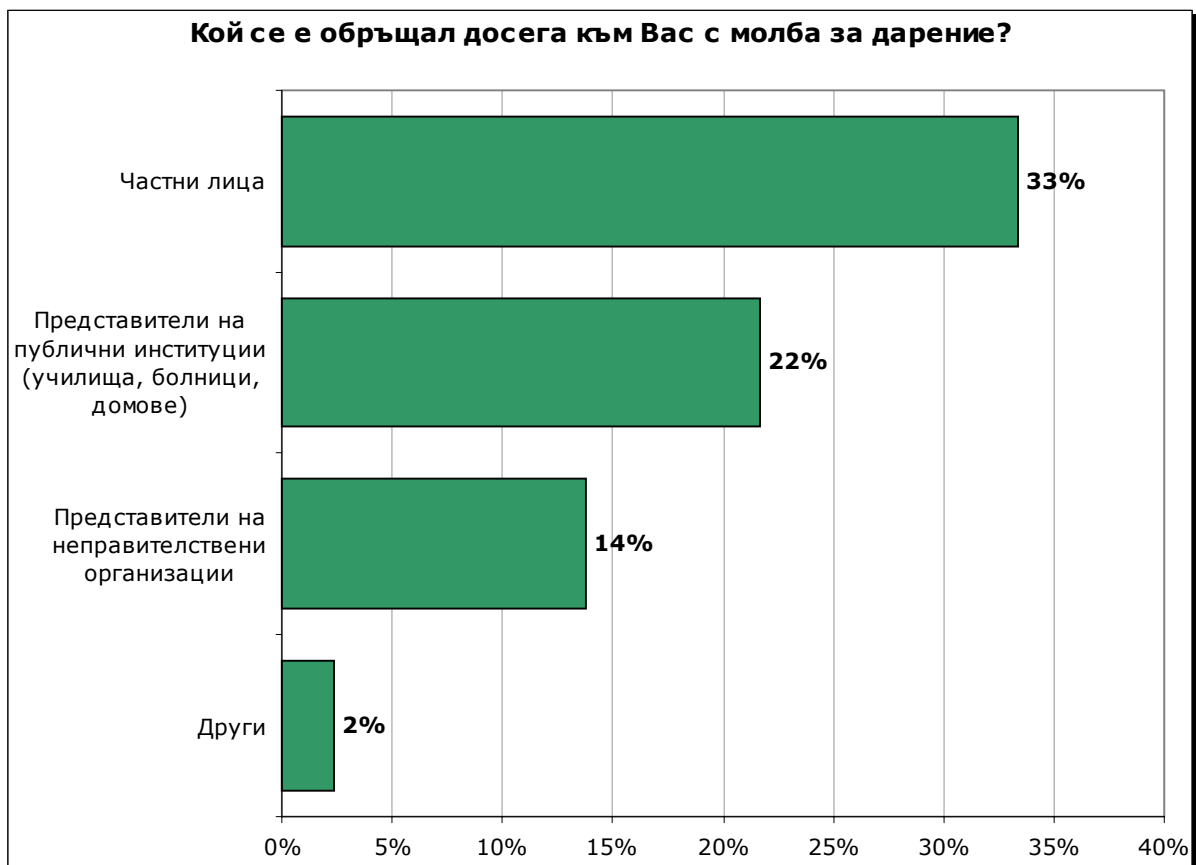
1. Кой се обръща с молба за дарение?

Над половината (54%) от анкетираните пълнолетни българи са имали контакт с нуждаещи се от дарение през изминалата година. Това са преимуществено хора от столицата и областните центрове.

		Някой обръщал ли се е досега към Вас с молба за дарение?	
		Да	Не
Тип населено място	София	83,6%	16,4%
	Областен център	58,7%	41,3%
	Малък град	43,3%	56,7%
	Село	42,2%	57,8%

Таблица 13.1

Независимо от населеното място, в което живеят хората, най-често с молба за помощ към тях са се обръщали частни лица – общо 33% за цялата страна. Училища, болници, домове за сираци и други публични институции са се свързвали с малко над една пета от анкетираните пълнолетни граждани. Това отново се е случвало по-често в големите градове и столицата. Един от всеки петима анкетиран в София е бил търсен от неправителствена организация с молба за съдействие. В страната този дял е два пъти по-малък в областните центрове и над три пъти по-малък за малките градове и селата.



Графика 13.1

Открояват се три основни социални групи, които са били търсени най-често от лица или организации, имащи нужда от помощ. Тези групи са на служителите, частните собственици и анкетираните със свободни професии. Когато става дума за търсене помощ от страна на публични институции, към тези групи се присъединяват и земеделските стопани, като 75% от тях са били анкетирани в селата.

Обръщали се с молба за дарение:					
		Частни лица	Представители на публични институции (училища, болници, домове за сираци)	Представители на неправителствени организации	Други
Социална група	Учащ	35,4%	27,1%	20,8%	4,2%
	Работник	37,2%	19,9%	14,1%	1,8%
	Служащ	45,6%	23,2%	25,6%	1,6%
	Свободна професия	69,4%	36,1%	27,8%	0,0%
	Частен собственик	46,6%	38,4%	27,4%	2,7%
	Земеделски стопанин	18,8%	50,0%	6,3%	0%
	Безработен	22,6%	14,7%	6,2%	2,8%
	Пенсионер	24,6%	18,6%	7,8%	3,3%
	Друго	25,0%	25,0%	16,7%	0%
Тип населено място	София	49,3%	31,6%	31,6%	5,3%
	Областен център	40,7%	25,1%	15,3%	0,8%
	Малък град	28,4%	17,2%	9,8%	2,8%
	Село	22,6%	16,9%	7,5%	2,7%

Таблица 13.2

2. На кого се прави дарение?

Отговорите на анкетираните граждани ясно показват, че хората даряват главно тогава, когато имат директен контакт с нуждаещите се. Обикновено става дума за конкретен човек – 42% заявяват, че им се е случвало в последната година да дадат пари на просяк, а 30% – храна или дрехи. Други 17% са давали пари на частно лице, което се нуждае от помощ.

Сравнително голяма (30%) е и групата на анкетираните, които са купували картичка на Българския Червен Кръст или друга благотворителна организация. В този случай отново става дума за благотворителност “на улицата”.

Когато става дума за дарение, насочено към конкретна организация, респондентите демонстрират известна пасивност. Дванадесет процента са дарявали храни или пари в социални домове. Два пъти по-малко са били тези, които са дарили пари, труд или вещи на НПО или благотворителна организация.

Кое от следните неща Ви се е случвало да направите през последната година?	
Да дадете пари на просяк	42,1%
Да купите картичка на Червения кръст или друга благотворителна организация	30,9%
Да дадете храна или дрехи на просяк	30,1%
Да дарите пари на частно лице, което се нуждае от помощ	16,9%
Да дарите храни, дрехи или пари в социални домове	11,9%
Да направите дарение на улицата за лечение на непознат човек	11,0%
Да дарите пари, труд или вещи на благотворително дружество	5,7%
Да направите дарение в полза на политическа партия/движение	0,6%
Друго	1,1%

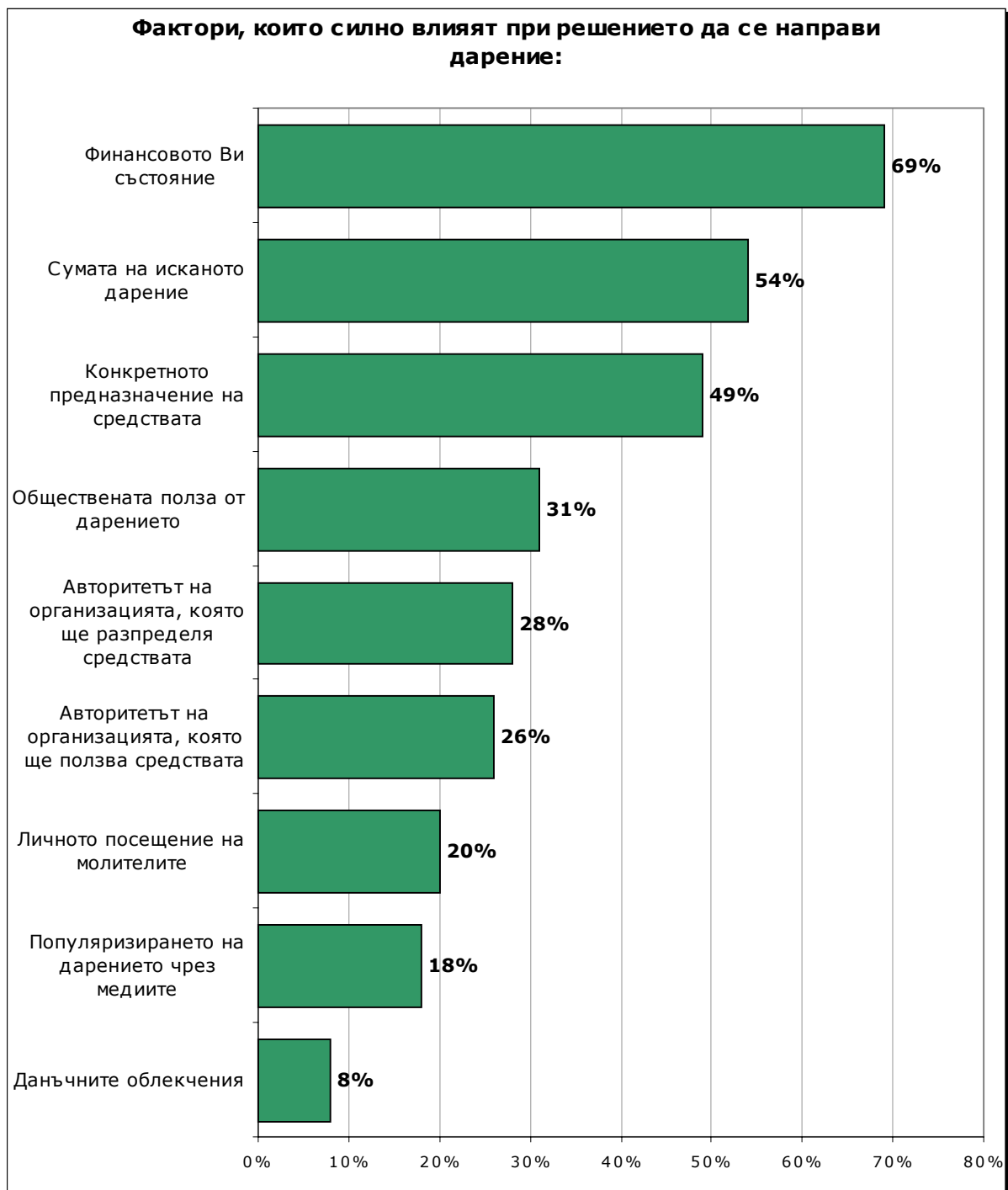
Таблица 13.3

3. Кои фактори влияят при даряване?

Проучването ясно откроява три основни фактора, които влияят на решението, дали да се направи дарение на частно лице, или организация:

- ✓ **Финансовото състояние** – 69% от анкетираните са посочили този фактор като важен “в много голяма степен”;
- ✓ **Сумата на исканото дарение** – 54% са отговорили, че това е много важно, когато вземат решение за евентуално дарение;
- ✓ **Конкретното предназначение на средствата** – 49% са го посочили сред най-важните си мотиви.

Тази подредба на факторите възпроизвежда логиката за вземане на решение дали да бъде направено дадено дарение – има ли конкретният човек принципна възможност да отдели средства; приемлив ли е размера на средствата в конкретния случай; какво ще се случи със средствата, които са дарени.



Графика 13.2

След тези финансови фактори, непосредствено засягащи бюджета на респондентите, се нареждат и фактори, които имат отношение към репутацията на организацията, която ще ползва и разпределя средствата, както и обществената полза от дарението.

В същото време, популяризирането на дарението в медиите не е решаващ мотив при даряването на средства – едва 18% оценяват този фактор като имащ много важно значение.

Така се очертава картината, че за българина е много по-важно дали има възможност да дари средствата, както и какво ще се случи непосредствено при самото даряване, отколкото какъв ефект ще има това за самия даряващ. Личният интерес след приключване на дарението е оставен на заден план.

Тази нагласа се потвърждава и от регистрирания факт, че възможността да се ползват данъчни облекчения за направени дарения е важен фактор за едва 8% - на последно място в "класацията". В същото време е на първо място в обратната класация – при факторите, имащи най-малко значение.

4. Нагласи за бъдеща дарителска дейност

4.1. Гаранции за коректност при даряване

Най-често посочваната гаранция за коректността на страната, търсеща помощ, е оповестяване на каузата ѝ чрез медиите – 36% смятат, че това е достатъчно, за да се подсигури коректността на даряваната страна. Публичният авторитет на организацията има значение за една четвърт от анкетиранияте.

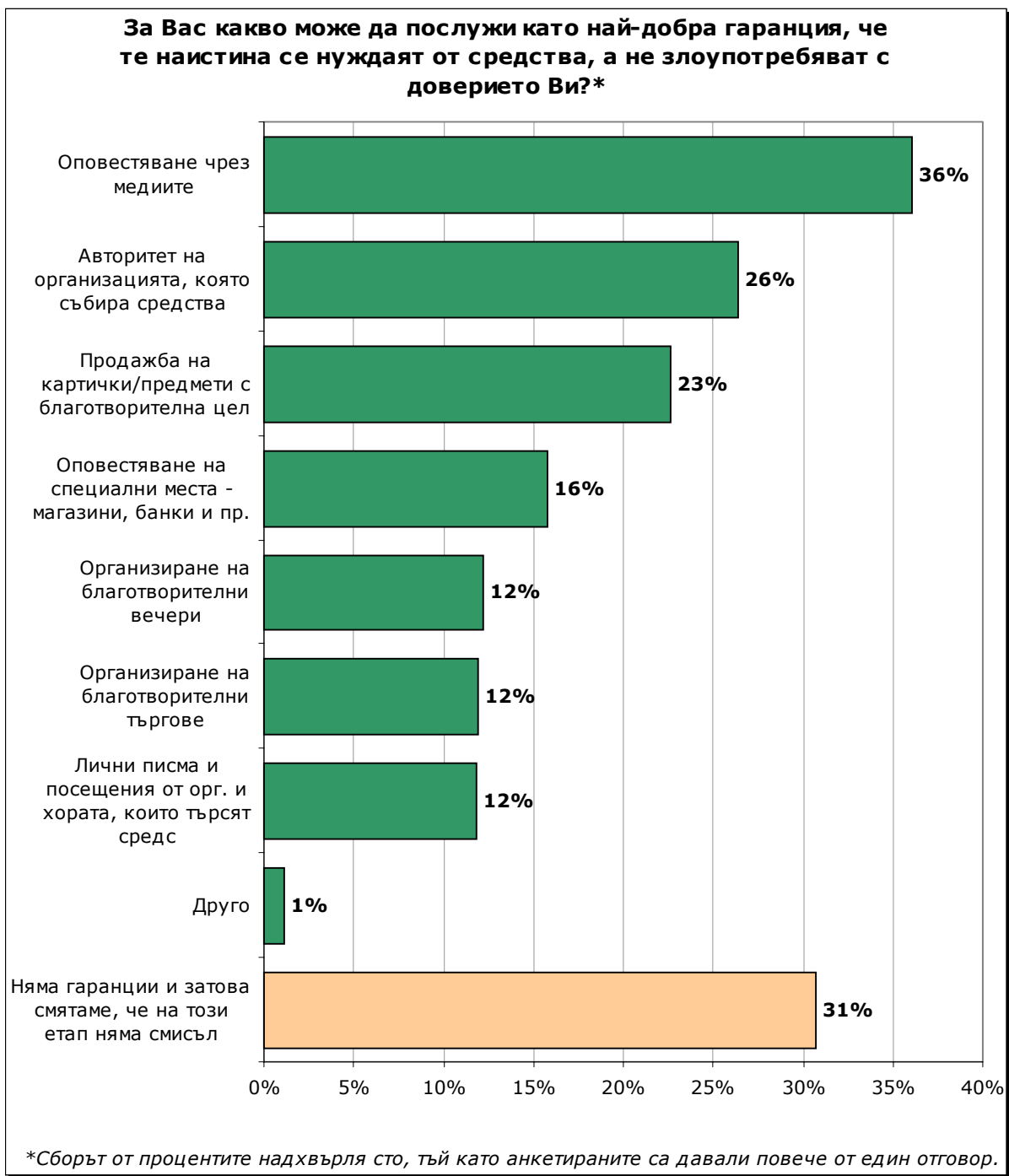
Приблизително такава част от респондентите (23%) приемат като достатъчна гаранция за ползата на дарението, ако то се реализира под формата на покупка на предмети или картички с благотворителна цел.

Тези три типа отговори, посочени от значителен дял от респондентите, биха могли да означават, че каузата и организацията, която я защитава, трябва да присъстват в публичното пространство. Или чрез медиите и публичния авторитет на организацията, или чрез конкретен продукт, който да е доказателство за реална кауза и ефект от направеното дарение.

Останалите възможности се ранжират в следната поредност:

- ✓ Оповестяване на специални места – 16%;
- ✓ Лични писма и посещения от организацията – 12%;
- ✓ Организиране на благотворителни вечери – 12%;
- ✓ Организиране на благотворителни търгове – 12%.

Близо една трета (31%) от интервюираните директно заявяват, че няма никакви гаранции за коректността на кампаниите по набиране на средства и затова няма смисъл да се развива дарителството.



Графика 13.3

4.2. Проблеми пред дарителите

Според анкетираните като най-голям проблем пред дарителството се откроява лошото финансово състояние на повечето хора (55%) и на второ място – появата на лица и фирми измамници (50%). Други 18% смятат, че получателите на дарения не са коректни спрямо дарителите.

Конкретните механизми за доказване и отчитането на даренията са проблем за 11%. За подобна част данъчните облекчения не са достатъчни и това е проблем.

Според Вас, с какви проблеми се сблъскват хората, които желаят да направят дарение или да проявят благотворителност в България?	
Лошо финансово състояние на повечето от хората	54,9%
Поява на лица и фирми измамници	49,6%
Липса на информация	23,3%
Некоректност от страна на получателите на даренията	18,2%
Липса на достатъчни данъчни облекчения	13,4%
Усложнен механизъм за доказване и отчитане на даренията	11,0%
Липса на ефект от дарителството	11,0%
Друго	0,1%

Таблица 13.4

4.3. Оценка на перспективите за участие в бъдещо дарителство

Хората, категорични, че ще направят дарение в следващата една година, са едва 4%. Други 27% не могат със сигурност да заявят, дали ще направят дарение, но смятат, че това е вероятно да се случи.

Убедеността, че ще дарят средства в следващата една година е най-голяма сред:

- ✓ анкетираните със свободни професии - 53% от тях;
- ✓ частните собственици - 49%;
- ✓ земеделските стопани - 44%;
- ✓ служителите - 43%.

При земеделските стопани и служители, обаче, делът на категорично сигурните, че ще дарят в следващата една година е над два пъти по-нисък спрямо частните собственици и хората със свободна професия.



Графика 13.4

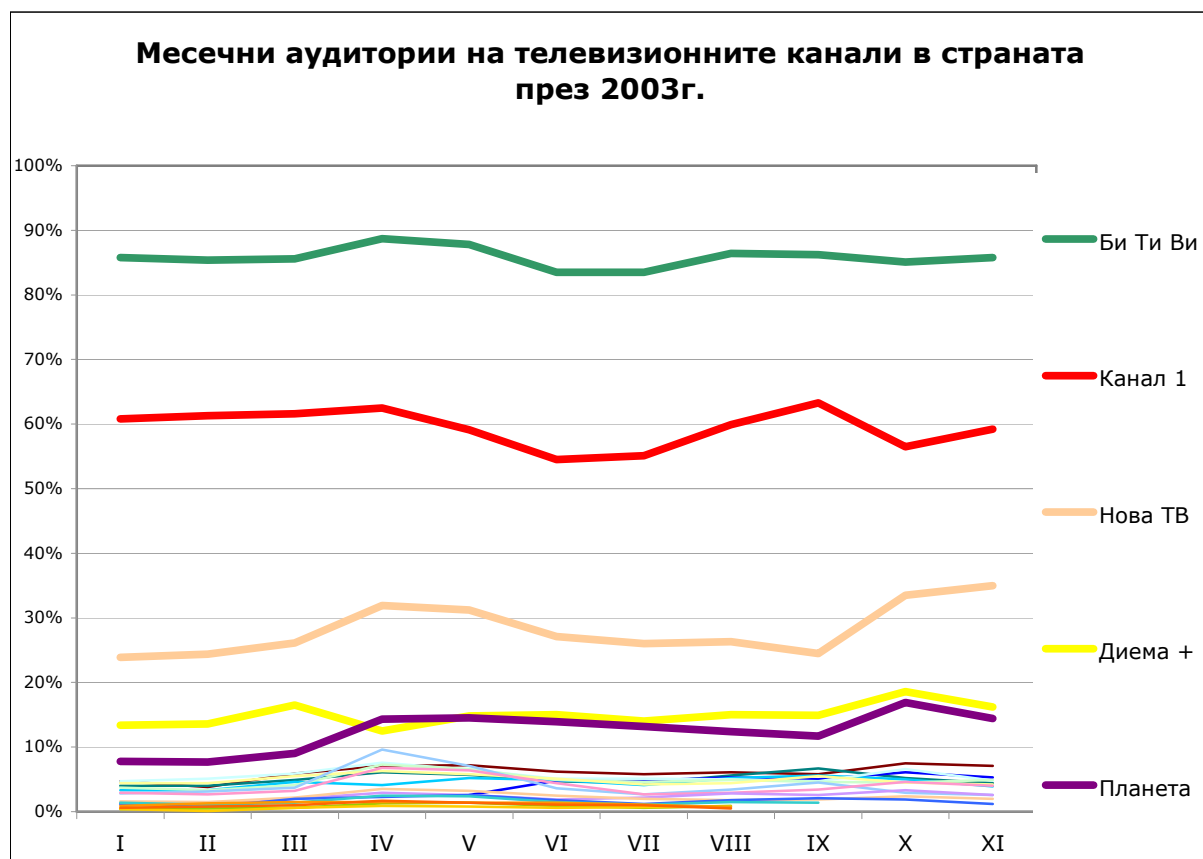
От графиката ясно се вижда, че малко над две трети от анкетираните през октомври 2003г. не очакват да направят дарение в предстоящата година. Изследването обаче показва, че даренията често се правят спонтанно - когато се сблъскаме с нуждаещ се на улицата, или срещнем кауза, която можем да подкрепим макар и символично – чрез закупуване на картичка например. Следователно, може да се предположи по-висок дял на реалните дарители. А и празниците винаги дават повод и възможност за участие в някоя от многобройните кампании.

XIV. МЕДИЙНИ ПРЕДПОЧИТАНИЯ И МЕДИЕН ПАЗАР

През изминалата 2003-та година започнаха бавни, но сериозни трансформации на медийния пазар в страната. Основните промени настъпиха при електронните медии. В средата на годината бе предоставен лиценз на Нова телевизия за излъчване на национално равнище, с което тя се превърна в третата национална телевизия в българския ефир и евентуален конкурент на bTV и Канал 1. Няколко месеца по-късно СЕМ спря излъчването на телевизия Ден, с което предизвика сериозен скандал в медийните среди. Същевременно, през цялата година течеше бързо окрупняване на радиостанциите в страната. Редица местни радиа смениха собствениците си. В повечето случаи без непосредствено да променят марката и имиджа си те се превърнаха в част от някоя голяма национална радиоверига.

1. Телевизионни аудитории

Медийната драма на изминалата година, обаче, като че ли остана скрита за самата аудитория. Незначителни са промените в зрителското внимание към по-големите телевизии в страната. На първо място, неизменно с 85-86% аудитория остана bTV, следвана на значително разстояние от програмата на БНТ – Канал 1 (59-60%).



Графика 14.1

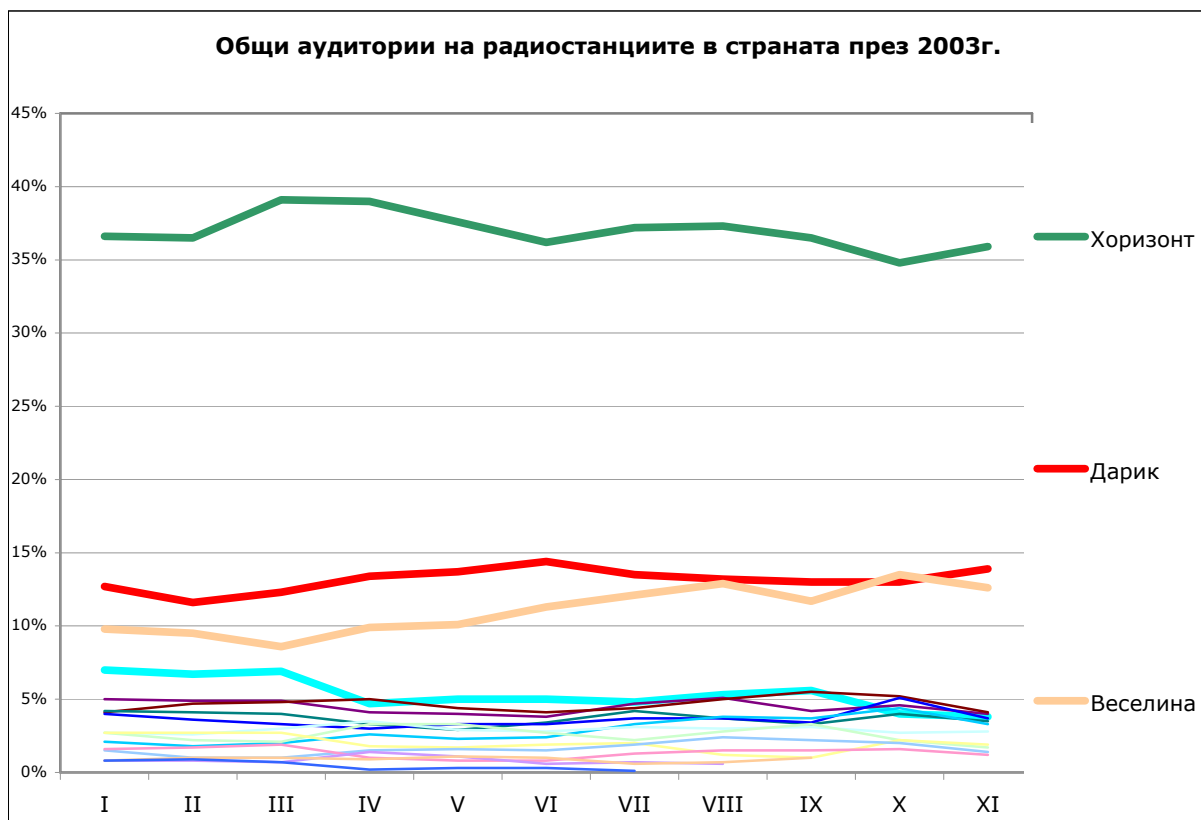
Дори Нова телевизия, въпреки разширените си възможности, не успя да осъществи значително увеличение на аудиторията си. В началото на годината нейните зрители наброяват 24% от населението на страната, през юни, когато печели националния лиценз, аудиторията ѝ достига 27-30%, а в края на годината 35% от пълнолетните българи декларират, че редовно я следят.

Бавното, в сравнение със стартирането на bTV преди три години, разширение на аудиторията на новата национална телевизия не може да се нарече неочаквано. Дори преди да стартира ефирното си излъчване, Нова телевизия беше добре позната благодарение на широкото покритие, което беше осъществила по кабелната мрежа в цялата страна и чрез ефира в столицата. В този смисъл тя трудно би могла да изненада зрителите си и да привлече големи вълни нова аудитория. Зрителите, които до момента са оставали извън обхвата ѝ (некабелизираното население – 50% от домакинствата в страната) попадат в по-слабо мобилните слоеве на телевизионната аудитория. Това са предимно по-възрастни, по-слабо образовани и с по-ниски финансови възможности хора, които много по-трудно променят навиците си, затова и тяхното внимание по-бавно ще се обърне към новата национална телевизия. Въпреки това форматът на Нова телевизия се оказва привлекателен за такъв тип аудитория и се очаква макар и бавно, тя да успее да разшири гледаемостта си в тази група. Наличието на повече инвестиции и рекламни приходи след получаването на национален лиценз доведе и до поява на нови предавания и повишаване качеството на Нова телевизия, което също е фактор за допълнително увеличение на аудиторията ѝ, което вече се наблюдава в София.

В аудиториите на по-малките телевизии през 2003 година също не настъпиха съществени промени. Спирането на телевизия Ден бе подминато от зрителите и не доведе до разместване в класацията. Впечатление направи единствено доброто развитие на стартиралата в началото на годината телевизия ВВТ, която дава сериозна заявка за следващата година да изпревари Ринг+ и да догони Планета и Диема+ в национален мащаб.

2. Радиоаудитории

Аналогично е поведението на аудиторията и по отношение на радиопрограмите в страната. Промените в обема на аудиторията на по-големите радиостанции и вериги варира в рамките на 3-4%. На лидерското място без никаква конкуренция остава програмата на БНР – Хоризонт с 36-37% слушаемост. Въпреки че е единственото частно радио с права за национално излъчване Дарик Радио не успява да се конкурира с Хоризонт и си остава лидер сред частните радиовериги с 13-14% аудитория непосредствено преди Веселина (с 11-12%)



Графика 14.2

3. Интернет потребление

И докато традиционните електронни медии като че не успяха да впечатлят аудиторията си през изминалата година, новата медия – интернет, регистрира най-бързото си развитие за последните три години. Вече всеки пети българин декларира, че ползва интернет, а всеки десети влиза в световната мрежа 2-3 пъти седмично или по-често.



Графика 14.3

Потребителите на интернет са предимно жители на столицата и големите градове, със средно или по-високо образование, на възраст до 30 години. Въпреки че тези характеристики се запазват и в края на 2003-та година, прави впечатление, че потреблението на тази медия не се концентрира вече изцяло в една ограничена група от населението. Все по-често започват да се срещат хора от малки градове и села, с ниски доходи или дори пенсионери, които ползват електронна поща и информационни сайтове. Интернет става все по-необходим за работата и постепенно навлиза в ежедневието. Показателно за бъдещото развитие на този тип медия в България е, че 75% от учащите и 45% от младежите до 30-годишна възраст вече са част от нейната аудитория. Вероятно не е много далече времето, когато всички печатни издания ще излизат и в електронен вид, който ще носи и голям дял от читателите им.

4. Аудитория на печатните медии

Към момента, обаче, все още наличието на електронно издание на даден вестник не е гаранция за голяма аудитория. Най-четените ежедневници в национален мащаб са Труд и 24 часа. Тяхната аудитория обхваща близо половината от населението на страната, докато читателите на останалите национални и местни издания рядко надвишават 5-6%. Минимален е делът и на любителите на списания сред пълнолетните българи. Най-популярното списание през 2003-та година си остава Блясък, следвано от Плейбой, но и двете отново са с минимален брой читатели (от 2 до 5 на сто).

Над изданието работиха:

Боряна Димитрова

Станислав Стоянов

Геновева Петрова

Радостина Ангелова

Ана Томова

Владимир Тодоров

Павел Вълчев